

GERARDI JOANNIS VOSSII
ARS HISTORICA.

SIVE,

De Historiæ, & Historices naturâ, Historiæque scribendæ præceptis,

COMMENTATIO.

Ad Illustrissimum Virum,

JOANNEM BERCKIUM.

Editio hæc secunda dimidia fere parte propria manu autoris est locupletata.

LUGDUNI BATAVORUM,
Ex Officinâ JOANNIS MAIRE, 1653.

Illustrissimo, & Amplissimo,

JOANNI BERCKIO,

EQVITI TORQVATO,

Supremi in Hollandia Consilii Senatori,

Potentissimorum fœderatæ Belgicæ Ordinum ad Serenissimam Venetorum Rempublicam Legato.

CUM multùm intersit humani generis, ne pereat illa, quæ viri eruditione, & sapientiâ præstantes monumentis prodiderunt: tum in historia hoc imprimis locum habet. Nam, ut universæ intercidere literæ, doctrinaq; omnis ipsis ex hominum mentibus deleretur: non propterea posteritas semper fraudaretur pulcherrimâ eorum cognitione, quæ ad rationis disciplinam, vel rerum naturam, vel morum scientiam pertinerent. Quippe superesset nihilominus miranda mundi compages, & mortalium societas, & utriusque contemplator animus hominis; qui, ex rebus sese in vitâ offerentibus,

tibus, ſenſim deveniret ad notitiam artium, & ſcientiarum, quas magiſtri veteres tradiderunt. Longè verò aliter cum hiſtoria eſt comparatum. Nam ſi omnis ea ſemel obliteraretur: non magis humanâ inſtaurari poſſet induſtriâ, quàm ſtudio cujuſquam redire nunc ipſa ſcit hominis vita. Quare ſuus licet honos conſtare ſemper Socraticis debet chartis: præcipuè tamen vota ejuſmodi fieri convenit, ut, qui res geſtas literis ſignarunt, æternùm vigeant, floreantque. Iccirco arbitrabar, non malè à me iri publico conſultum, ſi hoc tempore ad illuſtrandam hiſtoriam animum appellerem. Et hactenus quidem in eo præcipuè opera conſumta eſt mea; ut non modò tractarem de Hiſtoricis, Græcis pariter, ac Latinis: ſed præterea res geſtas digererem omnis ævi. At quia nondum ea ad umbilicum perduxi: libellum hunc De natura hiſtoriæ, & ejus ſcribendæ præceptis, in anteceſſum dare viſum fuit. Quamvis enim, ut veriſſimè Plinius ait, *hiſtoria quoquo modo ſcripta delectat*: tamen, quia non tam voluptate omnia metiri decet, quàm publicis commodis: neque exiguo emolumento contenti eſſe poſſumus, ubi frui datur ingenti: profectò nec diffiteri illud licebit, plurimùm referre, utrùm negligenter tractentur res geſtæ, an eædem cùm fide optimâ,

tum

tum prudenter, ornateque memorentur. Nec temere àme factum puto, quòd minutum hoc emittere sum ausus sub præstantissimi nominis tui auspiciis. Cui enim hæc à me offerri æquius erat, quàm illi, qui & studia hæc, & me ipsum amaret, & aberrantem in viam reducere non minùs vellet, quàm posset? Nam quamvis ætatem universam, quod minimè te fugit, in honestarum artium studiis exegi: non tamen sum ita Suffenus, ut ignorem, hæc ipsa, quæ commentabar de via ac ratione scribendæ historiæ, multo ab iis meliùs intelligi, qui juxtà mecum evolverunt scriptores veteres, & aliquanto id majori, quàm ego, judicio egere; partim ob eximias animi dotes, quibus ab iis longissimè vincor; partim quia rerum civilium (quod in legendâ condendâque historiâ præcipuè conducit) longè sunt peritiores; utpote in Rep. semper versati, & ita versati, ut ipsi etiam res egregias in ea gesserint. At cui laudes istas justiùs deferamus, quàm eximio nomini tuo? Postquam enim, vernanti ætate, quemadmodum antiquâ ac nobili domo tuâ, & præcellenti ingenio, dignum erat, multijugâ eruditione, præcipuè autem æqui justique scientiâ, & doctrina civili, pectus imbuisses: fieri haut aliter poterat, quin princeps, ac cordatissima Bataviæ

 civi-

civitas, cui vitalem hanc auram debes, excelſas animi tui dotes ſtatim perſpiceret, ac vix adoleſcentiâ egreſſum idoneum cenſeret, cujus oraculum conſultum iret in obſcuris involutiſque Reip. ac civium rebus. Nec hujus eam pœnituiſſe judicii unquam, luculentè illud docet, quòd annis triginta, & quod excurrit, uſque adeò feliciter uſa ſit conſiliis tuis. Neque Urbe in patria duntaxat ſeſe exeruit ſplendor iſte virtutis tuæ: ſed in ampliſſimis quoque illuſtrium Ordinum conſeſſibus: quoties nempe inclytæ civitatis nomine in auguſto hoc loco de pace, bello, induciis, fœderibus, aliiſque negotiis maximis, decerni oporteret. Ingenii verò, prudentiæ, ac fidei tuæ hunc fructum retuliſti, quòd oculos omnium conjectos in te vidimus: neque quicquam tam arduum creditum eſt, quod non rectè tibi committi poſſe videretur. Itaque & in ſupremi Conſilii Senatores es adlectus: & fœderatæ Belgicæ Ordinibus, Patriæ Patribus, præcipuè es delectus, qui de rebus graviſſimis legationes tot obires. Nam ſemel iterumque ſublimis hic honos obtigit ad magnum magnæ Britanniæ regem, Jacobum I. cui tantopere placuiſti, ut te virtutis ergo dignitate equeſtri decoraret. Iterum ampliſſima legatione functus es ad potentiſſimum Daniæ, &

Nor-

Norwegiæ regem, Christianum IV. Atque (ut de magnifica opera tua, præpotentium Belgicæ Ordinum auspiciis suscepta, ad illustrissimos Cliviæ duces, nihil nunc dicam) quid splendidius hac ipsa legatione ad serenissimam Venetorum Rempublicam? invictissimam illam, ac beatissimam, &, si formam spectes imperii bene constituti, nihilo inferiorem veterum ulla. Cujus grande ac mansurum decus celebrarem hoc loco non invitus: sed periculum extimesco, ne, ut nubes Solis radios intercipit, ita ego, ob infantiam meam, subducam faciliùs, quàm addam lucem. Itaque laudibus ejus non insisto: nec magis tuis, illustrissime Legate, quas meliùs posteris annales Belgici loquentur. Mihi satis sit, devotissimo pectore gratulari eximium hunc honorem virtuti tuæ. Cujus, animi mei, quem tibi penitus obstrinxisti beneficiis tuis, libellum hunc obsidem mitto. Multùm verò gaudeo, quòd ille in ea potissimùm deventurus est loca, ubi literas & literatos pretio suo æstimare sciant viri nobilissimi, & præstantissimi: quos inter honoris causâ nomino Illustrissimum & Amplissimum Dominicum Molinum, virum majorum meritis inclytum, sed magis virtute suâ: de quâ quicquid dixeris, minus erit. Tu verò, maxime, & illustrissime

Domi-

Domine Legate, placida & serena illa fronte, qua me ipsum soles, suscipe nunc hoc qualecunque ingenii mei monumentum; parùm illud dignum quidem limato politoque judicio tuo; sed quod eo pretiosius apud omnes censebitur, quia clarissimi nominis tui sacrario fuerit appensum. Lugduni Batav. VI Kal. Mart. Ann. CIↃ IↃC XXIII.

Prælustris nominis tui cultor,

GERARDUS IOANNES VOSSIUS.

GERAR-

GERARDI IOANNIS VOSSII

ARS HISTORICA,

ſive

LIBER DE

Hiſtorices & Hiſtoriæ Natura, Hiſtoriæque ſcribendæ præceptis.

Caput I.

Hiſtorices & hiſtoriæ diſcrimen. Verum hiſtoriæ ἔτυμον adfertur, adverſus Servium & Iſidorum. De Platonis, & Varronis originibus judicium. Hiſtoria triplex. Hiſtoriæ appellatio tributa etiam doctrinæ de rebus univerſalibus, atque adeò exquiſitæ philoſophiæ. Hiſtoria ἐξηγητικὴ quid ſit, & quàm latè ſe extendat. Hiſtoriæ juſtæ, annalium, & diurnorum actorum diſcrimen. Quadruplex veterum opinio de propria hiſtoriæ notione. Patricii error. Appuleio lux. Cicero refellitur, itemque Cornificius. Cur hiſtorice paucis ſolùm agat de annalibus ſcribendis.

Quemadmodum antiqui fores ſuas exornare ſolent, aut *a* aliquo è gentium Diis, aut corvo, aut vulture, aliove antipagmento: ita hodie quoque non immeritò in uſu eſt, ut illecebrâ aliquâ in operis ingreſſu allectent lectorem ad perſpectanda ulteriora. Mihi tamen id nunc curæ futurum non eſt; verùm hanc hiſtoricæ facultatis tractationem auſpicabor à ſimpliciſſimis, maximéque in vulgus notis. Certè nihil magis extra controverſiam poni debet, quàm hiſtoricen differre ab hiſtoriâ, quâ ratione diſtinguitur poëtica à poëſi. Nam utraque diſponit præcepta; illa ad conficiendam hiſtoriam, hæc ad poëſin. Atque id ipſum hiſtoricæ nomen indicat, quod ab hiſtoriâ eſt: unde

a Tertull. de corona milit. Plaut. Moſtell. Feſtus. Heſych.

 & ver-

& verbum ἱστορεῖν: non contrà: quod Servius *a*, & Isidorus *b* putarunt. At historia ipsa, ut rectè Simplicius in primum de anima scripsit, ita dicta est ἀπὸ τοῦ ἴσασθαι, quod est scire, cognoscere. Nempe ejusdem originis sunt ἐπιστήμων & ἵστωρ, unde ἱστορία. Plato quidem in Cratylo deducit παρὰ *c* τὸ ἱστάναι τὸν ῥοῦν: quòd nempe fluentem & quasi fugientem antiquitatem sistat, tanquam stator quidam Iupiter. Sed docti haud ignorant, quid de Platonis Cratylo sit statuendum; quemadmodum & de Varronis originibus, qui sæpe in suis de L.L. libris prudens sciens fallit, falliturque. Quod si historice, ut dicebamus, ad scribendam historiam viam munit: cum multifariam historiæ vox accipiatur, illud inprimis est videndum, quod historiæ genus intelligendum sit. Nam περὶ τὸ ὀρθῶς διδάσκειν, δεῖ πρῶτον ἐξετάζειν τὰ ὀνόματα *d*: ut philosophus inquit.

Hoc ut commodiùs fiat, explicandum est, circa quas res historia versetur. Sed paucis id nunc faciemus, quia infrà se proprius offeret de hoc agendi locus.

Rerum aliæ sunt universales, aliæ singulares. Priores bifariam considerantur: vel pinguiori Minervâ, cùm solùm *quid sit* exponitur: vel accuratè, cùm occultiores rei caussas adducimus. Res verò singulares vel à Deo sunt, & naturâ; ut deliquium solis, terræ motus, inundationes, prodigia, aliaque istiusmodi: vel sunt à voluntate humanâ; quales sunt, tum actiones, uti res gestæ; tum opera, ut structuræ, automata, alia: vel denique ab utrâque caussâ proveniunt; ut regiones, urbes, horti, similiaque.

Pro rebus adeò diversis, & dispari considerandi modo, historia dividitur in φιλοσοφικὴν, quæ universalium est; ἐξηγητικὴν *e*, quæ circa singularia versatur: & μικτὴν *f*, quæ de utrisque tractat. Historiæ ejus, quæ vel sola universalia, vel saltem non sola singularia exponit, exemplum nobis præbet Theophrastus, qui opus suum inscripsit, *historiam plantarum*: item Plinius, cujus est *historia mundi*; & Aristoteles ipse, cùm lectissimo, at paucis nimiùm nostro seculo lecto, operi nomen fecit, *historiæ animalium*. Sed & Philosophus idem, cap.1. lib.1. de animâ, τὴν ψυχολογίαν *g* vocat animæ historiam: κυριωτάτως *h* profectò, si respiciamus originem nominis, quam antè adducebamus. Ἴσμεν γὰρ ὅσα ἀκριβῶς γινώσκομεν *i*, ut Simplicius *k* inquit. At καταχρηστικῶς *l*, si sequamur communiorem vocabuli usum; juxta quem magis cæteris, quos dixi, tractatibus accommodata est historiæ appellatio, in quibus pleraque omnia velut in historiis referuntur, non demonstrantur. Sanè Plinius lib.x. historiæ Natu-

a In: Æn.
b lib. 1. orig. cap. 40.
c Ab eo quòd sistat fluxionem.
d Ut rectè doceatur, primùm vocabula examinare oportet.
e Narrativam.
f Mixtã.
g Doctrinam de anima.
h Propriè admodũ.
i Scire enim dicimur, quæ accuratè cognoscimus.
k Initio commentar. in lib. 1. de anima
l Abusive.

Naturalis cap. III, *Nobis*, inquit, *propoſitum eſt, naturas rerum manifeſtas indicare, non cauſas judicare dubias*. Hæc igitur cauſſa eſt, cur opus ſuum Hiſtoriam inſcripſerit. At minus ea appellatur. At minùs convenit tribus Ariſtotelis de animâ libris, cùm ſint ἀκροαματικοὶ a, nec ſolum τὸ ὅτι b afferant, ſed & τὸ διότι c. Nos, cùm hiſtoricen dicebamus viam ſternere ad hiſtoriam, ἐξηγητικὴν ſeu narrativam intelleximus. De quâ ita Plutarchus libro de Homero, Ὁ μὲν δὴ ἱστορικός ἐστι λόγος, ὁ τῶν γεγονότων πραγμάτων ἔχων διήγησιν. Juſtinus quoque Martyr libro quæſt. & reſponſ. ad Orthodoxos, reſp. LX: Ἱστορία λόγος διήγησιν περιέχων τοῦ ἤδη γεγονότος πράγματος e. Et Theo in Progymnaſmatis, Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τι ἐστὶν ἱστορία ἢ σύστημα διηγήσεως f. Item Iſidorus lib. I. Orig. cap. XL: *Hiſtoria eſt narratio rei geſtæ, per quam ea, quæ in præterito facta ſunt, dignoſcuntur*. Quamquam hæ quidem deſcriptiones non ſatis ſint accuratæ, ut poſtea patebit.

Cùm verò narrationes propriè ſingularium ſint, hæc autem, ut diximus, vel à Deo & natura ſint, vel à voluntate humana, vel ab utroque horum: primum quidem genus tractat hiſtotia naturalis; non illa, quæ philoſophiæ pars eſt, ſed quæ ſolùm ſingularia narrat: poſtremum genus conſiderat ea, quæ τοπογραφίας g vocatur: medium genus à nobiliſſimâ parte appellatur hiſtoria civilis: ſub quâ etiam Eccleſiaſticam, & Scholaſticam, uti philoſophorum vitas, meritò comprehendimus, cùm eccleſiæ & ſcholæ pars ſint civitatis ſive Reip. Cùm autem latè adeò pateat hiſtoria ἐξηγητικὴ h, ſatis liquet, hujus generis eſſe, tum narrationes inſtitutas de ſitu alicujus regionis, vel urbis, aut ejus moribus, inſtitutis, legibus: item quæ ſunt de philoſophorum opinionibus, aut ſapientum dictis, aut imperatorum ſtrategematis: item quibus exponuntur vitæ, ſive privatæ ſive publicæ perſonæ; ſeu viri, ſeu feminæ. Verùm imprimis ſibi hoc nomen vendicant illæ, quæ ſunt de rebus geſtis unius pluriumve populorum, aut civitatium. Ut quæ referunt res Athenienſium, aut Romanorum, ſive universè, ſive ex parte, ut de bello Peloponneſiaco, aut bellis Punicis, & ſimilibus.

Quid quod multis ne ſic quidem ſatis preſsè ea vox accipi videtur? Adeò ut etiam in controverſiam veniat, cujuſmodi de rebus geſtis narratio nomen hiſtoriæ mereatur, tam variè variis ſerram ducentibus.

Prima eſt ſententia Sempronii Aſellionis i, cui hiſtoria & annales diſtinguuntur, quòd in hiſtoria referebantur res illuſtres, ac eorum cauſſæ quoque, & conſilia, & quomodo aliquid geſtum eſſet:

a *Auſcultatorii.*
b *Quòd res ſit.*
c *Quare quid ſit.*
d *Hiſtoricus ſermo eſt, qui rerum præteritarũ continet narrationem.*
e *Hiſtoria oratio eſt enarrationem continens rei jam geſtæ.*
f *Neque enim hiſtoria aliud eſt, quã conjunctio ac veluti cõpages narrationũ.*
g *Locorũ deſcriptio.*
h *Narrativa.*
i *Lib. I. rerum geſtarum apud Gell. lib. 5. cap. 18.*

annalibus autem res quidem illustres continerentur, sed tantùm, quo anno, & à quibus quid gestum esset, exponeretur: quemadmodum, si nec res illustres essent, ad acta diurna, (ἐφημερίδα Græci, *diarium* Sempronius Asellio *a* vocabat) non ad historiam, aut annales, pertinebant. Tacitus lib. decimotertio Annal. *Nerone secundùm, L. Pisone consulibus, pauca memoriâ digna evenere; nisi cui libeat, laudandis fundamentis, & trabibus, quîs molem amphitheatri apud campum Martis Cæsar exstruxerat, volumina implere: cùm ex dignitate populi Romani repertum sit, res illustres annalibus; talia diurnis actis mandare.*

Altera est sententia Verrii Flacci *b*, Servii *c*, Isidori *d*, quibus historia propriè est narratio rerum gestarum, quarum quis fuerit αὐτόπτης *e*, aut quas videre potuerit; cujusmodi sunt, quæ quis ab iis accepit, qui ipsi rebus gestis interfuerunt. Hæc se secutum scribit Thucydides *f*, ut propriè juxta hos ejus libri dici possint historici, quia, secundum illos, eo differat historia ab annalibus, quòd in his referri possint, quæ ætatem nostram antecesserunt, in historia non possint. Et hanc sententiam eo plerique, atque eos inter Franciscus Patricius *g*, defensum eunt, quòd ἱστορία dicatur ab εἰς *h* & ὁρᾶν *i*, ut propriè inspectionem, sive αὐτοψίαν notet. Sed de etymo falli, satis liquet ex iis, quæ antè diximus. Interim ἱστορίαν angustè ita quandoque accipi, ut iis solùm conveniat, quæ αὐτοψίᾳ didicimus, cognoscimus ex Galeno περὶ αἱρέσεων *k*, ubi Empiricis ait τήρησιν vocari, quicquid aliquando observassent, magnamque horum copiam dici ἄθροισμα, memoriam verò eorum, quæ frequenter eodem modo viderint, ab illis αὐτοψίαν nuncupari, eademque ubi didicerint, appellari ἱστορίαν. Verba Galeni sunt *l*: Ἐκλήθη δ' ὑπ' αὐτῶν αὐτοψία τὸ τοιοῦτον ἄθροισμα, μνήμη τις οὖσα τῶν πολλάκις καὶ ὡσαύτως ὀφθέντων. ὀνόμαζον δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ ἐμπειρίαν. ἱστορίαν δὲ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ. τὸ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τῷ μὲν τηρήσαντι, αὐτοψία, τῷ δὲ μαθόντι τὸ τετηρημένον, ἱστορία ἐστίν. Iccirco Plutarchus lib. de defectu oraculorum ἱστορίας καὶ θέας conjungit. Dicit enim *m*: Πλεῦσαι δ' αὐτὸς ἱστορίας καὶ θέας ἕνεκα, πομπῆς τοῦ βασιλέως. Quæ maximus Turnebus ita vertit: *Sese autem cognoscendi visendique causâ, imperatore mittente, navigasse.* Atque inde lucem capit Appuleii illud de dogmate Platonis: *Ceterùm tres ejus* (Platonis) *ad Siciliam adventus, mali quidam carpunt, diversis opinionibus differentes. Sed ille primò historiæ gratiâ, ut naturam Ætnæ, & incendia concavi montis intelligeret: secundò, petitu Dionysii, ut Syracusanis assisteret, profectus est*, &c. Ubi *historiæ gratiâ* ait, ut Plutarchus ἱστορίας καὶ θέας ἕνεκα. Qui & in Solone similiter dixit, πολυπειρίας ἕνεκα καὶ ἱστορίας. De secundâ sententiâ satis.

Ter-

a Gell. lib. 5. cap. 18.
b Lib. de significatu verborum apud Gelliū lib. 5. cap. 18.
c In lib. 1. Æn. versum illū, Et vacet annales nost. a l.
d Lib. Origin. cap. 40. & 43.
e Oculatus testis.
f Lib. 1.
g De historia dial. 2.
h In.
i Videre.
k De sectis.
l Tom. 1. p. 6. edit. Ald.
m Pag. 746. edit. H. St.

Tertia verò est Ciceronis *a*, ac Cornificii *b*, quibus historia est narratio rerum gestarum, ab ætatis nostræ memoriâ remotarum: eaque sententia è diametro cum secundâ pugnat. Nam quæ de bellis Punicis scripsit Livius, non erunt historia Verrio, erunt Ciceroni ac Cornificio: quæ de suâ ætate idem memoriæ prodidit, non erunt historia Ciceroni ac Cornificio, erunt Verrio. Ciceronis verò ac Cornificii sententiam ex Cicerone ipso refellere licet. Nam eruditâ illâ ad Lucceium epistolâ *c* postulat Tullius, ut eorum, quæ in consulatu suo gessisset, historiam scribere Lucceius vellet. At utique ea à Ciceronis memoriâ non erant remota.

a *Lib.* 1. *de Inventione.*
b *Lib.* 1. *Rhetor. ad Heren.*
c *Lib.* 5. *epist.* 12.

Quarta est opinio Agellii *d*, cui in noctibus Atticis historia est quævis rerum gestarum narratio, ita ut ei historia, & annales differant, quemadmodum genus & species. Annales enim omnes, sunt historiæ; at non omnes historiæ sunt annales.

d *Lib.* 5. *Noct. Att. cap.* 18.

Historice neque speciatim indicat rationem ea scriptis consignandi, quæ à seculo nostro sunt remota; neque ea solùm prodere docet, quæ aut viderit quis ipse, vel videre potuerit; ut planè neque Verrii, neque Ciceronis aut Cornificii interpretatio huc faciat: sed generatim monstrat modum, quo, cùm annales, tum quævis aliæ historiæ scriptis optimè consignentur. Verumtamen quia, qui facere nôrit historiam, in quâ exponantur caussæ, ac consilia, aliaque, quæ haut requiruntur in scribendis annalibus, is quoque annalium conscribendorum artificium perspectum habebit: (unde in historia etiam annales contineri, Servius *e* ait) eò omnis ferè opera historices est de conficiendâ historiâ istiusmodi, qualem solam Sempronius Asellio historiæ nomine dignabatur. Ac de vocabulo satis, nunc ad rem accedamus.

e *In Æn.* 1 *vers.* 377.

Cap. II.

Esse disciplinam aliquam, quæ rationem doceat conficiendæ historiæ. Zabarella refellitur. Varronis Sisenna. Annales veterum pontificum ut scribi soleant. Cur annales fabulis comparentur à Sempronio Asellione. Historiæ an scientiæ aut artis nomen convenire possit. Sextus Empiricus refutatur. Expenditur sententia Francisci Pici Mirandulani.

QUàm notum eſt hiſtoriæ nomen, tam penè ignotum eſt pluri-mis, organicam eſſe diſciplinam, quæ *Hiſtorice* vocetur. Verùm ut indoctis ignoſci debeat, apud quos tam altum ſemper hac de arte ſilentium, ut Harpocrati, aut Angeronæ ſacris operati eſſe litaſſeque videantur, facit acutiſſimus, doctiſſimusque philoſophus, imò philoſophorum ſeculi noſtri princeps, Jacobus Zabarella: quippe qui in ſuis de naturâ Logicæ libris probare adnixus ſit, non dari artem hiſtoricam, verùm argumentis plane ficulnis, atque adeo *ψυχροτέροις* a *τῶν Χρυσίππου συλλογισμῶν* b. Negat enim, hiſtoricen dari, tum quia neque ab Ariſtotele, neque alio quoquam ſcripta ſit: tum quia fortaſſe nec digna ſit, in quâ ſcribendâ opera ponatur. Verùm nos ſcimus, olim Lucianum ſcripſiſſe *πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν* c: ſcimus &, antea etiam Dionyſium Halicarnaſſenſem normam texendæ hiſtoriæ oſtendiſſe in ſuo de Thucydide judicio ad Cn. Pompeium. Neque dubium mihi eſt, quin hac de arte egerit Varro libro eo, qui inſcribebatur *Siſenna, ſive de hiſtoria*: cujus teſtimonio utitur Gellius lib. XVI. cap. IX. E recentioribus quoque non ignoramus hâc de re tractâſſe in Actio ſuo Jovianum Pontanum, atque etiam de eâ commentarios edolâſſe Hermolaum Barbarum, Franciſcum Patricium, Joannem Antonium Viperanum, Franciſcum Robortelium, Ubertum Folietam, Sebaſtianum Foxium, Venturam Cœcum, atque alios nonnullos. Atque ut id non eſſet, cùm multa à multis tum veterum, tum recentiorum, præcepta afferantur hiſtorica: quis non videt, ea in unum conflata corpus, juſtoque ordine ac methodo tractata, artis conſtituere *σύστημα* d, & *καταπύκνωσιν* e? Aut quis neſcit, ubicunque ab uno quid laudabiliter, ab altero infeliciter fiat, ibi certas poſſe obſervari rationes, certaque præcepta, quæ qui velit *σωματοποιεῖν* f, is artem condat? At, inquit, hiſtoria eſt nuda geſtorum narratio, quæ omni artificio caret, præterquam fortaſſe elocutionis, quam aliâ ab arte mutuatur. Nos verò plurimùm artificii in hiſtoriâ conſpicimus, & conſpiciunt, quotquot in eâ verſantur, non ut, ceu in conviviis ac circulis, alios acroamatis amœnis oblectent, ſed ut pectus civili prudentia inſtruant. Audiamus Lucianum, libro De hiſt. ſcrib. g hac ipsâ de re loquentem: *Τὸ δὲ οἶσθά που καὶ αὐτός, ὦ ἑταῖρε, ὡς οὐ τῶν εὐμεταχειρίστων οὐδὲ ῥᾳθύμως συντεθῆναι δυναμένων τοῦτ᾽ ἐστιν, ἀλλ᾽ εἴ τι ἐν λόγοις καὶ ἄλλο πολλῆς τῆς φροντίδος δεόμενον, ἤν τις, ὡς ὁ Θουκυδίδης φησίν, ἐς ἀεὶ κτῆμα συντιθείη. Ceterùm, hoc & ipſe noſti, amice, quòd munus hoc* (ſcil. ſcribere hiſto-

a *Lucianus in Icaromenippo.*

b *Frigidioribus quã ſunt Chryſippi ſyllogiſmi.*

c *Quomodo ſcribẽda ſit hiſtoria.*

d *Compagem.*

e *Quaſi corpusbenecompactum.*

f *In corpus unum redigere.*

g *Pag. 367. edit. vet. vel 660. nov.*

historiam) *non occupatur in rebus, quæ levi manu perfunctorieque componuntur; sed, quæcunque multâ pensiculatione indigent; veluti, si quod monumentum posteritati sit dedicandum.* Non multum à veritate aberrâsset summus philosophus, si historiæ haut aliter scribi deberent, quàm annales veterum Pontificum. De quibus Tullii afferam περικοπὴν ex lib. II. de Oratore; *Erat,* inquit, *historia nihil aliud, nisi annalium confectio: cujus rei, memoriaque publica retinendæ causâ, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omneis singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, efferebatq; in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi; ii qui etiam nunc Annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solùm temporum, hominum, locorum, gestarumq; rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilaus fuit, aliiq; permulti, talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornetur oratio; modò enim huc ista sint importata, & dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem. Paullulùm se erexit, & addidit historia majorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater. cæteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt.* Sed profectò, qui ejuscemodi nudam rerum commemorationem historiam esse credat, longè ab antiquitatis judicio abibit. Sanè Cassiodorus lib. de divinis officiis cap. XVII, chronologias, sive *brevissimas temporum commemorationes* appellat *imagines historiarum,* ut ostendat, quantum inter rem, ejusque picturam interest, tantum distare germanam historiam ab ejusmodi narratione, quæ solùm fastigia rerum carpit. Imò interdum scripta hujusmodi non multò meliori loco ducebat, quàm fabulas: nempe quia ex iis, haut aliter ac ex fabulis, voluptas magis percipitur, quàm fructus. Sanè Sempronius Asellio apud Agellium *a* de istius generis scriptis dicere non veretur: *Id fabulas pueris est narrare, non historias scribere.* Ita ὑπερβολικώτερον locutus nobilissimus scriptor. nempe quia talibus non augetur prudentia civilis: qui præcipuus est historiæ fructus. Adde quòd omnia, quæ suo quidem seculo utilia fuere, nunc autem, melioribus repertis, in usu esse desiere, fabulas nominabant: quomodo Justinianum quoque locutum esse in procemio Institutionum, docuit Scipio Gentilis lib. II Παρέργων cap. XXVI.

a Lib. 5. cap. 18.

De ornamentis verò, quòd ea Zabarella existimat ab Oratoriâ peti, frustra est. Nam cùm alia sit orationum, alia carminis, alia historiarum exornandi ratio; Oratoriæ est agere de orationum; Poëti-

Poëtices de poëſios; Hiſtorices de hiſtoriarum ornamentis. Quare nec Zabarellæ in eo adſtipulor, quòd, ut ornamenta requirantur ad hiſtoriam, haut tamen præter ea aliud quicquam hiſtoriæ reliqui eſſe cenſet. Nam quàm multa gravia utiliſſimaque ſuperſint hiſtoriæ præcepta, cognoſcere eſt, tum ex illis, quæ hac de re poſtea trademus: tum quòd antiqui omnes hiſtorici tantopere deſudarunt in exprimendis effingendiſque orationibus; quod hiſtorici quoque munus eſſe inferiùs oſtendemus.

Sic igitur ſtatuimus: etſi hiſtoria propriè nec ars ſit, nec ſcientia, atque adeò nec diſciplina: tamen hiſtoricen eſſe artem: quippe quæ circa univerſalia verſetur: quod de hiſtoria dici non poteſt: ut quæ occupetur circa ſingularia; idque eo fine, ut univerſalia præcepta inde colligantur, atque illuſtrentur. Laxè verò diſciplinam ac ſcientiam eſſe, nemo negaverit, cùm diſcatur, & ſciatur. Quòd verò Sextus Empiricus *a*, nullam eſſe hiſtoriæ artem, exinde colligit, quia hiſtoria verſetur circa ſingularia; hæc verò infinita ſunt: id nullo negotio refellitur. Nam verum quidem eſt, quod Ariſtoteles *b* dicit, ἀδύνατον τὰ ἄπειρα διελθεῖν *c*: verùm hiſtoria non omnia ſibi ſingularia proponit, ſed unum pluráve. Atqui non ſingula, ſed univerſa ſingularia, ſunt infinita, vel quaſi infinita.

Nihilo magis ſententiæ huic adverſatur, quod adverſus hiſtoricam objicit Joa. Franciſcus Picus Mirandulanus *d*. Ait, inter alia, hiſtoricen non videri artem, eò quòd in hiſtoria uſque adeò multa fabuloſa permiſceantur veris. Atque ejuſce rei aliquammulta adfert exempla. Ac tandem concludit: *His igitur, & hujuſcemodi in rebus, à falſis vaniſque hiſtoriis originem trahentibus, & deſinentibus in ambages varias, & inexplicabiles, ad quorumlibet etiam arbitrium fictas, artificialis ulla methodus, aut ſpeculatio reponetur?* Sed hæc ſi quicquam efficiunt, illud ſolum colligi ex iis poteſt, hiſtoriam non eſſe artem; quod fatemur non inviti. At minimè ex eo conſequitur, non eſſe artem ullam, quæ tradat ſcribendæ hiſtoriæ præcepta. Neque illud cenſuiſſe Mirandulanum exiſtimo. Nam per hiſtoricam, non eam, quam dixi, artem intellexit; ſed cognitionem rerum antiquarum, quarum explicationem Grammatici ſibi vendicant, ac *hiſtoricen* quoque ambiguo nomine appellant; ut ex ſequentibus pleniùs intelligitur.

a *Lib. 1. adverſus Mathematicos cap. 12. quo diſputat, An conſiſtere poſſit pars hiſtoricę.*

b *Lib. 1. Poſt. Anal. cap. 3.*

c *Infinita animo percurrere nõ poſſumus.*

d *Lib. 3. eorum, quibus examinat vanitatẽ doctrinæ gentiliũ, cap. 3.*

CAP. III.

CAP. III.

Historicen non esse partem vel Grammaticæ, vel Rhetoricæ, vel Poeticæ, vel Logicæ. Refellitur Robortelius. Itē Sextus Empiricus. Quibus limitibus Grammatica ars circumscribatur. Alter error Robortelii. Item Marcellini, Græci historici, lapsus. Oratori, ex veterum quidem opinione, honesto uti mendacio licere. Thomas Corræus refutatur. Item alter Marcellini error. Veterum non pauci ab eloquentiæ studio ad historiam se appulerunt. De Timæi stylo non similiter veteres sensere. Marcellinum non videri satis perspexisse, quomodo historia & poësis differrent: verumque inter hæc discrimen allatum. Etiam ex mente Cæsaris Scaligeri, historicen esse ab oratoria & poëtica diversam. Keckermanni opinio non uno nomine damnatur.

HIstoricen posse methodo tradi, satis ex istis constat. At nondum liquet, utrùm per se artem constituat, an alterius artis pars sit. Sanè vir doctissimus, Franciscus Robortelius, disputatione de facultate historicâ, quam ad Cl. Jurisc. Lælium Taurellum scripsit, existimat, quosdam esse, qui facultatem historicen Grammaticæ fecerint partem: eamque sententiam tribuit cùm Asclepiadi & Dionysio Halicarnassensi; tum Taurisco, Cratetis auditori; juxta quem, ut ex Sexto Empirico a discimus, pars quædam Grammatices est, quæ κριτικὴ dicitur: hæc verò in tria dividitur membra, λογικὸν b, τριβικόν, ἱστορικόν. λογικὸν μὲν, τὸ στρεφόμενον περὶ τὴν λέξιν, καὶ τοὺς γραμματικοὺς τρόπους· τριβικὸν δὲ, τὸ περὶ τὰς διαλέκτους, καὶ τὰς διαφορὰς τῶν πλασμάτων καὶ χαρακτήρων· ἱστορικὸν δὲ τὸ περὶ τὴν προχειρότητα τῆς ἀμεθόδου ὕλης. Equidem minimè hos illud, quod Robortelius existimat, statuisse, persuasum habeo. Nam, quod non semel diximus, est aliud longè historia, aliud historice facultas. Fuit eorum opinio, non quidem Grammatici esse, præcepta tradere de rectâ ratione scribendæ historiæ, quod historices munus est: verùm quia judicabant, ad Grammaticum pertinere autorum enarrationem; ea autem nihil aliud est, quàm obscurorum sensuum quæstionúmve explanatio, ut ex Varrone docet Diomedes; iccirco etiam statuerunt, reconditam

a Lib. 1. operis adversus Mathem. cap. 12.

b Rationalē partem, exercitatoriā, historicā: ac rationalē versari circa vocem, & tropos Grāmaticos: exercitatoriā eam, qua in lingua proprietatibus, & diversitate figurarum ac characterum: historicen verò, qua consistit in tractatione materia, non habentis certam rationē, ac methodum.

 omnium

omnium historiarum, fabularum, locorum, notitiam, Grammaticæ subjici. Atque id vel ex illis Sexti Empirici *a* verbis cognoscere est, quibus, cùm ex Asclepiadis de arte Grammatica libro retulisset, triplicem esse historiam, circa quam Grammatice versetur, veram, falsam, & quasi veram; de vera ita scribit *b*: τὸ δ' ἀληθὲς τρία πάλιν μέρη. ἡ μὲν γάρ ἐστι περὶ τὰ πρόσωπα Θεῶν καὶ Ἡρώων, καὶ ἀνδρῶν ἐπιφανῶν· ἡ δὲ περὶ τοὺς τόπους, καὶ χρόνους· ἡ δὲ περὶ τὰς πράξεις. Falsæ verò speciem esse dicit genealogias deorum. Quasi veræ exemplum facit argumenta comœdiarum, & mimos. Mox verò ita concludit, *c* Ἀλλ' ὅτι μὲν γραμματικῆς εἶναι μέρος βούλονται τὸ ἱστορικόν, ἐκ τούτων ἐστὶ συμφανές. Multaq; alia in hanc sententiam ibidem legere est. Neque aliò respexit Isidorus *d*, cùm historiam dicit ad Grammaticēn pertinere.

Satis ex his liquere arbitror, per historicen haud aliud à Taurisco Grammatico, aliisque, intelligi, quàm historiarum notitiam, sine quâ aliquem Grammatici nomen tueri haut posse arbitrabantur. Hanc verò eorum sententiam eo argumento diluere conatur Sextus Empiricus *e*: Grammatice, inquit, ars est, ac methodo continetur: at, ut Tauriscus dicebat, historice versatur circa ἀμέθοδον ὕλην *f*. Verùm parùm validus hic aries. Nam partes Grammaticæ duæ sunt. Prior rectè vocatur μεθοδικὴ, quia continet artis præcepta. Est enim μέθοδος, ἕξις ὁδοποιητικὴ μετὰ λόγου *g*, ut definit Eustratius in primum Eth. Nicom. Altera vocatur ἐξηγητικὴ, non quia omnia in omnibus explicet scriptoribus, sed quòd vocum notitiam aperiat. Quare quod universam Grammaticam methodo contineri ait Sextus philosophus, id verò inficiamur. Nos longè aliter hanc Taurisci opinionem impugnamus: Critice non est pars Grammaticæ; neque igitur historice ejus pars erit, quam tertium κριτικῆς membrū faciebat Tauriscus. Κριτικὴν verò Grammaticæ partem non esse, abunde ostendimus lib. de naturâ ac constitutione Grammaticæ. Quare animus non est hîc cramben recoctam lectori apponere. Quod si historiarum notitia neutiquam Grammaticæ subjicitur: multo minùs Grammaticæ erit, præcepta tradere de ratione conscribendæ historiæ. Nam enarrationem autorum, ad quam historiarum cognitione opus est, plurimi veterum, Grammaticæ subjecerunt: at præcepta tradendæ historiæ, nemo; quamvis aliter existimârit Robortelius. Grammatice profectò versatur circa sermonem, ejusque finis est puritas: at historice præcepta scribendæ historiæ docet: eoque & fine, & objecto, hæ disciplinæ differunt.

Quemadmodum autem in eo lapsus Robortelius, quòd existimârit,

a Loco antè citato.
b Vera autē tres rursum sunt partes. Nam aliaquidē versatur in describēdu personis deorū & heroum, & virorum illustriū: alia autē in locis, & temporibus: alia in actionibus.
c Atque quod Grāmatica quidē partem velint esse historicā, ex his est perspicuum.
d Lib. 1. Orig. cap. 40.
e Ibidem.
f Materiā ac sylvā methodi expertem.
g Habitus animi cum recta ratione viam aperiens.

mà it, veteres historicen, de quâ nos agimus, Grammaticæ subjecisse, quam quidem sententiam jure rejicit: ita in altero quoque deceptus est, cùm historicen facultatem, Rhetoricæ partem facit. Quamquam jam olim hanc sententiam defenderit Marcellinus in Thucydidæ vita. Verùm id si est, nemo hactenus Rhetoricen perfectè tradidit; sed illustrẽ admodum partem, quotquot fuerunt Rhetores, prætermisere. Deinde cùm disciplinæ objecto, & fine imprimis, distinguantur; si longè aliud objectum, aliusque finis Historices est, quàm Rhetorices; neutra alerius pars erit. At objectum Historices sunt præcepta contexendæ historiæ; finis est historiæ opus: objectum verò Rhetorices est quæstio civilis, quâ de re fusiùs alibi *a* egimus. Adde quòd officium historici sit narrare res gestas, uti gestæ; neque quicquam turpius, quàm si historicus veritatis transiliat stateram: at oratoris est cogitare verisimilia, atque ad persuadendum accommodata, cujusmodi falsa etiam esse possunt. Certè, ne longè abeamus, Ciceronem constat in Milonianâ longè aliter prudentem scientem narrare, quàm res gesta erat. Nam neque Milo insidias Clodio, neque Clodius Miloni struxerat, ut ex Asconio in Oratoriis nostris *b* ostendimus. Neque me fugit, etiam mendacium, quod civis conservandi causâ fit, in Oratore improbandum esse: verùm longè aliter eâ de re veteres statuêre, qui iccirco *honestum*, ut Scholastici *officiosum*, mendacium istiusmodi dixere. Tullius pro Ligario: *Si honesto & misericordi mendacio saluti civis calamitosi consultum esse vellemus.* Atq; ex his abunde cognoscere est, Historicen neutiquam esse Rhetorices partem; ac falsum quoque Thomam Corræum, qui lib. 1. de Eloquentiâ, cap. ultimo, historias subjicit generi demonstrativo. Historia enim, quatenus istiusmodi est, nec laudat, nec vituperat: imò nihil vitiosius, quàm ex historia facere encomium, aut vituperationem: ut inferiùs ostendemus. Similis est error Marcellini in vita Thucydidis, qui historias subjicit generi deliberativo. Nã historia est rei præteritæ: suasio & dissuasio respicit tempus futurum. Itaq; in deliberativo raro narrationem adhibet orator: nempe tum tantùm, quando ex iis, quæ facta sunt, dispiciendum est, quid consilii capere oporteat. Interim magna est historiæ cognatio cum oratoria: ut infrà dicemus. Atque iccirco negare non possumus, plurimum momenti ad historiam scribendam conferre eloquentiam. Quin, ut ait Cicero, secundo de Oratore, *quasi ex clarissimâ Rhetoris officinâ duo præstantes ingenio, Theopompus & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiam contulerunt.* Timæus quoque, ut idem scribit,

a Libro de natura & constitut. Rhetor. cap. 4.

b Lib. 1. Institutionum Orator. cap. 6.

bit, *longè eruditiſſimus rerum copiâ, & ſententiarum varietate abundantiſſimus, & ipſe compoſitione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad ſcribendum attulit.* Quamquam de hoc aliquanto aliter ſentit maximi judicii Rhetor, Dionyſius Longinus *a*, juxta quem τοῦ ψυχροῦ πλήρης ὁ Τίμαιος, καὶ πολλάκις ἐκπίπτων εἰς τὸ παιδαριωδέστατον *b*. Utut eſt, plurimum hiſtorico prodeſt Oratoria facultas, ac cumprimis in concionibus exprimendis. Nam has quoque ad hiſtoricum pertinere, inferiùs oſtendemus. Neque eſt, quòd ex eo quiſquam conſequi putet, hiſtoricen pertinere ad Oratoriam facultatem, ut Robortelius ſtatuit. Nam in Oratore Grammaticæ, Logicæ, Juriſprudentiæ, aliarumque diſciplinarum notitia requiritur: neque iccirco eas eſſe Oratoriæ facultatis partes, judicat quiſquam. Quare ut Grammaticen, ita Hiſtoricen, diſtinctam eſſe diſciplinam ſtatuimus; neque puto quiſquam Robortelianam ſententiam iis, quibus corculis eſſe datum eſt, probaverit,

a Lib. περὶ ὕψους sect. 3.
b Frigido sermone plenus est Timaeus, ac saepe reperitur infantissimus.

> *Scillito c decies ſi cor purgetur aceto,*
> *Anticipetque ſuum Samii Lucumonis acumen.*

c Ausonius.

Porrò neque defuerunt, qui hiſtoriam artemq; ejus ſcribendæ crederent ad poëticam pertinere. Meminit horum Marcellinus in Thucydidæ vita. Quid verò eos moverit, ex iis cognoſci poteſt, quæ ſuperiori capite diximus. Hanc ſententiam eo refellit Marcellinus, quòd hiſtorici oratio nullâ metri lege ſit adſtricta.

Sed iſtius ſententiæ defenſores vel amictu, quod dicitur, telum illud Marcellini eluſiſſent. Siquidem hiſtoria etiam fuerit, ſi metro concludatur. Ut ſi Herodotum, aut Livium, metro alliges, nec de veritate aliquid imminuas. Hinc illa diſceptatio apud antiquos, utrùm Lucanus etiam in poëtis eſſet numerandus: cujus etiam meminit Martialis *d*: pleniùs verò de totâ hac re egimus in libro de re Poëtica. Quare majoris momenti eſt diſcrimen, quod Cicero adfert primo de Legibus, ubi ait, *alias in hiſtoria leges obſervandas, alias in poëmate: in illâ ad veritatem quaque, in hoc ad delectationem pleraque referri.* Sanè hiſtoricus omnia vero metitur, nec aliter res narrat, quàm geſtæ ſunt: poëta verò imitatur, reſque narrat, quomodo fieri potuerunt, aut debuerunt. Adhæc hiſtoria actiones plurimas comprehendit, ac pro ordine, quo quæque geſta eſt, aliam alii accudit. Poëta verò unam ſibi actionem imprimis proponit; cæteræ ei ſunt epiſodia; nec eas refert, niſi quatenus actioni principi inſerviunt. Cumque hiſtoricus ordinem temporis ferè ſectetur; poëta ordinem eum negligit, ſæpeque à mediis incipit. Poëta decoro in perſonis ſtu-

d Lib. 14. carm. 194

nis studet: historicus nihil pensi habet, num decorum servetur, an violetur, dummodo ne à vero aberret. Nec historia περιπέτειαν, & agnitionem agnoscit: contrà quàm poëta facit. Alia quoque sunt, quæ rectiùs, quàm accidentarium illud discrimen, Marcellinus assignasset: de quibus & inferiùs dicemus, & libro etiam de re poëtica abunde à nobis actum fuit. Quare etsi multa sunt, in quibus hæc duo conveniant, adeò ut dixerint veteres, historiam esse poësin solutam: tamen & multa adeò sunt, in quibus differant, ut qui poëticen & historicen pro eâdem disciplinâ habere velit, sanæ mentis esse minimè videatur.

At dicat aliquis, non esse historicen vel solius oratoriæ, vel poëticæ unius portionem: sed partem ejus ad oratoriam, partem ad poëticam pertinere: ac propterea minimè esse distinctam ab duabus illis disciplinam. Sententia hæc ut multos patronos habet, ita etiam subnixa esse videtur ingenti tibicine, Cæsare Scaligero, in libris de caussis L. L. *a* ubi cùm dixisset, orationem à grammatico [a] *Lib. 1. cap. 1.* considerari sub figurationis ac compositionis modo, à dialectica autem sub ratione veritatis; ista deinde subjungit: *Accidit autem ei postea ornatus ab oratore, & numerus à poëta. Nam historia parùm ab utroq; differt, sed ex utroque potiùs mixta est.* Verùm historicum quædam cum oratore, quædam cum poëtâ habere communia, lubentes fatemur. Sed sunt etiam, in quibus differat ab utroque; ac in istis, quibus illis similis est, videndum est, quatenus oratori, quatenus poëtæ sit similior. Id verò explicare est artis historicæ. Itaque idem ille Scaliger in suis de re poëtica libris *b* distinctam hanc ab utraque disciplinam [b] *Lib. 3. de re poet. cap 30.* facit. Nam ait, præter grammaticam, & dialecticam, esse unam summam scientiam tertiam, cui nomen inditum nondum sit: sub hac autem scientiâ tres istas notas comprehendi, oratoriam, historicam, poëticam. Quid verò dici apertiùs potuisset?

Postremò excutienda est nobis eorum sententia, qui historiam maximè logici esse opus existimant. Nam ex logicis peti debere, quomodo tractentur themata singularia, circa quæ historia versatur. Imò non rhetorem solùm, sed logicum etiam, aiunt, qui stylus historico conveniat, exponere debere. Voluit quoque Keckermannus. Quæ probare neutiquam possum. Non quidem rationis particeps quisquam negabit, rationis disciplinam utilem esse ad omnia, ubi ratio locum habet. Verùm enimvero non iccirco logici est præscribere, qualis esse debeat dictio sive character poëtæ, historici, oratoris. Dirigit enim logica intellectum, non in verborum

compoſitione,ſed in rerum cognitione. Verborum verò conſideratio partim ad grammaticen pertinet, partim ad tres illas diſciplinas,oratoriam,hiſtoricen,poëticen; quarum quæque docet, cujuſmodi dictio conveniat materiæ iſti,quam tractat. Imò ne illud quidem verum eſt,quod idem ait,à logico tradi methodum,juxta quam hiſtoricus ſua digerat,ac diſponat. Neque enim hiſtorici ſequuntur ordinem eum in narrando, quem in ſimplicis aut conjunctæ quæſtionis tractatione logicus præſcribit. Quod ex nobiliſſimis quibuſque hiſtoricis manifeſtiſſimum eſt. Denique cogitaſſe eum oportuit,præter ſtylum ac methodum multa alia in conſiderationem venire,de quibus logicus minimè agat, neque agere poſſit,niſi tranſilire velit artis ſuæ limites. Sed hæc planiora multò fient,ex ipſis artis præceptis,quæ poſtea trademus.

CAP. IV.

Hiſtoricen propriè artem, non ſcientiam eſſe. Officium hujus artis. Hiſtoriæ definitio. Refellitur communis ſententia,qua narrationem faciunt hiſtoriæ genus. Gellii, Boethii, atque aliorum lapſus, credentium ſyllogiſmum rectè perorationem definiri. λόγος *duplex.Hiſtoriam malè à Sebaſtiano Maccio ad artem referri. Ejuſdem* ἀντιλογία. *Definitio hiſtoriæ à Keckermanno allata expenditur. Objectum hiſtoriæ. Quo ſenſu dicat Ariſtoteles, ſenſum ſingularium eſſe; rationem, univerſalium. Ex cujuſmodi errore originem traxerit fœda Averrois opinio, tollentis providentiam divinam.* Ἀξιαφήγητα. *An proba ſit* ἀξιολογουμένων *vox apud Dionyſium Halicarn. Caſtigatus eorum error, qui res privatas omnimodis ab hiſtoria arcent. Item error Patricii, ſegregantis ab hiſtoria, quæcunque non ſunt actiones humanæ. Veterum aliqui, qui ſcripſere de animarum apparitionibus,ac prodigiis.Hiſtorici,divinæ providentiæ miniſtri. Averroes adverſus Zabarellam defenſus. Refutantur,qui in hiſtoricis, aliiſque, rem eſſe materiam, putant; formam verò,dictionem. Cur forma dicatur Græcis* ἐντελέχεια. *Cur iiſdem myſteria* τελεταὶ, *Latinis contrà* ini-

tia

tia *dicantur. Quâ mente dictio sive stylus statui possit historiæ forma. Maccius iterum refellitur.*

EX his liquet, historicen esse disciplinam, & quidem ab aliis distinctam. Nunc, quæ ad naturam definitionemque tum historices, tum historiæ pertinent, persequamur. Ac de historice quidem obscurum non est, eam esse artem, quæ historiam scribere doceat. Nisi quis de genere ipso litem movere velit. Sed rectè hoc genus adsignari, constare ex iis potest, quæ de arte fusè prosecuti sumus, cùm de Logicæ natura tractaremus. Scientia verò non est, ut tum finis indicat, tum objectum. Nam historice discitur, ut historiam legitimè contexamus; scientia verò est, non operationis, sed sciendi gratiâ; ut Aristoteles indicat lib. III. Metaph. Deinde Historice versatur circa res contingentes, cujusmodi sunt notiones omnes secundæ, & actiones humanæ, quas memoriæ prodit historia; at scientia est rerum necessarium; unde eam Johannes Duns Scotus *a* definit, cognitionem certam alicujus rei necessariæ, productam à caussa evidenti, intellectui applicatam ad rem cognitam, vi & beneficio ratiocinationis.

a Lib. I. Sentent. quæst. 4. & 5.

Est igitur historice ars, non scientia. Genus verò hoc restringi debet officio artis: quod est tradere præcepta historiæ scribendæ. Nempe ejus est agere de stylo historico, item docere, (ut Politiani *b* hac de re verbis utar) *quo utendum principio, qui tenor rebus, qui modus accommodandus, quæ subticenda, quibus immorandum, quæ carptim tantummodo perstringenda, quo pacto fieri fides, quoq; modo vacari omni suspicione autor possit, quæ sint omnino in temporum ordine, locorum descriptione, caussis, consiliis, eventibus, rebus ipsis gestis explicandis, observanda: quid spectare imprimis autorem; à quibus avocare animum, quantum utilitati servire, quantum indulgere voluptati oporteat.*

b Præfat. in Suetonii expositionem.

Ab historice transeamus ad historiam. Quæ non incommodè definiri nobi posse videtur, cognitio singularium, quorum memoriam conservari utile sit ad bene beateque vivendum. Eâ definitione tria sumus complexi, genus, objectum, finem. Dicemus de singulis accuratius.

Genus fecimus notitiam, sive cognitionem: non, uti alii, explicationem, narrationem, vel commemorationem. Nec enim de historiæ οὐσίᾳ *c* est, ut res gestæ narrentur; sed tantùm, ut sciantur. Idcirco Ciceroni quoque historia vocatur *memoria rerum.* Ut cùm in Bruto ait: *Nemo erat, qui memoriam rerum Romanarum teneret.* Sanè qui

c Essentiâ.

rei cuipiam gestæ interfuerit, & sedulò cuncta observârit, is historiã rei gestæ animo inscriptam habebit: eaq; historia erit, ut vel nunquam narretur: quod si narretur, id accidere historiæ putandum. Quare qui historiam per narrationẽ definiunt, vel expositionẽ, aut commemorationẽ, quos inter etiam Verrius est apud Gelliũ *a*, item Quinctilianus *b*, ac B. Augustinus *c*, hi similem errorẽ errant, ac illi, qui syllogismum definiunt per orationem: ut idem Gellius *d* facit, itẽ Boethius *e*, & ex veteribus Latini omnes. Nam syllogismus quoq; est, licet animo solùm concipiatur: sed accidit ei, ut proferatur: ut omnino philosophus *f*, cùm λόγον vocat, non προφορικόν, sive orationem intellexerit; sed ἐνδιάθετον, sive rationem, hoc est, quem Græci vocant περίπατον τοῦ νοῦ, sive mentis discursum. In quo Aristotelis sententiã satis perspexit Frãciscus Burana, uti & Ioannes Baptista Monlorius, & Fortunatus Crellius. Quemadmodum & in altero illo, quod de historia dicebamus, assentientem habemus Sebastianum Maccium Durentinum. cujus hæc verba in tertio de historia *g*: *Historia non est narratio rerum gestarum. fieret enim, ut historia non esset historia, nisi narraretur. Res namque gestæ sive narrentur, sive non narrentur, semper sunt gestæ, atque propterea historia. Narratio verò accidit historiæ, & est attributum, & extrinsecum quoddam, & penitus extraneum in historia.*

At eidem Maccio assentire non possumus, cùm historiam putat ad artem posse referri. Nec enim historia universalium est, nec propriè dici potest ποιεῖν *h*. Quare hæc sententia homine Peripatetico, qualem se Maccius profitetur, planè est indigna: ut satis constat ex ea artis definitione, quam philosophus in Nicomachiis *i* tradidit. Sed videamus, quomodo Maccius opinionem hanc suam conetur stabilire. *Ortum*, inquit *k*, *ars habet ex iis, quæ cadunt sub sensum: ex eo enim fit memoria: & pluribus memoriis comparatur experientia. Ex hac verò percipitur universale: quod artis & scientiæ principium est. Propterea quemadmodum experientia est singularium, ita ars est universalium cognitio. Atque hæc est ratio, quâ historia redigitur ad artem. Licet enim rerum singularium narratio sit, tamen ex his orta experientia parit historiam.* Verùm enimvero, quid ineptius, quàm sic colligere velle, historiam esse artem, quia ex singularibus, quæ historia narrat, artes, & scientiæ promanant? Non jam illud dicam, non posse inde probari, potiùs artem, quàm scientiam esse, cùm utraque ex singularibus resultet: illud solùm dicam, non omnia caussæ convenire, quæ effectui competant: eoque nec continuò artem esse, quod caussa est artis.

Illud quoque in eodem Maccio miramur, quòd cùm de histo-

a *Lib. 5. cap. 18.*
b *Lib. 2. cap. 4.*
c *Lib. 2. de Genesi cõtra Manich. cap. 2.*
d *Lib. 15. cap. 26.*
e *In Aristotelis tralatione.*
f *Lib. 1. Analyt. prior. cap. 1.*
g *Cap. 12.*
h *Facere.*
i *Lib. 6. Ethic. cap. 4.*
k *lib. 3. de histor. cap. 10.*

riæ

riæ οὐσίᾳ a esse negâsset, ut narretur: tamen eam definiturus, disertim dicat, esse memoriam rerum gestarum monumentis literarum commendatam. Ac ne excidisse hoc ei putes, caussam ipse verborum eorum addit. *Commendatio*, inquit b, *ejusmodi nihil extraneum designat, sed proprium vigorem ejusdem rei gestæ, ac veri, quod exprimitur. Sunt enim quædam attributa ita connexa cum suo primario, ut non solùm conferant ad illud cognoscendum, sed etiam videantur ejus quodammodo naturam constituere. Hoc modo se habet ejusmodi commendatio: attributa enim separabilia sunt, quæ improbantur, non naturalia: quæ enim naturalia sunt, non accidentia sunt, sed interioris naturæ ejus, de quo agitur, necessaria positio, & præcipua pars.* Quis verò non videt, quod hîc negat, accidere historiæ, ut literis mandetur, id manifestè pugnare cum eo, quod antè dixerat, planè extraneum esse historiæ, ut narretur? Illud interim non inviti fatemur, historiam vulgò accipi solere pro historici alicujus monumento: similiterque historicos dici, qui historias scripsere. Sed ex iis, quæ superiùs diximus, liquet, historiam primò proprieque dici de notitia rei gestæ; κατὰ μετωνυμίαν verò de monumentis, quibus historia continetur: quomodo & artes omnes, ac scientiæ, primò proprieq; de animi habitu dicuntur; secundario vero de scriptis eorum, qui disciplinas istas tractarunt. At philosophi est ejus præcipuè significationis habere rationem, quæ princeps, maximeq; propria est. Quamquam nec illud dissimulandum, si ullum disciplinæ genus requirit, ut literarum monumentis consignetur, id historiam esse: cujus rei caussam capite proximo adferemus. Quare neque est, quod prohibeat, quo minùs historiam consideremus, non solùm quatenus animo conclusa latet, sed etiam quà, ad commune hominum bonum, scriptis traditur. Atque huc respexisse videntur, qui historiam definiunt, notitiam & explicationem rerum singularium. Uti fecit Bartholomæus Keckermannus. Sed tamen in eo minimè mihi satisfacit, quod putârit, cognitionem non explere per se generis naturam; sed adjungi ei debere, quod historiæ accidit. Rectiùs omnino illud, quod inter accidentia principem facilè locum obtinet, differentiæ partem fecisset, quò per eam historia, quæ cæteroquin solum respicit animum humanum, ad historicorum monumenta restringatur. Ut si historiam dixisset esse notitiam rerum singularium literis consignatam ad vitæ humanæ bonum. Atque hoc etiam voluisse Maccius videtur: etsi in eo, ut diximus, peccârit, quod unum idemque, nunc accidens separabile, nunc naturalem & inseparabilem rei proprietatē appellet: quam viri

a *Essentiâ.*

b *Lib. 3. de histor. cap 13.*

ejus inconſtantiam jure optimo improbamus. Sic igitur ſtatuimus, hiſtoriam propriè accipi, quando conſideratur, ut ineſt animo humano: atque ita per notitiam optimè definiri: notitiam verò iſtam (quæ rerum eſt ſingularium, ut mox oſtendemus) ejus eſſe naturæ, ut poſſit voce, aut ſcriptis explicari: ut autem reapſe explicetur, non eſſe de hiſtoriæ natura; n: ſi eo nomine utamur pro operibus, quæ quia, quod de rebus ſingularibus ſcitur, exponunt, eò hiſtoriæ nomine κτ̀ μετωνυμίαν appellantur.

De genere ſatis dictum. Sequitur objectum ſeu materia. Quæ illa ſit, docet nos Ariſtoteles lib. de re poëtica, ubi diſcrimen iſtiuſmodi ſtatuit inter objectum poëſios, & hiſtoriæ, quòd illa plurimùm ſectetur univerſale, hæc verò circa ſingulare verſetur. Verba ejus ſunt: ἡ μὲν γὸ ποίησις μᾶλλον τὰ καθόλυ, ἡ ἢ ἱςορία τὰ καθ' ἕκαςον λέγ(. Ac poëtas quidem circa univerſalia verſari, eo oſtendit Ariſtoteles, quòd cum fabulas conſtituunt, etiam nomina imponunt: atq; hoc quale ſit, fuſiùs expoſuimus, cùm poëticæ naturam explicaremus. At de hiſtoriâ quidem extra omnem controverſiam eſt, eam verſari circa ſingularia, atque ex eo manifeſtus eſt eorum error, qui exiſtimant, intellectum non eſſe ſingularium: neque enim tam craſſos eſſe puto, ut judicent, ad hiſtoriam non requiri intellectum, ſed tantummodo ſenſum. Non quidem neſcio, ab Ariſtotele 1.
a Text. 48 Phyſic. *a* ſcriptum eſſe, rationem eſſe univerſalium, ſenſus autem ſingularium. Verùm id accipiendum oppoſitè, quia ſenſus tantùm ſingularium ſit, intellectus autem inſuper ſit univerſalium; imò perfectiùs univerſalia intelligat, quàm ſingularia. Et certè ſi non intelligit intellectus ſingularia, quomodo prudentia, quæ eſt habitus intellectus, verſatur ſuâ naturâ circa ſingularia? Aut ſi intellectus non intelligit ſingularia, quomodo ab iis abſtrahit univerſalia? Suntque hæc eo magis conſideranda, quod, cùm Averroës exiſtimaret, intellectum non eſſe ſingularium, ſtatuerit Deum, quia purus eſt intellectus, non perſpicere res ſingulares, neque ea, quæ in mundo fiunt, curare.

Eſt autem hiſtoria non rerum tantùm ſingularium, ſed etiam verborum. Itaq; aliud eſt hiſtoria verborum, aliud ars grammatice. Hiſtoria exponit ſingulatim quæ ad cujuſque vocabuli aut verbi proprietatem pertinent. Ars ex ſingulorum verborum natura communia quædam præcepta concludit, eaque methodo conſtringit. Varro lib. VII. de LL. *Duo igitur omnino verborum principia, impoſititiorum & declinatorum; alterum, ut fons; alterum, ut rivus. Impoſititia*

positiția nomina esse voluerunt quàm paucissima, quò citiùs ediscere possent: declinata quàm plurima, qua istoc opere faciliùs omnes, quibus opus essent, discerent. Ad illud genus quod prius, HISTORIA *opus est. nisi discendendo enim, aliter id non pervenit ad nos. ad reliquum genus, quod posterius,* ARS: *ad quam opus est paucis praeceptis, qua sunt brevia.* De historia non verborum, sed rerum, tractamus hoc loco.

Etsi verò objectum historiæ statuimus res singulares; non tamen, quicquid singulare sive individuum est, ab historico debet explicari: sed duntaxat res singulares memoria hominum dignæ: quæ Græci *μνήμης ἄξια*, & *ἀξιομνημόνευτα* vocant. Item *ἀξιόλογα*, & *ἀξιαφήγητα*, quasi *ἀφηγήσεως ἄξια*. Imò, si vulgatis Dionysii Halicarnassensis codicibus credimus, etiam *ἀξιολογούμενα* vocantur; sed vox ea, tanquam insolens planè, Henrico Stephano suspecta est, ac pro ea mavult *ἀξιούμενα*. Ego nihil mutandum censeo, cùm inveniam alia etiam apud eundem scriptorem, quæ haut temere alibi legantur.

Cæterùm nec æquè circa omnia *ἀξιόλογα* *a* historia versatur. Nam admiscet quidem angelorum, animarumque, ac spectrorum apparitiones, cometas, fulmina, mirabilia ea, quæ circa animalia, aut plantas, contingunt, aliaque ejus generis: verùm princeps & propria ejus cura est exponere *τὰ πρακτά*, ut Græci appellant: hoc est actiones, quas singularium esse, scribit Aristoteles lib. 1 Metaph. cap. 1. & lib. 11. Eth. Nicomach. cap VII.

a *Quæ sunt memoriâ digna.*

Per actiones verò intellige res gestas publicas, vel privatas illustriores. Nam etsi id quidam negarint, tamen ex historiis omnibus satis apertum est, etiam eâ res privatas posse exponi; sed quæ humiles non sint, verùm insigniores, ac tales planè, ut conducant institutioni vitæ humanæ; sive eam generatim spectes, sive restringas ad gubernationem domus, scholæ, ecclesiæ, reipublicæ.

Verùm Francisco Patricio videtur hæc sententia objectum ejusmodi adsignare, quod latiùs pateat, quàm historiæ pomœria, ac fines permittunt. Eoque limitat illud hunc in modum, ut objectum dicat esse, non *ἁπλῶς* res singulares, ac imprimis actiones memoriâ dignas; sed actiones humanas, sive res ab hominibus gestas. Sed multa sunt, cur putemus, etiam ea, quæ ab hominibus facta non sunt, ab historico exponi, & posse, & debere. Fecere enim id historici propè omnes: imò non defuere, quibus potissima hæc cura esset, ut de dæmoniis, angelis, aut spectris agerent. Sanè ex Photio *b* discimus, Damascium scripsisse libros duos incredibilium narrationum:

b *Tomate 130.*

tionum: unum de dæmoniis, qui capitibus constaret LII: alterum de animis à morte apparentibus, qui capitum erat LXIII. Etiam Eustratius, magnæ Ecclesiæ presbyter, multas narrationes hujus generis intexuisse videtur libro de vitâ functorum animis: de quo idem Photius in bibliotheca sua *a* Qui & auctor est *b*, Laurentium Philadelphensem Lydum de cælestibus, aliisque prodigiis scripsisse. Uti & è Latinis Julius Obsequens fecit. Quis autem cælestia prodigia esse hominum actiones dixerit? atque idem judicium esto de urbibus diluvio, aut terræmotu absorptis, vel pestilentiâ exstinctis. Suntque alia ejus generis non pauca, Dei profectò, non hominum opera. Imò varietates quoque imperiorum, horrendi impiorum exitus, & quæ alia hujusmodi sunt, Deo debent adscribi: cujus providentia non aliunde magis, quàm ex historia elucet: ut rectè omnino senserint, qui historicos olim vocandos putarunt divinæ providentiæ ministros: quippe qui quasi scribæ & actuarii eorum sint, quæ Deus fecit. Hinc B. Augustinus lib. de Vera religione cap. XXV: *Quoniam divina providentia non solùm singulis hominibus, quasi privatim; sed universè generi humano, tanquam publicè consulit: quid cum singulis agitur, deus scit; atque ipsi, cum quibus agitur, sciunt. Quid autem agatur cum genere humano, per historiam commendari voluit, & per prophetiam.* Eidemque Augustino libro de Genesi ad literam cap. III. historia esse dicitur, *cum sive divinitus, sive humanitus res gesta commemoratur.* Atque ex his satis constare puto, cur assentire Patricio non possimus, cùm historiæ objectum esse dicit res ab hominibus gestas. Quamquam minùs spissus est error iste, quàm ille alterius cujusdam *c*, qui historiam, haut aliter ac Grammaticen, circa verba versari ait. Quo errore quid fœdius? Nam historices quidem est non tantùm agere de rebus, circa quas historia occupatur; sed etiam de elocutione ac stylo: verùm historia non de verbis, sed tantùm de rebus tractat: imò neque res omnes refert, sed, ut diximus, res singulares memoriâ dignas. Quare, quin res ejuscemodi materia atque objectum historiæ sint, minimè dubitandum.

a *Tmem.* 171.
b *Tmem. sive cod.* 180.
c *Thomæ Bonii lib.* 1. *de historia.*

Quæ verò historiæ forma sit, frustra aliquis hoc loco requirat. Nam ea est genus ipsum, hoc est comprehensio sive notitia: de quo satis antea dictum. Scio aliter multis videri, quibus placet, id rei formam esse, quod in definitione locum differentiæ implet. Sed hoc in substantiarum definitionibus verum est: ut cum in animalis definitione corpus animatum eo restringitur, quòd sit sentiendi facultate præditum; aut in hominis definitione, ubi animal re-

stringi-

ſtringitur per hoc, quod ſit ratione prædịtum. Nam & hoc hominis, & illud animalis eſt forma eſſentialis. Sed aliter ſe res habet in accidentibus: quorum definitio ex forma & materia conſtat; ac forma eſt genus, materia verò ſubjectum: ut diſertim Averroes *a* ſcribit. Neque ignoro, hoc nomine Averroem reprehendi ab egregio philoſopho, Jacobo Zabarella *b*: ſed illud item ſcio, Zabarellam ipſum alibi *c* idem ſcripſiſſe: neque omnino verum eſt, quod Zabarella ait, ſubjectum in accidentis definitione poni, non tanquam aliquid eſſentiale, ſed tanquam conditionem neceſſariam. Nam accidentia per ſubjectum eſſentialiter definiri, clarè liquet ex Ariſtotelis Poſterioribus Analyticis *d*, & Metaphyſicis *e*. Ac ratio idem oſtendit, cùm, ut Zabarellæ ipſius verbis *f* utar, *definitio accidentis ex materia & forma conſtans dicatur eſſentialis ſive quidditativa, quia tota accidentis eſſentia per eam exprimitur: ſcilicet per genus reſtrictum à ſubjecto proprio fungente officio differentiæ.* Solum nôſſe oportet, quod de ſubjecto hic dicitur, id objecto etiam aptari debere. Nam in accidentibus propriis quidem, qualia ſunt tonitrus, eclipſis, ſimiliáque, differentia à ſubjecto petitur: ſed in habitibus ab objecto id fieri debet.

a In libr. 2. poſter. cõtextu 39. & 42.
b Libro de converſione demonſtrationis in definitionẽ, cap. 4.
c Lib. 4. de methodis cap. 14.
d Lib. 1. Poſt. cap. 6. & lib. 2 Poſt. c. 10.
e Lib. 6. cap. 4.
f lib. 4. de meth. cap. 14.

Atque ita quidem de materia, & forma hiſtoriæ ſtatui debet, ſi hiſtoriam conſideremus, quatenus animo inhæret. At aliter longè de utroque horum judicandum eſt, ſi eam ſpectemus, quatenus eſt aliquid literis conſignatum: ut cum Thucydidis, vel Livii hiſtoriam dicimus. In cujuſmodi operibus vulgò dicitur, rem, de qua agitur, materiam eſſe; formam verò, dictionem. Quomodo in Thucydide materiam vocarent, bellum Peloponneſiacum; in Livio, res Romanas. Character verò, ſive ſtylus, formæ iis nomine cenſetur. Quamquam verò in hac ſententia minimè periclitentur vectigalia, aut ſalus populi: tamen cùm ubique amanda ſit veritas, & ſapientis ſit non ſolùm bene ſentire, ſed etiam, quæ bene ſenſeris, aptè eloqui: ſanè Cæſari potius Scaligero *g* aſſentimus, qui putabat, in iſtiuſmodi rebus materiam potiùs dictionem dici debere; formam verò eſſentialem, eſſe rem ipſam. Neque ut ita ſentiam, tam viri me ſummi autoritas, quàm ratio ipſa compellit. Certè nõ à verbis, ſed à rebus hiſtorici nomen fecerunt hiſtoriis ſuis. Eſt verò id forma, per quod res eſt id, quod eſt, ac proinde certum quoque nomen accipit. Adde, quod verba ſunt rerum notæ, teſte Philoſopho, lib. περὶ ἑρμην. res verò ſunt verborum finis. finis autem, ut docemur lib. 11. φυσ. ἀκρο. nonniſi ratione differt à formâ, quam

g Lib. 1. de re poët. cap. 1. & lib. 3. cap. 1.

a Perfectum. b Finis.

Græci iccirco appellant ἐντελέχειαν, ab ἐντελὲς a, quod ipsum est à τέλος b. ut formam constet haut aliâ de caussâ dictam ἐντελέχειαν, (*perfectihabiam* ad verbum interpretabatur Hermolaus Barbarus) quàm quia res per eam finem, eoque perfectionem suam consequitur. Eandemq; ob caussam Græci sacra opertanea tum Cereris, tum Bacchi, vocarunt τελετὰς, quia in iis esset finis, hoc est, perfectio vitæ. Latini à planè contrariâ voce originem petierunt, quia nominant *initia*, vel *initiati*, οἱ μεμυημένοι: ejusq; ratio est quòd sacra hæc crederentur esse exordium melioris & felicioris vitæ.

Interea concedere possumus, formam esse verba, sive dictionem, dummodo intelligatur forma externa: per dictionem verò capiamus, non verba ἁπλῶς, sed styli elegantiam, atque ornatum: qui neque oratorius est, ut falsò quidam putarunt: neque item poëticus, ut alii credunt: sed medius inter utrumque, ut suo loco monstrabimus.

c In dignitate. d Lib. 6. cap. 5. e lib. 3. de histor. cap. 13. f Essentiale. g Lib. 1. περὶ ἰδεῶν cap. 9.

Sub ornatu verò hoc splendor quoque orationis continetur: ut qui nihil aliud sit, quàm pulchritudo sermonis ἐν ἀξιώματι c consistens; sive cultus orationis cum gravi dignitate conjunctus: quemadmodum in Oratoriis Institutionibus d diximus. Quod si elegantia atq; ornatus omnis solùm accidentaria est historiæ forma: errare etiam liquet Sebastianum Maccium e, cùm nihil nisi οὐσιῶδες f contineri ait suâ historiæ definitione. Nam eam esse ait, *absolutam rei gestæ memoriam certis literarum monumentis, veri conservandi gratiâ, fideliter & splendidè commendatam.* Si enim per splendorem intelligit λαμπρότητα illam, de qua Hermogenes g, atque alii Rhetores tractant: jam liquet, eam accidere historiæ, cùm ferè commentariis absit, qui historiæ tamen nomine comprehenduntur. sin (ut ait Maccius) *non dicit ornatum, sed naturalem quandam vim, quam verum sibi habet omnino insitam, & ita immixtam, ut non possit sine veri læsione disjungi, ac separari*: jam nihil attinet, splendoris meminisse eâ definitione, quâ fidei seu veritatis mentio fit, in qua splendor, haut aliter ac τὸ γελαστικὸν h in λογικῷ i, continetur.

h Ridendi facultas. i Facultate rationali.

CAP. V.

De FINE *historiæ, ac multiplici ejus effectu. Luciani ac Strabonis sententia de hoc expensa. Historias, nisi scripto consignentur, minùs quam disciplinas, per manus tradi posse. Recta ad prudentiam via, esse* ἱστορικόν. *Quæ dicatur* πολιτικὴ

λιλικῇ συνυπάρχεσις. Historiam justam nihil esse aliud, quàm philosophiam exemplis constantem. Vtrùm historiæ exempla, an philosophiæ præcepta, melius prudentiâ animum instruant. Magis movere exemplum in persona vera, quàm imaginem virtutis in persona ficta. Disseritur adversus eos, qui putant, non antè historicos legi debere, quàm animum imbueris philosophiæ præceptis.

AB internis caussis accedamus ad finem. Nam ut in accidentis proprii definitione præter subjectum adfertur caussa efficiens proxima: ita habitus per objectum ac finem definiuntur. Sed de fine historiæ non similiter veteres sentiunt. Luciano *a* enim finis ejus est τὸ χρήσιμον, hoc est, utile. Nimis profectò laxè, ut postea patebit. Interim rectè, quòd non addit τὸ τερπνὸν, sive jucundum, quandoquidem id adjunctum est finis, non essentia. Straboni *b* scopus ejus est veritas. Verùm ea propriè non finis, sed necessaria est historiæ conditio, imò princeps legitimæ historiæ nota; unde eam Tullius fundamentum, alii quasi animam historiæ faciunt. In hoc dissensu, ut rectiùs certiusque de fine historiæ statuere possimus, distinctè ejus fructus, atque effectus enumerabimus. Nam ad hos in scribendâ legendâque historiâ, tanquam ad scopum, collimamus.

a *Lib. de scribendâ historia.*

b *Lib. 1.*

Effectus historiæ vel primarius est, vel secundarius. Primarius vel communis est omnium disciplinarum, vel certæ peculiaris disciplinæ.

Communis effectus est duplex. Prior est, ut conservetur ac vigeat memoria eorum, quæ acciderunt. Nam si uspiam opus, ut quæ sciunt homines, ea consignent memoriâ: sanè in historia id locum habet. Siquidem in disciplinis propriè dictis minùs necessaria est scriptura, quia vivâ voce, quasi de manu in manum, tradi possunt: quod de historiis non æquè dici potest: quippe quæ circa singularia versentur: hæc verò infinita sunt, eoque memoriâ conservari non possunt. Hoc ita esse, satis inde cognoscimus, quòd res ab antiquis proditæ in tenebris jaceant, nisi quas historiæ lumen illustrat. Nam vel maximè de historia verum est, quod de poeta cecinit Horatius *c*:

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi, sed omnes illacrimabiles

c *Lib. 4. od. 9.*

Vrgentur; ignotique, longâ
Nocte, carent quia vate sacro.

Itaq; nec Herodotus dubitat ab istis verbis auspicari historiam suam a: Ἡροδότου Ἁλικαρνασσῆος ἱστορίης ἀπόδεξις ἥδε· ὡς μήτε τὰ γινόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωυμαστὰ, τὰ μὲν Ἕλλησι, τὰ δὲ βαρβάροισιν ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ γένηται. Quicum consentit illud Plinii b, ut historiam scriberet, rogati: *Mihi pulcrum imprimis videtur, non pati occidere, quibus æternitas debeatur.* Atque hæc satis ostendunt, cur historiam Cicero c appellet, *testem temporum, lucem veritatis, vitam memoriæ, & nunciam vetustatis.*

Alter communis effectus est, ut ex singularibus universale præceptum observetur: universale item præceptum singularibus exemplis illustretur, & comprobetur. Quid enim certius, quàm, ex memoria eorum, quæ plurimùm contingunt, & observatione caussarum, ob quas contingunt, in omni vitæ genere peritiam ac prudentiam nasci? unde scitè Afranius d dixit in togata, cui Sellæ nomen;

Vsus me genuit, mater peperit Memoria:
Sophiam vocant me Graii, vos Sapientiam.

Quod non de civili solùm prudentia, sed etiam de scientiis, & quibusvis artibus, intelligi debet. Sanè doctissimus philosophus Pomponatius, libro De incantationibus, cap. x, e disertim ait; *Sine historiis impossibile est, esse aliquem perfectum in naturali philosophiâ.* Idem, cap. XI; f *Philosophi esse, caussam reddere effectuum naturalium. Hoc autem fieri non posse, nisi quando, quid factum,* (τὸ ὅτι vocat Aristoteles,) *sciatur. Effectus autem multos esse rarissimos. Ac historico propterea probatis historiis heic opus esse.*

Peculiares effectus variant pro disciplinis. Nam exempla suppeditat: quorum alia pertinent ad disciplinam quampiam ὀργανικὴν g, uti logicen, rhetoricen, cæterasque: alia ad disciplinam principalem: sive ejus finis sit θεωρία h, ut in physicis, arithmeticis, aliisque scientiis contemplativis, si metaphysica excipias: (quæ inprimis θεωρητικὰ, verùm ad vitam exempla non suppeditant:) sive finis sit πρᾶξις i, ut in ethicis, œconomicis, politicis; item in theologia, & jurisprudentia: sive is sit μίμησις k, ut in poëtica, medicina, architectonica, pictura, sculptura, cæteris.

a *Herodoti Halicarnassensis historiæ explicatio hæc est: ut neque ea, quæ gesta sunt, ex rebus humanis obliterentur longinquitate avi: neque ingentia & admiranda opera, vel à Græcis edita, vel à Barbaris, gloriâ fraudentur.*

b *Lib. 5. epist. 8. quæ ad Capitonem, vel, juxta alios, ad Tacitum.*

c *Lib. 2. de Orat.*

d *Apud Gellium. lib. 13. cap. 8.*

e *pag. 121.*

f *pag. 296.*

g *Instrumentalem.* h *Contemplatio.* i *Actio.* k *Effectio.*

Impri-

Imprimis verò usus ejus manifestus est in ethicis, ac politicis; idque trifariam. Primùm enim virtutem docet, atque ad eam excitat. Siquidem exempla proponit virtutum, & vitiorum; item præmiorum, & pœnarum. Cujusmodi sunt virtutum stimuli, & laudum semina. Hinc Livius in præfatione historiæ suæ: *Hoc illud est precipuè in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi, tuaque Reip., quod imitere, capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites.* Iccirco & Polybius initio operis scribit, esse ἀληθινωτάτην παιδείαν, καὶ γυμνασίαν πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις, τὴν ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησιν. Ac pertinet eodem hoc Philonis Judæi libro de sacrificio Abelis ac Caini: Ὠφελεῖ μὲν οὖν εἰ καὶ μὴ πρὸς ἀρετῆς κλῆσιν τελείας, ἀλλά τοι πρὸς πολιτείας, καὶ τὸ παλαιὰς, καὶ ὠγυγίους ἐκμεμαθηκέναι δόξας, καὶ ἀρχαίαν ἀκοὴν ἔργων καλῶν μεταδιώκειν, ἅπερ ἱστορικοὶ, καὶ σύμπαν τὸ ποιητικὸν γένος, τοῖς τε καθ' ἑαυτοὺς, καὶ τοῖς ἔπειτα, μνήμῃ παραδεδώκασιν. *Prodest tamen, si non ad parandam perfectam virtutem, certè ad curam Reip., nosse opiniones priscas, & Ogygias, audireq; antiquitatis pulcherrima facinora, quæ historici, & omne genus poëtarum, prodiderunt ætati suæ ad posteritatis memoriam.* Egregiè etiam hac de re Basilius Imp. Exhortationum cap. LVI. ad Leonem filium: Ἱστορίας ἀρχαίας ἐξερεύνα μὴ κατοκνῶν· ἐν αὐταῖς γὰρ εὑρήσεις, ἅπερ ἕτεροι συνῆξαν ἐγκόπως· καὶ μάθοις ἐκεῖθεν τάς τε τῶν σπουδαίων ἀρετὰς, καὶ τὰς τῶν φαύλων κακίας, τάς τε τοῦ βίου πολυτρόπους μεταβολὰς, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων τὰς ἐναλλαγὰς, καὶ τοῦ κόσμου τὸ ἄστατον, καὶ τὸ τῆς ἀρχῆς ἀμετάπτωτον, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, τῶν μὲν φαύλων τὰς ἀμοιβὰς, τῶν δὲ σπουδαίων πράξεων τὰς ἀντιδόσεις, ὧν τὰς μὲν φύγῃς, ἵνα τῆς ἐκεῖθεν δίκης πεῖραν μὴ λάβῃς, τὰς δὲ κατορθώσεις, ἵνα τῶν ἐντεῦθεν ἐπάθλων καταξιωθῇς. *Evolvere ne unquam cesses historias veterum. Ibi enim reperies sine labore, quæ alii magno cum labore congesserunt: atque inde bonorum virtutes, & improborum vitia cognosces, & vitæ humanæ varias mutationes, & rerum in ea conversiones: mundi hujus instabilitatem, & imperii ad cadendum pronitatem disces. Breviter, malefactorum pœnas, & bonorum præmia leges: quorum illa fugies, ne ultionis, quæ inde sequitur, severitatem patiaris: hæc autem amplecteris, ut præmia, quæ ex eis manant, consequi merearis.* Nempe historiæ id efficiunt in generosis animis, quod Themistocli trophæa præstitere Miltiadis, quæ eum quiescere non sinebant. Imò non probos solùm ad virtutem inflammant: sed improbos sæpe infamiæ metu à sceleribus deterrent. Et profectò, si non aliæ majores essent, vel ista satis gravis caussa esset, cur intersit memoriæ prodi, quæcunque fiunt. Pulchrè Tacitus lib. III. Annal. *Præcipuum*, inquit, *munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate, & infamiâ, me-*

a Historiā esse institutionē, atque exercitationem longè verissimam ad res civiles.

tus sit. Sanè quantopere istoc metu torqueantur tyranni: indicio esto acerba illa Tiberii querela in initio cujusdam epistolæ *a*: *Quid scribam vobis, Patres Conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam, hoc tempore? Dii me, Deæque peius perdant, quàm quotidie perire sentio, si scio.* Atque hæc quoque caussa fuit, cur Nero *b*, dicente quodam,

Ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί:

ille subjecerit:

Ἐμοῦ δὲ ζῶντος. Nempe, contrà quàm de se Plinius *c* scribit, *scelerum sibi conscius posteritatis memoriam reformidabat:* eoque non dico se mortuo, sed vel spirante etiam optabat, terrarum orbem deflagrare, nequid fortè scelerum suorum audire cogeretur. *Tantus audiendi omnibus, quæ fecerint, pudor, quibus nullus faciendi, quæ audire erubescunt:* ut idem Plinius *d* ait. Vide & quæ hanc in sententiam scripsit Bodinus lib. II. de Rep. cap. IV.

Præterea historiç in rebus arduis ac difficilibus consilium suppeditant. Quomodo Marcus Cicero *e*, Thrasybuli monitus exemplo, ἀμνηστίαν *f*, ut Valerius Max. *g* & Plutarchus *h* vocant, sive τὸ μὴ μνησικακεῖν *i*, ut alii *k* id efferunt, Romano Senatui suadebat. Et quis nescit, quantum in militia juvare ducem possint strategemata, quæ Poliænus, & alii congessere? Nec tantùm iis, quæ alii prudenter fecere, reddimur cautiores: sed etiam periculis alienis; dum videmus, quantas in calamitates suâ alii stultitiâ ceciderint. Cornificius lib. IV ad Herennium *l*: *Rerum imperiti, qui unicuique rei de rebus antè gestis exempla petere non possunt, ii per imprudentiam facilè deducuntur in fraudem. At ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, facilè ex aliorum eventu suis rationibus possunt providere.* Itidem historiæ utilitatem prædicans Dio, oratione eâ, quæ est de dicendi exercitio, ait inter alia: τὸ ὁ πλεῖστα ἑτέρους συμβάντα ἐπιστάμενος, ῥᾷστα, οἷς αὐτὸς ἐγχειρεῖ, διαπράξεται, καὶ ἐκ τῶν ἐόντων ἀσφαλῶς. Sic igitur statuendum, vel præcipuum esse hunc historiæ fructum, quòd ex similibus, vel contrariis colligamus, quid privatim, aut publicè expediat. Nam prudens qui esse volet, debet observandi esse studiosus, sive, ut Græci illud dicunt, ἐπιστατικός. Siquidem ἐξ ἐπιστάσεως *n* prudentia oritur: ut Peripatetici sciscunt. Atque in hac ipsa distinguere oportet, candidam sinceramque prudentiam, & malitiam στρεψίμαλλον *o*, quæ κακοπραγμοσύνη vocatur à Græcis *p*. Uti & ab utrâque distinguenda ἡ σκεπτικὴ, quam necessitas

a Sueton. in Tib. c. 67.
b Sueton. in Ner. c 38.
c Lib. 5. epist. 8.
d Lib. 9. epist. 27. ad Lateranum, sive Paternum.
e Cic. Philipp 2. & Dio lib. 44. in concione Cicer.
f Oblivionis legem.
g Lib. 4. cap. 1.
h In præceptis politicis.
i Præteritas injurias non recordari.
k Æschin. orat. contra Ctesiph. Isocr. orat. de bigis. Dio lib. 44.
l in mediocris characteris exemplo.
m Qui plurima noverit, quæ aliis evenerunt, is optimè ea, quibus ipse manum admovet, conficiet, quamtumque licuerit, tutissime.
n Ex observatione.
o Versipellem.
p Polyb.

ſitas expreſſit, unde πολιτικὴ συνυπόκρισις *a* vocatur; quia nempe aliud ſimulatur, quàm agitur. Quantum juvet hiſtoria, ut cautè & providè vivamus, indicat Cyrus apud Xenophontem in Pædiâ. Qui eo commendat filiis hiſtoriam, quòd doceat divinare. Sunt, qui eadem comœdiæ tragœdiæque ineſſe decernant; quòd ex præteritis præſentia judicare, & futura præſagire doceant. Denique hiſtoria facit, ut ne rebus ſecundis nimis efferamur: aut rebus adverſis animo ſimus puſillo fractoque. Nempe hiſtoria eſt ſpeculum vitæ humanæ. in eo enim videmus, quantis caſibus obnoxia ſit omnis hominum vita. quæ res efficit, ut ne nimis fidamus rebus proſperis, ſed alienis caſibus moniti cogitemus, eadem nobis poſſe contingere, juxta illud Varronis *b*, veteri etiam proverbio *c* celebratum,

Neſcis quid ſerus veſper vehat.

Atque idem nos in adverſis patientes facit, dum animo obverſatur, non recuſare nos debere communem hominum ſortem. Utriuſque iſtius utilitatis ibidem meminit Dio, ubi de hiſtoriæ gnaro ſic ſcribit: *d* Οὔτι δ' ὑπὲρ μέτρον ἐπαρθήσεται, δυσπραγίαν τε πᾶσαν οἴσει γενναίως, διὰ τὸ μηδ' ἐκείνοις ἀπελπίζειν, ἀνεπίδεκτον εἶναι τῆς ἐπὶ τὸ ἐναντίον μεταβολῆς.

Quis ex iſtis non videt, hiſtoriam à Cicerone *e* jure optimo vocari *magiſtram vitæ*: pulcherrimè item à Dionyſio Halicarnaſſenſi *f* dictum eſſe, τὴν ἱστορίαν φιλοσοφίαν εἶναι ἐκ παραδειγμάτων *g*. Nam ut civilis prudentia præceptis docet ſeveris, quid fieri oporteat: ita hiſtoria præcepta illa condit varietate exemplorum, quò faciliùs animis inſcribantur, atque inhæreant: quemadmodum in præfatione operis diſſerit Agathias. Imò ſi alterutrâ carendum; ſatius videtur, præcepta philoſophiæ à doctore nullo hauſiſſe. Nam philoſophia cauſſas univerſales exponit, eoque communibus præceptis inſiſtit. Hiſtoria verò in ſingularibus verſatur. Quemadmodum verò, cùm ægrotamus, medicum experientem præferimus illi, qui in Hippocratis lectione fuerit exercitatus, ac de univerſo genere egregiè ſciat diſputare, verùm experientiæ ſit nullius: ita quoque non tam cum eo conſilium capere oportet, qui in philoſophorum ſchola hauſerit communia vivendi præcepta, quàm cum illo, qui vel aſſiduâ hiſtoriæ lectione, vel experientiâ longâ, multa ejuſdem generis egregio judicio obſervârit.

Sunt verò hæc eo majoris, quòd cognitio iſta ex hiſtoriis, & facillima ſit, & tutiſſima; cùm illa, quam per experientiam conſequimur, & diuturnum tempus requirat, & multis ſit periculis obnoxia: cujus

a *Eidem.*

b *In ſatyræ inſcriptione.*

c *Livius lib. 45.*

d *Neque in rebus ſecundis ultra modum vehemens erit; adverſos verò caſus omnes tolerabit generoſe; eo quòd neq; in ſecundis rebus inſcius erat, poſſe omnia in contrariũ mutari.*

e *Lib. 2. de Oratore.*

f *Ἐν τέχνῃ pag. 65. ed. Francof.*

g *Hiſtoriã eſſe philoſophiam ex exemplis.*

cujus rei exemplum esse potest Ulysses Homericus, qui, non sine magnis calamitatibus *a*,

Πολλῶν ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα, ϗ νόον ἔγνω b.

a *Homer. Od. α.*

b *Multorum mores hominum cognovit & urbes.*

Dispar verò, ut dixi, historiæ ratio est: quippe ubi alienos errores, ac casus, (ut pulchrè Polybius disserit lib. 1. postquam Atilii Reguli cladem exposuerat,) sine ullo periculo nostro, videamus: ubi item res propè omnes, adeò locis & temporibus distantes, in una quasi tabella ob oculos ponantur. Atque hæc de effectis primariis dicta sunto.

Secundarii verò effectus sunt duo. Eorum unus est voluptas, & delectatio; quæ tergemino ex fonte promanat. Ac primùm ex eo, quia historia res singulares tractet, quæ cùm sensuum objecta sint, facilè à quovis intelliguntur. Deinde verò ex varietate summâ, quę sæpe mirandos habet eventus. Ac denique inde, quòd aliena pericula videamus salvi ipsi atque incolumes: quæ res hominibus jucunda esse solet; juxta illud Lucretii *c*,

Suave, mari magno turbantibus æquora ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem:
Non quia vexari quemquam est jucunda voluptas;
Sed, quibus ipse malis careas, quia cernere suave est.

c *In procemio lib. 2.*

Est hoc de effectu illustris planè locus apud *d* M. Ciceronem. Sic enim scribit epistolâ ad Lucceium: *Nihil est aptius ad delectationem lectoris, quàm temporum varietates, fortunæque vicissitudines: quæ etsi nobis optabiles in experiendo non fuerunt, in legendo tamen erunt jucundæ. Habet enim præteriti doloris secura recordatio delectationem: cæteris verò, nullâ perfunctis propriâ molestiâ, casus alienos sine ullo dolore intuentibus, etiam ipsa misericordia est jucunda. Quem enim nostrum ille moriens apud Mantineam Epaminondas non cum quadam miseratione delectat? qui tum denique sibi avelli jubet spiculum, posteaquam ei percontanti dictum est, clypeum esse salvum: ut etiam in vulneris dolore æquo animo cum laude moreretur. Cujus studium in legendo non erectum Themistoclis fugâ redituque retinetur? etenim ordo ipse annalium mediocriter nos retinet, quasi enumeratione fastorum. At viri sæpe excellentis ancipites, variique casus habent admirationem, exspectationem, lætitiam, molestiam, spem, timorem: si verò exitu notabili concluduntur, expletur animus jucundissima lectionis voluptate.* Pertinet huc etiam Plinii *e* illud ad Capitonem: *Hoc propè sola historia polliceri videtur. Orationi enim, & carmini, est parva gratia, nisi eloquentia sit summa: historia quoquo modo scripta delectat. Sunt enim homines naturâ curiosi, & quamlibet nudâ rerum cognitione capiuntur; ut qui sermunculis etiam, fabulisque ducantur.* Voluptatis istius, quam

d *Lib. 5. epist. 12. ad famil.*

e *Lib. 5. epist. 8.*

quam ex historicis capere est, illustre exemplum habemus in sapientissimo Arragoniæ rege Alphonso. Alphonsus, Castiliæ & Siciliæ rex, lectione Liviana dicitur restitutus valetudini medicorum judicio deploratæ: & Ferdinandus eorum regnorum dominus sontico dicitur morbo liberatus lectione Curtii: & Laurentius Medicus valetudinem, absque medicamentorum ope, dicitur recuperasse acroamate suavis historiolæ unius de Conrado III Imp. qui cùm tandem precibus nobilium feminarum hoc dedisset, ut ipsis ex urbe liceret abire inviolatis, & secum exportare quantum humeris possent: pulcherrimo dolo ludificatę sunt Imperatorem, exportando maritos suos; quos inter erat Guelfus, Bavarię dux, infestissimus hostis imperatoris: tantumque abest, ut propterea revocaret promissum imperator, ut præ gaudio lacrymas non tenuerit, oppido, quod delere statuerat, pepercerit, & cum hoste infensissimo sit conciliatus. Qui cùm gravissimo morbo laboraret, multaque incassum medici remedia adhiberent, Curtii de Alexandro historiam legere cœpit, eàque tantopere delectatus fuit, ut valetudini restitutus dixisse dicatur [a], Valeant Avicenna, Hippocrates, medici cæteri: vivat Curtius, sospitator meus.

[a] *Anton. Panormitanus lib. de rebus gestis Alphonsi.*

Alterum ex secundæ notæ effectis est, quòd hominem ornet. Siquidem historiarum gnari, & æstimantur ob multijugam lectionem atque observationem: & amantur ob fructum ac voluptatem, quam ex eorum præsentia ac sermone cuivis percipere licet.

Sed duo postremi historiæ fructus longè dignitate iis cedunt, quos antea commemoravimus: eoque ridiculi planè sunt, qui non alio fine historias legunt, quàm ut animum oblectent, & habeant, quod in conviviis ac circulis narrent. Quanto profectò excellentiorem ob finem Homericorum heroum gesta lectitabat Alexander Magnus? ac Xenophonteâ Cyri institutione ita capiebatur Scipio Africanus, ut eam de manibus nunquam deponeret. Quod si etiam fabulas, vel mythistorias legebant tanti viri, ut exemplis fictis vel meliores, vel prudentiores redderentur: quis dubitabit, quin eopse potissimùm fine veras legerint historias, quæ ad movendos animos majorem longè vim habent? Nec enim facilè quisquam desperabit, ea se consequi posse, quæ alios novit præstitisse. At in fictis exemplis ea perfectio non rarò ad imitandum proponitur, ad quam mortalium conditio neutiquam pertingit.

Satis multa videor dixisse de historiæ utilitate. Plura qui volet, adeat, quę de Historiæ laudibus singulari libro ad Stephanum, Poloniæ

loniæ regem, scripsit Joannes Michaël Brutus. Item quæ hac de re prodidere Politianus præfatione in expositionem Suetonii, & Casaubonus eruditâ illâ præfatione, quam Polybio præfixit. Nec adspernanda sunt, quæ congessit Andreas Frankebergerus in institutione antiquitatis. Idemque argumentum tractant, Philippus Beroaldus, oratione, quam habuit Livium & Sillium Italicum explicaturus; Ludovicus Vives, initio libri v De tradendis disciplinis; Antonius Muretus, oratione eâ, quam habuit Tacitum enarraturus; Franciscus Patricius, dialogo x de historia; Bodinus, præfatione in methodum historiæ: & quis omnes enumeret?

Quæ verò hactenus de utilitate historiæ diximus, ea occasionem injiciunt nobis alterius quæstionis. Nam hoc quorundam, & eos inter docti viri, Barth. Keckermanni *a*, judicium est, quia historia philosophiam civilem illustret exemplis, eò historicos non antea legi debere, quàm philosophiâ civili fuerimus instructi. Secus si fiat, tantumdem fore putant, ac si legamus Grammatices, aut Rhetorices exempla, priusquam vel hujus, vel illius artis præcepta hauserimus. Istud verò mirè iis ridiculum videtur: atque hoc in caussa est, cur impensè adeò isthoc iis placeat argumentum. Meo autem judicio admodum est infirmum. Non jam illud dicam, nihil absurdi esse, si exempla ante præcepta addiscamus: imò posse linguas optimè absque præceptis ullis addisci. Illud dixisse contentus ero, non parvum eos errorem committere, cùm non satis distinguunt inter lectionem historiæ alicujus, ac historiam scribendi munus, ad quod nemo philosophiæ civilis ignarus applicare animum debet. Item confundere eos nudam ac simplicem rerum omnium historiam cum ἱστορικῇ πραγματείᾳ, quæ curatè in circumstantias, & eventuum caussas inquirit. Prior ista non modò est rerum verè gestarum, sed etiam fabularum, & locorum: quorum omnium intelligentes potiùs πολυΐστορες vocantur. Hoc studium omne primæ convenit ætati. Neque enim aliquid caussæ est, cur putemus, minùs illam historias veras capere posse, quàm fabellas, à quibus eam auspicari omnis voluit antiquitas. Propterea valde cæcutiunt, qui non vident, historiam, hoc est, philistoriam, sive antiquitatis studium, inter primæ ætatis studia reponi oportere. Et sanè Fabius *b*, optimus instituendæ puritiæ artifex, oratori futuro primùm poëtas vult à Grammatico enarrari, à quibus etiam incipi olim solere, Strabo *c*, & alii *d* testantur: mox verò idem adjici iis ab Rhetore jubet oratores, atque historicos. Inque historicis minimè dubitat Livium præpo-

a *Lib. de histor.*

b *Lib. 2. cap. 6.*

c *Lib. 1.*

d *Lucianus περὶ γυμνασίων, & Athenaeus lib. 2.*

præponere Sallustio; non tantùm, quia candidior sit, ac Ciceroni similior; sed etiam, quia majoris sit historiæ auctor. Quomodo neutiquam loqueretur, nisi ita credidisset, pueritiæ convenire historias magis universales. Ac propterea neque dubitandum nobis, quin ad utrumque istoc in historia respici debeat, quàm prope aliquis à Tullii dictione absit, & quanti temporis historiam complectatur. Quæ cùm ita sint, ne illud quidem obscurum esse potest, pueritiæ commendari oportere eos, qui καθ' ὅλου proponunt res in orbe gestas: ac præ cæteris, sacras, Romanas, Græcas: adhæc generalem locorum notitiam, sine qua intelligi historiæ non possunt. Cùm quibus conjungi mox poterunt præcellentium virorum vitæ; uti Cyri, Alexandri, Miltiadis, Phocionis, Aristidis, Scipionis, Catonis, Pompeii, Cæsaris, aliorum. Nihil verò absurdius, quàm lectionem istorum differre velle, usque dum aliquis philosophiæ gnarus fuerit. Nam quis non videt, primam illam ætatem multùm memoriâ, parùm judicio valere: ac iccirco ad linguas addiscendas peridoneam esse; civilis scientiæ capacem non esse. Atqui utriusque linguæ notitia hauriri debet ex Latinis Græcisque scriptoribus: quos inter non infimus debetur historicis locus. Imo, me judice, non aliunde suaviùs faciliúsque illa literaturæ notitia comparatur: eoque, ubi quis in Terentio, Tullioque, mediocriter fuerit versatus, optimè illis comites dabimus, Cæsarem, Nepotem, Livium, Velleium, Curtium, Florum, Justinum: ac similiter post mediocrem Græcæ literaturæ notitiam admisero aliquem ad Herodotum, Xenophontem, & alios, qui ad eorum dictionem proximè accedunt. Dixerit aliquis, per ætatem à multis perspici tum nondum posse τὸ ἠθικὸν, ac multo minùs τὸ πολιτικόν. Verùm satis esse debet, quòd iisdem postea, ubi hauserint præcepta sapientiæ civilis, sponte propemodum se ingeret, quod ante tempus tantopere requirunt. Interea verò, dum animus majora non capit, jucundâ scriptorum illorum lectione multùm auxerit divitias utriusque sermonis; & eâ historiæ notitiâ, quæ in polyhistore sufficere possit, feliciter sibi ad civilem prudentiam, & reginam illam eloquentiam, munierit viam. Sed de fine, atque utilitate historiæ, & quando hoc studium auspicari oporteat, satis, ut arbitror, diximus.

CAP. VI.

Quis primus historiam scripserit, aut prosâ oratione ediderit quicquam. Unde Arcades προσέληνοι dicti. Pomponii Læti error. Cur Saturni ædi Tritones cum buccinis soleant imponi, & quidem caudis humi mersis. Pleraque in historia Romana, ante Urbem à Gallis captam, fluxæ incertæque fidei esse. Idemque judicium de rebus Græcorum ante bellum Trojanum, imò ante Olympiadas. Varroniana omnis ævi distinctio. Cur, quod Varro refert ad μυθικὸν, seu fabulare tempus, id Plauto dicatur historia. *Μυθιστορίας scriptores aliqui.* Ἐπικὸς κύκλος *quid, & quâ serie concinnatus.*

HActenus, cùm internas historices & historiæ caussas, tum finem quoque exposuimus: solam è caussis præteriimus efficientem, quam tamen necessariò infert finis, ut contra Eudemum,
a *Lib. de substantia orbis.* & Alexandrum asserit Averroës *a*: & Hervæus *b* eo probat argumento, quòd siquid non habeat efficientem, id habeat τὸ εἶναι *c* à se,
b *2. Quodlib. quæst. 1.* & quod à se illud habet, id quoque sit propter se, non propter aliud, eoque finem nullum agnoscat. Itaque existimo, antequam de partitione historiæ & historices dicamus, de utriusque efficiente sive
c *Esse.* autore paucis hoc loco agendum esse. Ac de historicâ quidem ita statuo: non parùm debere hanc artem omnibus iis, qui præcepta aliquot historica observârunt, scriptisque consignârunt; quos inter Polybius, Tullius, alii: plus tamen debere Luciano, atque aliis, qui è professo de eâ egerunt: plurimum autem debituram illi, qui plenè planéque, & ordine optimo, quod à veterum nullo præstitum fuit, corpus ac σύστημα historices conscripserit.

Longè verò alia ratio historiæ est. Cujus inventrix Clio dicitur Apollonii scholiastę *d* in librum III. Λέγεται τῶν Μουσῶν ἡ μὲν Κλειὼ εὑρηκέναι τὴν ἱστορίαν. *Clio, Musarum una, historiam invenisse fertur.* Inventionem Cadmo Milesio tribuit Plinius lib. VII. cap. LVI. quo
d *pag. 197* etiam loco Pherecydem Syrium scribit primùm prosam condidisse. At lib. V cap. XXIX id ipsum etiam Cadmo tribuit, alios, puto, secutus autores. Sed & Strabo lib. I tradit, Hecatæum cum Cadmo & Pherecyde metrum solvisse, ac primos prorsam instituisse orationem,

tionem, eâque de re adeunda quoque Suidæ collectanea. Nos apud Græcos hos fuisse historiæ autores, haut inficias imus: at ἁπλῶς si intelligant, Mosen longè antiquiorem historicum agnoscimus. Quin & eum historiæ conditorem putat Eusebius lib. XI. de præpar. Euang. Atque, ut id non esset, Ægyptiis potiùs hæc laus deberetur, quàm Græcis: quos ita compellat Tatianus initio orationis suæ: Ἱστορίας συντάττειν αἱ παρ' Αἰγυπτίοις τῶν χρόνων ἀναγραφαὶ ἐδίδαξαν a. Ægyptiorum certè, Chaldæorumque sacerdotes diu ante Græcos antiquitatis fuerunt studiosi. quamquam quod jactitant se conscriptas habuisse historias multorum annorum millium, id non magis verum est, quàm quod Arcades (ut scribit Statius Papinius) fuerint *astris Lunâque priores*, uti gloriabantur; προσελήνων nomen à populis finitimis inditum, quòd nihil serii ante novilunium aut plenilunium aggrederentur, interpretatione suâ eludentes, atque ad gentis originem referentes: nisi malis cum Censorino *b*, id nomen accepisse, *quòd priùs habuerint annum, quàm is in Græciâ ad Lunæ cursum constitueretur.*

a *Historiam scribere Ægyptiorum annales docuerũt.*

b *De die natali cap. 19.*

Apud Latinos sunt, qui Saturno inventæ historiæ laudem tribuant. Cyprianus certè de idolis agens, scribit, Saturnum primum literas impressisse: unde Petrus Calaber, qui se Pomponium Lætum appellari maluit, homo in Cypriano, ejusque generis scriptorum lectione satis infrequens, ineptè existimabat, artem typographicam Saturni fuisse ævo cognitam. Nostræ quoque sententiæ firmandæ facit istud Macrobii lib. I. Saturn. cap. VIII: *Illud non omiserim, Tritonas cum buccinis fastigio Saturni ædis suppositos, quoniam ab ejus commemoratione ad nostram ætatem historia clara, & quasi vocalis est; antè verò & muta, & obscura, & incognita: quod testantur caudæ Tritonum humi mersæ, & absconditæ.* Neque iccirco putandum, à Saturni ævo cuncta fuisse in Italiâ explorata, cùm & multo pòst haut planè caligo illa, in quâ versabantur, luce historiarum fuerit discussa. Nam incerta admodum sunt, quæ sub Regibus septem Romæ accidisse dicuntur. Quin aliquandiu pòst quoque omnia obscura, neque ullo probato autore subnixa. quâ de re ita Livius lib. VI: *Quæ ab conditâ urbe Româ ad captam eandem urbem Romani, sub Regibus primùm, Consulibus deinde ac Dictatoribus, Decemvirisque ac Tribunis consularibus, gessere foris bella, domi seditiones, quinque libris exposui: res cùm vetustate nimiâ obscuras, velut quæ magno ex intervallo loci vix cernuntur; tum quòd perraræ per eadem tempora literæ fuere, una custodia fidelis memoriæ rerum gestarum: & quod etiam, siqua in commentariis Pontificum,*

aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensâ Vrbe pleraque interiere.

Nihil quoque certi apud Græcos est ante bellum Troianum, ut Diodorus Siculus tradit, initio bibliothecæ suę. ubi sic ait: Τοὺς a μὲν χρόνους πρὸ τῶν Τρωικῶν οὐ διορίζομεν βεβαίως, διὰ τὸ μηδὲν παράπηγμα παρειληφέναι περὶ τούτων πιστευόμενον. Imò ante Olympiades (quas Troiæ ἁλώσεως b annis CCCCVII præcessit) nihil certi apud eos fuit: sed omnia aut ignota, aut fabulis involuta. Id Græcis exprobrat Justinus Martyr λόγῳ παραινετικῷ πρὸς Ἕλληνας. Ἄλλως τε c οὐδὲ τοῦτο ἀγνοεῖν ὑμᾶς προσήκει, ὅτι οὐδὲν Ἕλλησι πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἀκριβὲς ἱστόρηται, οὐδ' ἔστι τι σύγγραμμα παλαιὸν, Ἑλλήνων ἢ Βαρβάρων σημαῖνον πρᾶξιν. Idem tradit Africanus apud Eusebium Εὐαγγ. προπαρασκ. cap. X: Μέχρι d μὲν τῶν Ὀλυμπιάδων οὐδὲν ἀκριβὲς ἱστόρηται τοῖς Ἕλλησι, πάντων συγκεχυμένων, καὶ κατὰ μηδὲν αὐτοῖς τῶν πρὸ τοῦ συμφωνούντων. Itaque, ut apud Censorinum legimus cap. XXI, *Varro tria discrimina temporum esse tradit. Primum ab hominum principio, usque ad cataclysmum priorem; quod propter ignorantiam vocatur adelon. Secundum à Cataclysmo priore usque ad Olympiadem primam, quod, quia in eo multa fabulosa referuntur, mythicum nominatur. Tertium à primâ Olympiade ad nos, quod dicitur historicum, quia res in eo gestæ veris historiis continentur.* Secundi temporis mythica historia, quasi penus quoddam fuit, è quo poëtæ argumenta carminis petebant. Quare non mirum, si Plautus, poëta Comicus, hujusce temporis fabulas, historiarum nomine dignetur: ut cùm alibi, tum Bacch. Act. I. Sc. II. Historiæ istius fabularis scriptores fuere Onomacritus, Lesches, Arctinus, Eumelus, alii: quorum poëmata in unum corpus conflata dicebantur ἐπικὸς κύκλος, ut eruditè ostendit Isaacus Casaubonus in Animadvers. in Athenæum lib. VI. cap. III. Non tamen mythicum tempus, & epicus cyclus æquè latè patent. Nam, ut Photius è Proclo in blibliothecâ suâ narrat, exordiebatur cyclus epicus à mundi origine, Deorum generatione, primâque hominum ætate: quę omnia priorem cataclysmum antecesserunt, ac proinde ad tempus ἄδηλον pertinent. Porrò explicabat Gigantum, & Titanum pugnam, & antiquorum omnium heroum res gestas: unde tempus hoc etiam ἡρωικὸν vocatur: desinebat autem in Ulyssis cæde, quam ad historicum tempus pertinere, nemo non videt.

a *De temporibus ea, quæ bellum Trojanũ antecedunt, certo spacio nõ definimus, quia nullum certitudinis fulcrum, cui fidamus, ad nos pervenit.*

b *Expugnatio.*

c *Atqui nec hoc vos ignorare decet, nihil à Græcis ante Olympiadas accuratè scriptum esse, neque extare scripturam ullam veterem, in quam res aliqua Græcorũ, vel Barbarorum sit relata.*

d *Usque ad Olympiadas nihil accurate ac certò perscriptum est à Græcis: sed omnia sunt confusa, neque ante id tempus usquiam consentiunt.*

Cap. VII.

Historiæ divisio in divinam, naturalem, humanam. Cornuti liber de Diis aliter appellari solet à Christianis, quàm auctor inscripserat. Euhemerus, & gentilium alii ingenuè fassi, Deos, qui vulgò colebantur, homines fuisse. Palæphati Ægyptiaca, & Sanchoniathonis Phœnicia Theologia. Suidæ de Sanchoniathonis patriâ error. Sanchoniathon unde suam hauserit Theologiam. Manethonis Theologia Ægyptiaca, & unde accepta. Nobiles aliquot scriptores, qui de animalibus, plantis, lapidibus tractarint. Historiæ humanæ distributio in veram, falsam, quasi veram. Malè ab Asclepiade unam duntaxat speciem statui historiæ falsæ. Quatenus fabulares narrationes mereantur inter historiæ species recenseri. Minus rectè ab Asclepiade historiam personarum, & actionum, diversas historiæ formas putari. Cur locorum temporumque historia constituat speciem diversam à personarum historia. Illustres aliquot veterum Chronographi & Chorographi, qui non ampliùs exstent. Historia personarum divisa in perpetuam, & seiunctam: perpetua item in universalem, particularem, singularem: item universalis duo, ac totidem particularis historiæ genera. Aliquammulti, qui gentis unius historiam tradiderint, quorum scripta deperierunt. Historia sejuncta quæ: quæ item miscella. Ἄτακτα Aristotelis; & Philetæ.

PRoximum est, ut excutiamus, quæ pertinent ad divisionem historiæ, & historicæ facultatis. Ac historia quidem ab antiquis distribui solet in divinam, cujus finis est religio; naturalem, cujus finis scientia; & humanam, cui finis prudentia vel ars. Ex his divina, cùm tota θεόπνευστος [a] sit, minimè indiget præceptis humanis. At illa gentilium falsò huc refertur. Nam quæ de Diis suis finxere, ea quidem involucris quibusdam occultant mysteria naturæ, aut utilia continent vitæ documenta: sed eo intuitu non hujus sunt fori, verùm ad philosophiam pertinent. Involucra ista præter alios detexit

[a] *Divinitus inspirata.*

texit Phurnutus, sive potiùs Cornutus, libro eo, quem ipse, utpote gentilis, inscripsit, θεωρία περὶ τῆς τῶν θεῶν φύσεως. Christiani verò vocare solent Ἑλληνικὴν θεολογίαν. Ita appellat Theodoretus Therapeut. II. item Etymologici magni auctor, voce Ζεύς. Ex quo qui hanc genuinam esse inscriptionem existimet, non satis attendat ad morem Christianorum veterum, qui titulos impiam gentium pietatem continentes in alios Christianæ pietati magis convenientes solent immutare. Interim fatemur, narrationes istas de Diis gentium non ad philosophiam, sed ad historiam pertinere, quatenus homines aliquando fuerunt, atque ob merita præclara in Deorum fuere numerum relati. Quod satis paruit ex Euhemero, quem Ennius transtulit. Audiamus Minucium Felicem in Octavio: *Lege Stoicorum scripta, vel scripta sapientum: eadem mecum recognosces, aut merito virtutis, aut muneris, Deos habitos. Euhemerus exsequitur, & eorum natales, patrias, sepulchra, dinumerat, & per provincias monstrat.* Item Arnobius in IV adversus gentes: *Possumus hoc, omnes istos, nobis quos inducitis, atque appellatis Deos, homines fuisse, monstrare, vel Agragantino Euhemero replicato, cujus libellos Ennius, clarum ut fieret omnibus, sermonem in Italum transtulit.* Addit ibidem, hoc ipsum posse cognosci ex *Nicagora Cyprio, vel Pellæo Leone, vel Cyrenensi Theodoro, vel Hippone ac Diagora Meliis, vel aliis auctoribus mille, qui scrupulosæ diligentiæ curâ in lucem res abditas libertate ingenuâ prodiderunt.* Nec dubium, quin idem paruerit ex Palæphati Ægyptii Theologia Ægyptiaca, cujus meminit Suidas. Nam studium ei viro fuisse, eruere historiam è fabellis, veraque à falsis distinguere, indicio est περὶ ἀπίστων *a* libellus aureolus, cujus hodieque pars exstat. Idem censeo de Phœnicum Theologia, quam scr psera Sanchoniathon Tyrius, ut quidem Suidas vocat, sive potiùs Berytius, ut Theodoretus *b* appellat, idque Porphyrio præeunte: cui fidem hac parte habere potiùs oportet, quàm Suidæ; utpote non modò longè antiquiori, sed & populari Sanchoniathonis, eoque intelligentiori eorum, quæ ad res Phœnicum pertinerent. Satis enim constat, & Malchum sive Porphyrium illum fuisse Phœnicem. De historia hac, quam Philo Berytius, Theodoreto *c* teste, è Phœnicia lingua in Græcam transtulit, ita scribit Porphyrius apud Eusebium εὐαγγελικῆς ἱστορίας lib. X: Σαγχουνιάθων *d* δὲ ὁ κατὰ τὴν τῶν Φοινίκων διάλεκτον φιλαλήθως πᾶσαν τὴν παλαιὰν ἱστορίαν ἐκ τῶν κατὰ πόλιν ὑπομνημάτων, καὶ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀναγραφῶν, συναγαγὼν καὶ συγγράψας. Nec aliud sentiendum de Ægyptiacâ Theologiâ Manethonis Ægyptii, quo ille Isidis, Osiridis, Apidis, Sarapidis, aliorumque, quos

a De incredibilibus.
b Secunda therapeutica.
c Ibidem.
d Sanchoniathon, qui Phœnicia lingua, insigni veri studio, omnem historiam veterem ex commentariis urbium, & libris sacris, collegit ac cōscripsit.

quos Ægyptii in Deorum numerum retulere, res gestas prodidit: teste Theodoreto *a*: quod opus eum ex sacris Ægyptiorum monumentis transscripsisse, auctor est Josephus adversus Appionem.

A historia divina transeo ad naturalem. De qua quàm multa Aristoteles, & Theophrastus scripserint, præter ea, quæ hodie habemus, indicant indices operum apud Laërtium. Eodem pertinent, Sostratus περὶ ζωδίων *b*, Apollodorus περὶ θηρίων *c*, Dorion & Epænetus περὶ ἰχθύων *d*, Seleuci Tharsensis ἁλιευτικὰ *e*, (quorum inter alios meminit Athenæus,) Amyntianus περὶ ἐλεφάντων *f* apud Pindari scholiastem, Democritus de vi & natura chamæleontis apud Gellium, Boëthus de ornithogonia apud Plinium in histor. Nat. Itidem è Latinis Nigidius Figulus scripsit de animalibus, de hominis naturalibus, de vento: cujus scriptoris fragmenta in præclaro Variarum Lectionum opere collegit nobilis, ac summus vir, Janus Rutgersius *g*. Similiter Æmylius Macer Veronensis, prẹter ophiogoniam, (pro quo corruptè apud Nonium theogonia legebatur) etiam ornithogoniam, & botanica scripsit: ut magnus Scaliger ostendit in Animadversionibus Eusebianis *h*. Sed & Trogum, ac Fabianum de animalibus laudat Charisius.

Huc etiam refer, qui de plantis egere. Ut è Grẹcis prẹter Theophrastum & Dioscoridem, etiam Phaniam Eresium, cujus Athenæus meminit, Dionysium περὶ φυτῶν, quem Varro laudat, nisi ὑδροφυῶν legere malis cum Petro Victorio, item Ctesiphontem περὶ φυτῶν *i*, quem citat Plutarchus de Flum. è Latinis præter Macrum refer Oppium de sylvestribus arboribus; de quo Macrobius lib. III Saturnal. cap. XIX. item Appuleium de arboribus, cujus meminit Servius in II Georg. Ex eodem Plutarcho de fluminibus discimus, de lapidibus commentatos Agatharcidem Samium, Archelaum, Aristobulum, Dercyllum, Dorotheum Chaldæum, Heraclitum Sicyonium, Niciam Mallotem, Theophilum, & Thrasyllum Mendesium. Sed & Socratem Rhodium περὶ ὀρῶν, καὶ πυρὸς, καὶ λίθων *k* citat Athenæus, Tacum περὶ λίθων *l* Apollonius Dyscolus *m*: atque alios alii, quos omnes commemorare longum esset: nec id hujus proprium est loci. Nobis enim est sermo de historia ea, quẹ singularia tractat. At isti, quos diximus, universalia considerant, eoque inter philosophos potiùs, quàm historicos reponi debent.

Superest historia humana. Quam eo modo dividere possumus, quo ἱστορίαν γραμματικὴν distribuit Asclepiades apud Sextum Empiricum *n*: nempe in veram, mythicam sive fabularem, (quomodo Tran-

a Loco antè citato.
b De animalibus.
c De bestiis.
d De piscibus.
e De piscatione.
f De elephantis.
g Lib. 3. cap. 16.
h Ad ann. MMI.
i De plantis.
k De montibus, & igne, & lapidibus.
l De lapidibus.
m cap. 36. Nisi potiùs pro Tacus legendum Soracus; ut ex Plinio ostendit Meursius. Quod verum puto.
n Adversus Mathemat. cap. 12.

a *in Tiber. cap. 70.* Tranquillus *a*, & Censorinus vocant) & quasi veram. Vera eorum est, quæ contigerunt: ut illa Thucydidis, Polybii, Sallustii, &c. Quasi vera eorum est, quę non contigere quidem, sed contingere tamen potuerunt: ut argumenta comœdiarum, quas imaginem veritatis etiam Cicero appellat. Fabularis sive ἢ περὶ πλασμάτων ἢ μύθων, ut Sexto Empirico *b* dicitur, ea exponit, quę ne contingere quidem potuere. Huic Asclepiades *c* unam tantùm speciem assignabat: nempe genealogias Deorum. Atqui quæ de mutatis hominum formis poëtę narrant, aliaque multa, quæ non minùs, quàm istæ, fidem excedunt, planè ad hoc historię genus pertinent: si modò historiæ nomen merentur. Nam quid magis historiæ, quàm fabula, adversatur? Nec tamen propterea illam Asclepiadis divisionem planè damnamus. Siquidem mythica etiam historia sæpe subest: unde fuere, qui μυθολογουμένων historias scriberent, uti Hyginus, & alii. Itaque & historicè fieri dicunt, quod fit juxta historiam mythicam, sive fabulas poëtarum. Ita loquitur Vitruvius lib. VI. cap. X: *Item siqua virili figura signa mutulos aut coronas sustinent; nostri telamones appellant; cujus rationes, quid ita aut quare, ex historiis non inveniuntur. Græci verò eos Atlantas vocant. Atlas enim historicè formatur sustinens mundum.* Vide quę fusè de fabulis Strabo disserit, in primo Operis. Ubi inter alia sic, Οὐ ποιητῶν, ait, πλάσματά ἐστιν, οὐδὲ συγγραφέων, ἀλλὰ γεγενημένων ἴχνη, καὶ προσώπων, καὶ πράξεων. *Non poëtarum figmenta sunt, vel scriptorum, sed gestorum vestigia, sive personas consideres, sive actiones.*

b *Ibidem.*
c *Ibidem apud Sext. Empiricum.*

Historia vera eidem Asclepiadi triplex est. Una versatur in descriptione personarum, altera in locis & temporibus, tertia in actionibus. Sed illa actionum rectiùs subjicitur historiæ personarum, cùm hæ inprimis ab actionibus describantur. Sunt qui illam locorum & temporum similiter sub personarum historiâ comprehendant: & movet eos, quòd rebus à persona gestis etiam locorum & temporum descriptiones soleant admisceri. Verùm aliquid dicerent, nisi hæ seorsum etiam traderentur. Ita Andronem Alexandrinum, & Ctesiclem, & Sosimum χωρικὰ scripsisse, ex Athenæo scimus: idemque de Apollodoro testatur Phlegon: de Dexippo Stephanus περὶ πόλεων: de Cornelio Nepote Gellius, &c. Longeque plures de locis tractarunt. Quorum alii scripsere de orbe universo, ut Eratosthenes: alii de parte aliqua egerunt, ut Heraclides Cretensis, cujus librum περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι πόλεων *d* citat Apollonius Dyscolus. Eodem refer, qui de fluviis scripsere: ut Asclepiades, Stephano περὶ πόλεων memoratus: & Agathocles Milesius, Agathon

d *De civitatibus Græciæ.*

thon Samius, Archelaus, Ariſtoteles, Chryſermus, Cteſias Epheſius, Demaratus, Demoſtratus, Leo Byzantius, Nicagoras, Nicanor Samius, & Soſtratus: quorum omnium meminit Plutarchus de Fluminibus. Uti & Cleanthis, Cteſiæ Cnidii, & Dercylli; quos de montibus ſcripſiſſe teſtatur.

Atque hęc de temporum, & locorum deſcriptione. Hiſtoria verò perſonarum vel perpetua eſt, vel ſejuncta. Perpetua ſecundùm temporis ſeriem enarrat ea, quę conſtituunt hiſtoriæ corpus. Eſtque vel univerſalis, vel particularis, vel ſingularis.

Univerſalis eſt omnium, vel pręcipuarum ſaltem gentium. Ac vel omne tempus complectitur, vel aliquam temporis portionem. Prioris generis aliquid dicitur ἁπλῶς, vel ex hypotheſi. Ἁπλῶς omne tempus comprehendit hiſtoria, quam quis ab orbe condito incipit, & ad ſuam uſque ætatem deducit. Ex hypotheſi verò ita vocatur, quę incipit ab eo, quod gentium opinione antiquiſſimum putatur. Ut facit hiſtoria Diodori Siculi, item Trogi Pompeii. Univerſalis autem hiſtoriæ ejus, quę non temporis, ſed loci tantum ratione ita vocatur, inſigne exemplum præbet Polybius. Narrat enim, quæ intra annos non ita multos per univerſum orbem, aut ſaltem in nobiliſſimis gentibus, geſta fuerunt.

Particularis hiſtoria eſt duûm generum. Nam vel tradit, quæcumque ad gentis alicujus, aut civitatis res geſtas pertinent: vel partem duntaxat refert. Prioris generis eſt hiſtoria Livii, qui res Romanas perduxit ab urbe condita uſque ad Auguſtum, ſub quo vixit. Poſterioris generis eſt hiſtoria Thucydidis de bello Peloponneſiaco, Salluſtii de bello Jugurthino & Catilinario, Cæſaris de bello Gallico & civili.

In utroque genere innumeri periere. Ut è Latinis hiſtoriæ Siſennæ, annales Claudii Quadrigarii, Fabii Pictoris, Calpurnii Piſonis, Caſſii Heminæ, Cn. Gellii, Cælii Antipatri, Cn. Fannii, Valerii Antiatis, C. Licinii Macri, & aliquot aliorum. Sed ingens imprimis Græcorum numerus eſt. Ut ſunt Myrſili Leſbiaca, & Philonis Æthiopica, quorum mentio eſt apud Antigonum Caryſtium: item Arctazis, Alexandri Cornelii, Agatharcidis, Hermeſianactis Cyprii, & Timolai Φρυγιακὰ, Agathonis Samii, & Cteſippi Σκυθικὰ, Cæmaronis, Clitophontis Rhodii, & Chryſermi Ἰνδικὰ, ejuſdem Chryſermi Πελοποννησιακὰ, Calliſthenis Sybaritæ Γαλατικὰ, Dercylli & Dioclis Rhodii Αἰτωλικὰ, Leonis Byzantii Βοιωτιακὰ, Soſthenis Ἰβηρικὰ, Thraſylli Αἰγυπτιακὰ. Quorum omnium Plutarchus meminit

minit libro de Fluminibus. His adde ex Pindari ſcholiaſte Archini Θεσσαλικὰ, Bati Ἀττικὰ, Dieutychidę Μεγαρικὰ, Hellanici Αἰολικὰ, & Feſti Μακεδονικά. Item ex Arnobio Philoſtephani Cypriaca, Poſidippum ſuper Gnido & rebus ejus. Adhęc, ut ex Stephano ſive Hermolao περὶ πόλεων ſcimus, ſcripſit Ariſtagoras Αἰγυπτιακὰ, Claudius Iulus vel Iolaus Φοινικικὰ, Crito Γετικὰ, Demoſthenes Bithyniaca, Philo Φοινικικὰ, Polyhiſtor Λιβυκὰ, Rianus Ἀχαϊκὰ, Ἠλιακὰ, Θεσσαλικὰ, Ἰλιακὰ, Μεσσηνιακὰ, Xenion Κρητικά. Apud Strabonem verò, Plinium, Athenęum, Pauſaniam, Photium, Euſtathium, Suidam, & alios longè maxima eſt hujuſmodi ſcriptorum ſylva. De quibus abunde dixi libris illis, quos de Hiſtoricis Graecis ſcripſi.

Nec tantùm hujus loci ſunt, qui res geſtas tradunt; ſed etiam qui Reip. formam, ac leges & ritus deſcribunt. Uti Critiam feciſſe, Julius Pollux indicat. Qui & Xenophontem de Athenienſium, itemque Lacedęmoniorum Rep. citat. Ac, Athenæo teſte, Cotta Romanus ſcripſit περὶ Ῥωμαίων πολιτείας a; Ariſtocles & Critas, & Molpis Lacon, & Perſeus, & Proxenas, & Saeus, & Sphęrus, Λακεδαιμονίων πολιτείαν. Agathocles verò Samius, ut Plutarchus libro de fluminibus ait, Πεσσινουντίων πολιτείαν. Ac Ariſtotelem quoque de CLVIII urbium legibus, & Reip. forma egiſſe, teſtis eſt Laërtius. Has inter fuit Reſp. Agrigentinorum, Argivorum, Himeræorum, Orchomeniorum, Sicyoniorum, Tarentinorum, uti ex Julio Polluce conſtat. Aliarum etiam Rerump. nomina ex Strabone, Athenæo, & aliis diſcimus. Atque hæc de hiſtoria particulari.

a *De Romanorum Rep.*

Singularis verò hiſtoria eſt, quæ vitas hominum ſingulatim deſcribit. Quomodo, Athenęo teſte, Amphicrates egit περὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν b, Adæus Mitylenęus περὶ ἀγαλματοποιῶν c, Ammonius, & Apollodorus Athenienſis, & Gorgias Athenienſis, περὶ τῶν Ἀθήνῃσιν ἑταιρίδων d. Philoſtratus quoque in præfatione librorum, quos de ſophiſtarum vitis ſcripſit, auctor eſt, Porphyrium vitas Philoſophorum pertexuiſſe uſque ad Platona; Sotionem verò, qui Porphyrio vetuſtior fuit, ulteriùs etiam progreſſum. Sed Sotionis omnia perierunt. Porphyrii quoque nihil in hoc genere ſupereſt, præter vitam Pythagorę à Ritterſhuſio primùm editam. Similiter periit quoque Eudemi hiſtoria Matheſios, quâ videtur Mathematicorum tempora complexus, & vitas, & imprimis quę ad hoc ſtudium quiſque contuliſſet. Nec magis exſtant, quas vitas ſcripſere, *Hermippus Peripateticus, Antigonus Caryſtius, Satyrus vir doctus, & longè omnium doctiſſimus Ariſtoxenus Muſicus:* quorum exemplo ſe de ſcripto-

b *De viris illuſtribus.*
c *De ſtatuariis.*
d *De ſcortis Atticis.*

ribus Ecclesiasticis scribere, ait B. Hieronymus præfat. ejus operis. Hujus Aristoxeni librum de Pythagora citat Gellius. Varia autem ex opere isto de vitis fragmenta collegit Clarissimus & amicissimus Joa. Meursius in Notis ad eum scriptorem. Aliquot etiam alios è Græcis, qui vitas ediderint, suggeret Jo. Wouwerius tractationis de Polymathia cap. XII a. Ac ut Latinos etiam nominemus, citat Gellius Julii Hygini librum de vita rebusque illustrium virorum. Idemque seorsim laudat librum de vita,& rebus Africani. De quo argumento & Caium Oppium scripsisse, idem testatur. Etiam Caius Plinius scripsit vitam Neronis: item vitam Pomponii Secundi: quod ex naturali ejus historia liquet. Vopiscus in Probo inter vitarum scriptores, quos imitari velit,refert Marium Maximum, Fabium Marcellinum,& Gargilium Martialem. Idem in Bonoso dicit,ab Onesimo editam fuisse vitam Probi. Inque Taciti vita scribit, ejusce Augusti vitam fuisse concinnatam à Suetonio Optatiano: pluresque, qui Augustorum vitas scripsere, si voles,vide apud Politianum præfat. in Tranquillum. Alios etiam cùm Latinos, tum Græcos vitarum scriptores, sed quorum libri hodieque exstent,inferiùs commemorabimus.

a Pag. 97. & 104.

Vidimus de historia perpetua. Sequitur sejuncta,quæ ex perpetuâ narratione rerum gestarum excerpit facta vel dicta memorabilia: ac, quæ hujusmodi sunt, vel prout se quodque offert, vel secundùm virtutum vitiorumque seriem, vel secundùm gentem, sexum, aliove non absimili ordine,disponit. Hujus generis fuisse videntur τὰ ἀπομνημονεύματα Ἀλεξάνδρου... *τὰ ἀποϕϑέγματα Ἀ᾽ϱιςοξένου*, & aliorum: item Pescennii Festi *historiæ per saturam*, quarum meminit Lactantius. Saltem huc pertinuere Julii Hygini exempla, quæ Gellius citat. Item Callisthenis apophthegmata, quorum meminit Pollux. Ac ne solùm nominemus, qui perierunt, hujus loci sunt memorabilia Valerii Maximi, apophthegmata Plutarchi, Poliæni & Frontini strategemata, & similia istis.

Quæcunque verò diximus,ea pertinent ad historiam magis simplicem. At est etiam cùm una historiæ forma alteri permiscetur: ut veræ fabularis, humanæ naturalis,& ita in aliis. Talem exhibet nobis Solini Polyhistor, & similes. Eam mixtam, vel miscellam, vel confusaneam dicere possumus: vel, cum Græcis, *σύμμικτον*, aut *ποικίλην*, vel *παντοδαπὴν ἱστορίαν*: uti &, si ordinis nulla habeatur ratio, *ἄτακτα*: quomodo Aristotelem opus suum inscripsisse, testis est Laërtius; Philetam, Athenæus.

Hæc sufficiant de variis historiæ formis, ex quibus solùm à nobis consideratur historia humana, eaque vera, ac quidem sola, quæ circa personas & actiones versatur. imò nec illa omnis, sed quam simplicem ac perpetuam vocabamus, ac imprimis justa perfectaque, quæ non est contenta nudâ expositione eventus, sed etiam in caussas, ac modum, diligenter inquirit. Hæc enim illa est, quæ parit atque alit prudentiam civilem: atque ab antiquis nihil aliud esse dicitur, quàm philosophia exemplis constans. Ut omnino magnum sibi invideant bonum, qui semper hærent in libellis, quibus summa rerum traditur; nec unquam ad germanam ac justam historiam adsurgunt.

CAP. VIII.

De divisione artis historicæ. Luciani partitio adducitur, ac refellitur. Altera tertiaque adsertur, & approbatur.

NUnc ad divisionem historicæ artis accedamus. Ac Lucianum quidem si audimus, ea dispescenda est in partem unam de vitiis historiæ, & alteram de virtutibus ejusdem. Verba ejus sunt: Διττοῦ δὲ ὄντος τοῦ τῆς συμβουλῆς ἔργου, (τὰ μὲν γὰρ αἱρεῖσθαι, τὰ δὲ φεύγειν διδάσκει) φέρε, πρῶτα εἴπωμεν ἅτινα φευκτέον τῷ ἱστορίαν συγγράφοντι, καὶ ὧν μάλιστα καθαρευτέον. ἔπειτα, οἷς χρώμενος, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τῆς ὀρθῆς, καὶ ἐπ' εὐθὺ ἀγούσης· ἀρχήν τε οἵαν αὐτῷ ἀρκτέον, καὶ τάξιν ἥντινα τοῖς ἔργοις ἐφαρμοστέον, καὶ μέτρον ἑκάστου, καὶ ἃ σιωπητέον, καὶ οἷς ἐνδιατριπτέον, καὶ ὅσα παραδραμεῖν ἄμεινον, καὶ ὅπως ἑρμηνεῦσαι αὐτὰ, καὶ συναρμόσαι. *Cùm autem duplex sit consilii opus, & alia eligere, alia vitare doceat: age primùm dicamus, quænam fugienda sint ei, qui historiam scribit, & à quibus maximè purum se tueri debeat. Deinde quibus rebus utendo non aberraverit à recta via, & eò, quo tendit, ducente: nempe quo exordio incipiendum, quo ordine res inter se sint componendæ, quis modus singulis adhibendus, quæ silentio prætereunda, quibus immorandum, & quomodo exponenda & coaptanda, quæ percurrere est satius.* Sed hæc distributio non magis placet, quàm siquis artem Grammaticen dividat in partem de vitiis sermonis, ut sunt τὸ βάρβαρον, sive rusticum, & τὸ σόλοικον sive stribligo: partemque alteram de recto sermone, quæ ὀρθογραφίαν, προσῳδίαν, ἀναλογίαν, & σύνταξιν comprehendat. Imò sententiam hanc refellere est ex ipso Luciano: modò quis pro vero agnoscat hunc dialecticorum canona, quem eopse libello commemorat ὡς [a] τῶν ἀμέσων ἡ θατέρου

[a] *Eorum, inter quæ medium nullum, altero elevato, alterum contrà deprimi.*

πέρυ ἀξ(ις τὸ ἕτερον πάντως ἀντισώζῃ. Ac eâdem mente dici vulgò solet, rectum esse indicem sui & obliqui. Quæ si ita sunt, profectò doctrina de vitiis historiæ neutiquam constituere potest justam ac segregam partem à doctrina de ejus virtutibus.

Vera autem historicæ artis divisio dependet ex historiæ natura. At verò, ut in quolibet sermone, ita & in historiâ duo sunt consideranda, verba & res. Indicat id Cicero quoque cùm scribit a; *Thucydides omnes dicendi artificio, meâ sententiâ, facilè vincit: qui ita creber est rerum frequentiâ, ut verborum prope numerum, sententiarum numero consequatur; ita porrò verbis aptus & pressus, ut nescias, utrùm res oratione, an verba sententiis illustrentur.* Quare cùm disciplina ex objecto, & fine debeant dividi: commodè mihi duas statuere videor partes historices: quarum una sit de rebus, cujusmodi est civilis prudentia: alterā de verbis. Quid quòd Lucianus ipse hac etiam parte pro nobis pugnat? Duo enim disertim requirit in eo, qui historiam scribit, σύνεσιν b πολιτικὴν, καὶ δύναμιν ἑρμηνευτικήν.

a *Lib. 2. de Orat.*

b *Prudentiam civilem, & dicendi facultatē.*

Est verò & altera partiendi ratio, eaque si non plenior, at certè planior: puta ut pars historices prior tractet de fundamento, quod est veritas: altera verò agat de exædificatione. Hâc in distributione casabundis itidem facem prælucet Cicero; cujus verba capite proximo adferemus. Exædificatio verò sive structura tria comprehendit. Nam videndum, & quid scribamus, & quo ordine, & quibus verbis ac sententiis. Quare pars ea dividetur in tres istas, rerum comprehensionem, earundem dispositionem, & elocutionem sive exornationem. Hactenus de natura historiæ, ac constitutione historicæ facultatis.

CAPUT IX.

Ad ipsa artis præcepta transitum. Ea strictim comprehensa à Tullio. Veritas historiæ basis atque anima, ejusque vis in animis humanis. Securitas eorum damnata, qui auditis acquiescunt. Thucydidæ ac Polybio laudabilis industria in vero cognoscendo. Ridicula Græculorum, atque aliorum etiam vanitas, qui, ut auditorem admiratione percellant, confugere solent ad ficta prodigia, ac res fidem omnem excedentes: atque ad effugiendam vanitatis notam, satis fore putant, si addant sollemne suum, AIUNT, FERTUR,

 vel

vel aliquid quod tantumdem valeat. Theopompum, Herodotum, Timæum, Memnonem, Dionem, Zosimum, & è Latinis inter alios Velleium, non semper litâsse Veritati. Vita Karoli M. à quodam Turpino scripta, turpibus mendaciis referta. Vanitas Paulli Iovii. Non rarò deprenditur, historicum velle fucum facere lectori ex eo, quòd anxiè nimis, vafreque hoc agat, ut sibi credatur. Amplificatio, oratoris, ac poëtæ instrumentum, non item historici. Alexandri M. judicium de fama. Cur ignosci etiam debeat historicis, si veritatis lineâ excidant: imprimis in rebus vetustis, ac eas inter in urbium primordiis. Præter rerum obscuritatem ex vetustate provenientem, etiam nimiam veterum credulitatem esse in caussa, cur fabulas sæpius historiis suis adspergant. Vopisci dictum, nullos non historicorum aliquid mentiri. Nec tamen albâ eos lineâ signari debere, qui imbecillitate, quique studio fallunt. Valerii Antiatis error de Pythagoræ ætate, à Livio etiam notatus. Iam olim in dubium vocatum, an Alcibiades Eupolin in mare præcipitâsset: item an Zaleucus Locris leges dedisset. Ovidio lux. Κωὸς θρῆνος.

PErvenimus ad alteram instituti hujus partem, ipsaque artis præcepta; quæ κατ' ἐπιτομὴν deinceps trademus.

(De modo scribendæ historiæ hæc observat Autor ex Isidoro Hisp. lib. VI Orig. cap. XII: *At verò historiæ majore modulo scribebantur, & non solùm in charta, vel membranis, sed etiam in omentis elephantis,* (ita pro *momentis* legendum,) *textibusque è malvarum foliis, atque palmarum.* De scribendâ historiâ fusè agit Ludovicus Vives, lib. III De ratione dicendi *a*. Historiæ scribendæ leges etiam scripsit Bernardinus Baldus Urbinas, vir undecunque doctissimus: cujus utinam omnia lucem vidissent.) Ac summa quidẽ capita eorum delibat M. Tullius libro secundo de Oratore: cujus icciceo verba apponere visum fuit. *Nam,* inquit, *quis nescit, primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat? deinde nequid veri non audeat? nequa suspicio gratiæ sit in scribendo? nequa simultatis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem tempo-*

a pag. 139. & seqq.

temporum desiderat, regionum descriptionem; vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaque dignis, consilia primùm, deinde acta, postea eventus exspectantur, & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solùm quid actum, aut dictum sit, sed etiam, quomodo: & cùm de eventu dicatur, ut caussæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis: hominumq; ipsorum non solùm res gesta, sed etiam qui fama ac nomine excellant, de cujusque vita atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fusum, atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis, prosequendum est. Hactenus Tullius. Cujus vestigiis insistemus, sed sic, ut pleniùs de singulis agamus.

Ac fundamentum quidem historiæ Cicero esse dicit veritatem: quomodo & Dionysius Halicarnassensis, ἱερὰ, inquit, τῆς ἀληθείας ἡ ἱστορία: & Diodorus Siculus, προφῆτις ἐστὶ τῆς ἀληθείας a. & Strabo lib. XI, ubi quæ de Amazonibus narrantur, inter fabulas refert, ἡ ἱστορία βούλεται τ' ἀληθὲς, ἄν τε παλαιὸν, ἄν τε νέον· καὶ τὸ τερατῶδες, ἢ οὐκ ἔχει, ἢ σπάνιον. *Historia requirit veritatem, sive ea vetus sit, sive nova: monstrosa autem, vel nulla admittit, vel rara.* Præclarè quoque de ea Polybius lib. I: Ὥσπερ b ζῶον τῶν ὄψεων ἀφαιρεθεισῶν, ἀχρειοῦται τὸ ὅλον· οὕτως ἐξ ἱστορίας ἀναιρεθείσης τῆς ἀληθείας, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνωφελὲς γίνεται διήγημα. Nempe cum historia haut aliter ac cum arteria aspera comparatum est. Uti enim hæc rejicit, quicquid inciderit: ita historia aversatur ac repellit, quicquid à vero abhorret. Iccirco Timæus, eodem Polybio c teste, dicebat, regulam quidem rectitudine, at historiam veritate definiri. Sunt & illa Polybii verba in Excerptis lib. XIII: Καί μοι δοκεῖ μεγίστην θεὸν τοῖς ἀνθρώποις ἡ φύσις ἀποδεῖξαι τὴν ἀλήθειαν, καὶ μεγίστην αὐτῇ προσθεῖναι δύναμιν. πάντων γοῦν αὐτὴν καταγωνιζομένων, ἐνίοτε δὲ καὶ πασῶν τῶν πιθανοτήτων μετὰ τοῦ ψεύδους παρισταμένων· οὐκ οἶδ' ὅπως αὐτὴ δι' αὐτῆς εἰς τὰς ψυχὰς εἰσδύεται τῶν ἀνθρώπων· καί ποτε μὲν παραχρῆμα δείκνυσι τὴν αὐτῆς δύναμιν, ποτὲ δὲ πολὺν χρόνον ἐπισκοτισθεῖσα τέλος αὐτὴ δι' ἑαυτῆς ἐπικρατεῖ, καὶ καταγωνίζεται τὸ ψεῦδος. *Equidem existimo, Naturam mortalibus Veritatem constituisse Deam maximam, maximamque illi vim attribuisse. Nam hæc cùm ab omnibus oppugnetur, atque adeò omnes nonnunquam verisimles conjectura à mendacio stent; ipsa per se nescio quomodo in animos hominum sese insinuat; & modò repente illam suam vim exerit: modò tenebris obtecta longo tempore; ad extremum suapte vi ipsa vincit obtinetque, & de mendacio triumphat.*

a Dea Veritatis propheta & sacerdos.

b Ut animal luminibus ademtis prorsus inutile redditur: ita, si veritatē ex historia tollas, quod illius superest, inutile fit.

c In excerptis lib. 12.

Sed quod de pulcherrimis quibusque rebus proverbio celebratur, eas difficiles esse: id locum etiam habet in Veritate, quæ, ut

Democritus dicebat, alto sæpe puteo pressa latet: adeò ut nulli ærumnabili labori, nulli etiam impensæ, parcendum sit: in quo præter alios Theopompus pulcro fertur præisse exemplo. Nec enim satis est, ut mentiendi absit libido, quâ tamen multi historicorum minimè vacant: verùm etiam abesse debet securitas omnis, omnisque credulitas: ac propterea maximè fidem merentur, qui, ne parùm explorata, atque, ut Polybius loquitur, ἀκοὴν ἐξ ἀκοῆς a scriptis consignent, continent se intra ea, quæ suo, & parentum ævo, contigere: adeò ut nihil prodere necesse habeant, nisi cui interfuerint ipsi, vel quod non saltem acceperint à viris fide dignis, qui interfuissent. Fecit id Thucydides, qui haut satis fore putavit, si cognosceret ab Atheniensibus, quæ de rerum gestarum veritate atque ordine apud eos dicerentur, (jure enim metuebat, ne honori suo velificantes non pauca confingerent) verùm insuper nullis parcere sumtibus voluit, quò etiam Lacedæmoniorum de iis sententiam intelligeret. Auctor istius rei nobis est Marcellinus in vita ejus: qui illum voluisse ait, ἐκ b τῆς τῶν πολλῶν συμφωνίας θηρᾶσθαι τὴν τῆς ἀληθείας κατάληψιν· τὸ γὰρ ἀσαφὲς ἐξελέγχεται τῇ τῶν πολλῶν συναδούσῃ συμφωνίᾳ.

a Auditione ab aliis, qui itidem audissent tantùm, accepta.

b Ex multorum simili relatione veritatem indagare. Nam quæ obscura sunt, ea multorũ per omnia consentiẽs relatio aperit explicatque

Par quoque, vel major etiam Polybii industria fuit: qui, nequid falsi scriberet imprudens, iter instituit in oras longinquas, suisque eas oculis coràm lustravit. Galliam enim, atque Alpes adiit, ac Hispaniæ pleraque vidit, ne de rebus à Scipione in Hispania gestis minùs scriberet explorata: imò Atlanticum c navigavit Oceanum, ne de Annibalis profectione referret alia, quàm quæ certissima essent. Romanam etiam linguam didicit, operamque dedit, ut monumenta eorum antiqua intelligeret, quæ multi etiam indigenæ, atque hi præstantissimi viri, ignorabant. Quanto profectò laudabiliora sunt ista, quàm multorum iners vanitas: qui, quæcunque ab aliis accipiunt, chartis illinunt, atque etiam ubi nihil habent magnopere mirandum quod dicant, ad prodigia atque ostenta recurrunt, vel res in immensum extollunt, nihil pensi habentes, dummodo attonitum teneant lectorem suum. Ad hoc audendum fiduciam sumunt ab vanissimâ hominum curiositate: quemadmodum non vanè queritur Lucretius lib. IV:

c Plinius lib. 5. c. 1.

> *Cætera de genere hoc monstra, ac portenta loquuntur,*
> *Ne loca deserta ab divis quoque fortè putentur*
> *Sola tenere; ideo jactant miracula dictis;*
> *Aut aliquâ ratione aliâ ducuntur: ut omne*

Huma-

Humanum genus est avidum nimis auricularum.

Illustris est hac de re locus Senecæ lib. VII. natur. quæst. cap. XV. ubi meminit duorum cometarum, quorũ unus diceretur fuisse non minor sole, alter æquâsse viam lacteam. Quæ cùm commemorasset, subjungit, *Quidam incredibilium relatu commendationem parant, & lectorem, aliud acturum si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non evitant, hi appetunt: & hoc in commune de tota natione, quæ approbare opus suum, & fieri populare non putat posse, nisi illud mendacio adsperserit.* Atque ita cùm animati sint, ubi metuunt ne manifestè teneantur, satis fore putant, si addant sollemne illud suum, λέγουσι, φασί *a*, vel quid simile. Quales meritò perstringit idem Seneca lib. IV. Nat. Quæst. ubi ait: *Quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi, cùm multa mentiti sunt ad arbitrium suum, unam aliquam rem nolunt spondere; sed adjiciunt, Penes auctores fides erit.*

a Dicunt, aiunt.

Vanitatis istius imprimis reos agere licet Græcos. Nam uti fabulæ poëtarum sunt ἀπὸ τῆς μυθοτόκου Ἑλλάδος *b*, prout eam Nonnus *c* appellat: itidem fabulosa multa se offerunt in historicis, quos nobis dedit: quippe quorum longè plurimi minimè narrent ἱστορικῶς, ut Sextus Empiricus *d* loquitur, verbaque sua, ut cum Nasone *e* dicam, haut historicâ fide obligent. Vide è Christianis doctoribus Origenem lib. IV adversus Celsum; è gentilibus Livium lib. XVIII, Plutarchum in Solone, & Pausaniam in Corinthiacis. Quinctilianus etiam lib. II Orat. Inst. cap. II. scribit, *Græcis historiis plerumque poëticæ similem esse licentiam.* Et Tullius pro Flacco, & ad Q. fratrem, Græcos negat coluisse testimoniorum veritatem. Idem primo de Legibus, *Apud Herodotum*, inquit, *historiæ patrem, & apud Theopompum, sunt innumerabiles fabulæ.* De eodem Herodoto sic judicat Marcellinus in vita Thucydidæ, eò quòd à Corinthiis spretus fuisset, ita succensuisse, ut scriberet, subterfugisse illos navalem pugnam ad Salamina pugnatam. Addit quoque, à Timæo Tauromenita Timoleontem efferri supra modum, quòd non fuisset ab eo pater ipsius Andromachus regiâ potestate spoliatus. Ait quoque, Memnonem eò à Xenophonte convitiis incessi, quòd ipse Platonis æmulus, Memnon autem Platonis amicus esset. Quodsi quis hæc in dubium vocare volet, at illud sanè non potest, Diodorum Siculum fabulas plurimas historiæ miscere in quinque primoribus libris, quibus ea exponit, quæ ante bellum Troianum contigerant. Dionem quoque Cassium à veritatis orbita sæpe deflectere, haut eum

b A fabularum parente Græcia.
c Lib. I. Dionys.
d Lib. I. Pyrrhon. hypoth. cap. I.
e Lib. 3. Amor. el. 11.

fugit,

fugit, qui vel illa legit, quæ memoriæ tradidit de Cicerone, Caſſio, Seneca. Zoſimo verò, acri Chriſtiani nominis hoſti, quis fidem ſemper habeat in iis, quæ malignè adeò ſcripſit de principibus Chriſtianis? Neque aliorum Græculorum minor vanitas: ut nemo indignari debeat, cùm illud legit Juvenalis *a*,

a *Lib.4. ſat.1.*

--- Et quicquid Græcia mendax
Audet in hiſtoriâ.

Quamquam & Latinorum aliqui veritatis confregere teſſeram. Multos videas nihil penſi habere, quàm vera dicant, dum placeant popello: quaſi non longe aliud ſit hiſtoria ac fabula, quæ agitur: cujus ſcriptor quid ſibi propoſitum habeat, ex Terentio cognoſcas, cum de ſeſe ſic ſcribit:

Poëta cùm primùm animum ad ſcribendum appulit,
Id ſibi negotî credidit ſolùm dari,
Populo ut placerent quas feciſſet fabulas.

Velleius Paterculus quid aliud, quàm ſupparaſitatur, & ſecundas agit in rebus ſui ævi? Id quidem arguunt luculentæ illæ laudes Tiberii, Liviæ, Seiani. Si medii ævi ſcriptores quærimus, quàm fabuloſè Karoli magni vitam ſcripſit Turpinus, Archiepiſcopus Rhemenſis, qui ejuſce imperatoris & Ludovici filii temporibus vixit? Si modò inſcriptio non mentitur auctorem. Quod ego planè cenſeo; etſi multi, cùm in aliis, tum Hiſpaniæ rebus, tam futilis ſcriptoris auctoritate nitantur. Quàm fluxæ etiam fidei patrum ævo fuit Paullus Jovius? quem conſtat in aulâ Henrici ſecundi quibuſque terræ filiis, bene de ſe merentibus, generis claritatem, ac perpetuum nomen pollicitum: contraque maledicè eos traduxiſſe, qui venali hiſtorico morem non gererent. Nempe iſtiuſmodi hiſtoricis, ut ridens ait Auguſtinus, inſervias opus eſt, ſi te immortalem eſſe cupis. Neque is in rebus ſui ævi dumtaxat ſubleſtæ fidei fuit, quod de Velleio dicebamus. Nam vel Ligurinus Guntheri, poëtæ ſupra ſeculum ſuum boni, argumento eſt, quàm malignè falſoque idem ille Fridericum Barbaroſſam, ſeu Ænobarbum, depinxerit in elogiis ſuis virorum bellicâ virtute illuſtrium. De legendis cum judicio Legendis Sanctorum, quòd exiguo ſæpe judicio ſcriptæ, vide judicia Doctorum Romanæ eccleſiæ, in Conſultatione de horis canonicis *b*.

b *Pariſiis excuſâ an. 1643. pag. 112.*

Itaque non levis eſt negotii, diſtinguere hiſtoricos veros à falſis. Annius quidam Viterbienſis tria, quibus dignoſcantur, indicia adducit ex fictitio Metaſthene. Ita ineptè vocat, quem Megaſthenem nomi-

nominant antiqui omnes. Diluit autem Annii notas Melchior Canus, aliasque assignat in Locis, lib. XI. cap. VI. In iis verò, cùm alia nonnulla, tum illud prudenter: *Mihi sanè*, inquit, *aliquando & verum ipsum in scribentis sinceritate candoreq; elucet; & mendacium contrà autoris quidam angor, & calliditas patefacit.*

Magnâ verò ex parte isthæc historicorum culpa provenit ab amore, odio, metu. à quibus propterea scribentis animum vacuum esse decet. Iccirco Plutarchus in Pompeio, cùm quædam narrasset Pompeii indole ac moribus indigna, subjungit, non esse, quod fidem iis alligemus, quòd ea hauserit ex C. Oppio, Cæsaris familiari, qui amore Cæsaris, odioque Pompeii, pleraque scripsisse videri possit. Sanè ut Sallustius in Catilina ait: *Plerique quæ delicta reprehenderis, malevolentia, & invidia dicta putant.* Tanto magis & lectori opus, videre, an malefacta, quæ narrantur, satis conveniant cum alius natura. Nec modo falsitas ab affectu, & partium studio esse solet, sed etiam ab levitate humano generi insitâ. Quippe ita usu venire videmus, ut propè omnes, quemadmodum apud Juvenalem *a* legimus, a *Sat.* 4.

--- de magnis maiora loquantur.

Strabo, libr. III *b*, in bellorum ducibus hanc, & scriptoribus rerum gestarum, proclivitatem observat. Οἱ στρατηγοὶ, καὶ οἱ συγγραφεῖς, ῥᾳδίως ἐπὶ τοῦτο φέρονται τὸ ψεῦσμα, καλλωπίζοντες τὰς πράξεις. *Bellorum duces, & rerum scriptores gestarum, ad hoc mendadii proclives sunt, ut actiones exornent.* Iccirco non facilè nos famam sequi oportet: sed potiùs audiemus Magnum illum Alexandrum, cujus hæc ad milites verba *c*: *Non est improvisa vobis mentientium vanitas. Nunquam ad liquidum fama perducitur. omnia, illâ tradente, maiora, sunt vero. Nostra quoque gloria, cùm sit ex solido, plus tamen habet nominis, quàm operis.* Nempe historia nec plus, nec minus dicere debet, quàm in re est. In quo ab oratore distingui solet. Nam amplificatio inter præcipua oratoris instrumenta numeratur: cujus beneficio pro re nata unum idemque vel auget, vel minuit: ut oratio ejus sit similis umbrarum, quæ mane ac vesperi cadunt majores; circa meridiem minores, ac propè nullæ. Longè aliter cum historia comparatum est, quæ imago est veritatis, eoque rem non amplificat, sed æquat. Ut merito culpatus sit Valerius Antias, quod propè omnia in immensum soleat augere, præsertim in iis quæ ad prælia & victorias pertinent Romanas. Unde de eo sic Livius lib. XXXVI, cùm retulisset magnitudinem victoriæ quam Q. Minucius proconsul reportarat

b *pag.* 112.

c *Apud Curtium lib.* 9.

de Liguribus: *In numero scriptori parum fidei sit, quia, in augendo, et non alius intemperantior sit.*

Quæcunque autem de historicis diximus, ita accipi debent, ut eos etiam homines esse cogitemus; nec statim respuamus, si uspiam aliquid se immisceat falsi. Nam ut pauxillum aquæ marinæ, non dico Eridanum, aut Rhenum, sed ne fluentem quidem, salsum efficere potest: ita nec historia mendax dici debet, cui fabulosi aliquid irrepserit. Imò nec fieri potest, ut non interdum fallamur in iis, quæ longissimè à memoria nostra sunt remota, præsertim in exterarum gentium rebus. Ubique enim de patria quædam per manus incolæ à majoribus acceperunt, quæ & posteris suis ipsi tradunt: horum qui antiquitates scribere velit, haut aliter ea referre possit, quàm ab incolis ipsis acceperit. Ac eam quidem caussam adfert Dionysius Halicarnass.[a] cur historici veteres fabulosa quædam scriptis suis inserere haut dubitarint. Imprimis verò locum id habet in urbium primordiis. Quò Livii [b] illud pertinet: *Datur hæc venia antiquitati, ut, miscendo humana divinis, primordia urbium augustiora faciat.* Addit deinde: *Et si cui populo licere oportet consecrare origines suas, & ad deos referre autores: ea belli gloria est populo Romano, ut quum suum, conditorisque sui parentem Martem potissimùm ferat, tam & hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur.*

a *Tractatu* περὶ τοῦ Θουκυδ. ἰδιώματος.
b *In præfat. universi Operis.*

Sed præter istam, cur falsa veris misceant, est & altera ratio, nimia antiquorum credulitas. Eam tangit Tubero lib. 1. apud Nonium: *Siquid à parentibus acceptum, protinus antiqui memoriæ tradiderunt.* Nam *antiqui* heic pro *antiquè* legi debere, quivis videt: & jamdudum observatum id Christophoro Collero suis ad Sallustium Notis.

Quin veniam quoque iis dare oportet, qui alicubi, in rebus sui ævi, veritatis septa transiliunt. Sanè, quàm fluxa sit historicorum fides, dicet Franciscus Picus Mirandulanus in Examine doctrinæ gentium lib. II. cap. XXXVII. & Ludovicus Vives lib. VI de caussis corruptarum artium. Ut Aristoteles planè sit audiendus, qui monet, ut neque creduli, neque increduli nimis simus. Nam cui potiùs fides debet haberi, quàm Thucydidi? ut qui ea scripserit, quibus ipse interfuit. Et tamen, tanquam multa mentitus, accusari à nonnullis solet: quemadmodum apud Josephum legimus lib. I. contra Appionem. Sed quid unum Thucydidem dico, cùm Flavius Vopiscus in Aureliano suo disertim profiteatur, ipsum se dixisse Junio Tiberiano, *neminem historicorum, quantum ad historiam pertinet,*

pertinet, non aliquid esse mentitum: prodidisse quin etiam, in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus manifestis testimoniis convinceretur.

Nec proprerea securos nos esse convenit, eorum instar, quos urbanè perstringit Seneca in ἀποκολυνθώσει. ubi air: *Hæc ita vera siquis quæsierit unde sciam: primùm, si noluero, non respondebo. si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit. quis unquam ab historico juratores exegit?* A quo genere non multum abfuisset ille, cujus antea memini, Tiberianus. qui cùm summos etiam historicos mentiri interdum audiisset, talibus ad Vopiscum verbis usus fuit: *Scribe, ut libet; securus, quòd velis, dicas; habiturus mendaciorum comites, quos historicæ eloquentiæ miramur autores.* Minimè verò; sed ignosci mentienti historico volumus, modò id rarum sit, & ignorantiæ, non malitiæ culpa. Rectè Augustinus epist. cxxxi, quæ ad Memorium episcopum: *Est in historicis aliqua propinquitas libertatis, si voluntatem mentiendi non habent; nec homines fallunt, nisi cùm ab hominibus humanâ infirmitate falluntur.* Quâ de re insignis est Polybii locus in excerptis libri duodecimi. Nam cùm Timæi dictum istoc commemorâsset, *Ut regula rectitudine, ita historiam definiri veritate:* subjungit ista a, Δύο b μὲν τρόπους φαμὲν εἶναι ψευδῶν· ἕνα μὲν τὸν κατ' ἄγνοιαν, ἕτερον δὲ τὸν κατὰ προαίρεσιν. καὶ τούτων δεῖν τοῖς μὲν κατ' ἄγνοιαν παραπαίουσι τῆς ἀληθείας διδόναι συγγνώμην· τοῖς δὲ κατὰ προαίρεσιν, ἀκαταλλάκτως ἔχειν. Etiam Diodorus Siculus lib. xiii c. graviter reprehendit Timæum, quòd tantopere invehatur in historicos priores, nec ullum iis veniæ locum relinquat; etiam cùm sedulò, ut ne à vero aberrarent, operam dederunt. Atqui, inquit, historici etiam homines sunt, & veritas est δυσεύρετος d. Verùm, ait, τοὺς e κατὰ προαίρεσιν οὐ τυγχάνοντας τῆς ἀκριβείας, προσηκόντως κατηγορίας τυγχάνειν, ὅταν κολακεύοντές τινας, ἢ δι' ἔχθραν πικρότερον προσβάλλοντες, ἀποσφάλλωνται τῆς ἀληθείας.

Præsertim autem ignoscere convenit, siquando communis imponit opinio. Quare etsi nihil certius est, quàm Pythagoram centum ampliùs annis post Numam floruisse: tamen venia dari debet Valerio Antiati, cùm libros septem in agro L. Petilii scribæ sub Janiculo inventos, qui de Philosophia Græcè scripti erant, Pythagoricos fuisse prodidit. Nam, ut Livius lib. xl scribit, *vulgatæ opinioni, quia creditur, Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodat fidem.* Eoque in errore etiam hæsere Cassius Hemina, &

 Caius

a pag. 658.
b *Sed nos duplex esse mendacii genus dicimus: unum, quod ab ignoratione veri proficiscitur: alterum quod à certo mentiendi proposito venit. Qui igitur per ignorationem à proposito aberrarent, ei veniam esse dandam: At capitali ab iis odio esse dissidendum, qui id voluntate, & certo animi proposito agat.*
c pag. 380. edit. H. St.
d *Difficilis indagatu.*
e *Qui data operâ exactam inquisitionem negligunt, hos meritò accusandos arbitror: quando nimirum nonnullis adulando, vel per odium virulentiùs alios impugnando, à veritate aberrarint.*

Caius Piso: ut cognoscimus ex Plinii hist.natur.lib.XIII. Vide si voles, quæ ex antiquis hac de re collegit Floridus Sabinus Subsecivarum lectionum cap.XIII. Est & hujusmodi ἀνιστορησίας excusatio apud Ciceronem epist. I.lib.VI.ad Att. Verba Tullii hæc sunt: *Nam illud de Flavio & fastis si secus est, commune erratum est; & tu bellè ἠπόρησας *, & nos publicam propè opinionem secuti sumus, ut multa apud Græcos. Quis enim non dixit, Εὔπολιν τὸν τῆς ἀρχαίας a ab Alcibiade, navigante in Siciliam, dejectum esse in mare? redarguit Eratosthenes. adfert enim, quas ille post id tempus fabulas docuerit. Num iccirco Duris Samius, homo in historiâ diligens, quòd cum multis erravit, irridetur? Quis Zaleucum leges Locris scripsisse non dixit? num igitur jacet Theophrastus, si id à Timæo, tuo familiari, reprehensum est?* Ubi duo illustria ἀνιστορησίας exempla à Tullio adferri videmus. Unum est de Eupolide, quem in mari fuisse submersum, etiam à Platonio scriptum est in fragmento de differentiis comœdiarum apud Græcos. En verba: *Ἴσμεν b γοῦν, τὸν Εὔπολιν ἐπὶ τῷ διδάξαι τοὺς Βάπτας, ἀποπνιγέντα εἰς τὴν θάλασσαν ὑπ' ἐκείνων εἰς οὓς καθῆκε τοὺς Βάπτας.* Ac putabat Turnebus c, Eupolidem quoque signari istoc Ovidii versu in Ibide:

Comicus ut liquidis periit dum nabat in undis.

* dubitavisti.

a Eupolin veterum comœdiæ poëtam.

b Scimus enim, Eupolin, quia Baptas docuisset, ab iis in mari fuisse submersum, contra quos Baptas emiserat.

c Lib. 9. Adversar. cap. 25.

Sed aliter vetus interpres, qui (ut è Lilio Gyraldo didici: nam mihi videre eum nondum contigit) ad hunc versum ista annotavit: *Menander, Comicus Atheniensis, dum in Piraeo portu nataret, submersus est.* Menandri quidem sepulchrum in Attica ostendi venientibus ex Piræeo, etiam Pausanias auctor est. De morte verò Eupolidis longè aliter scripsit Ælianus lib. X de animalibus cap. XLI. ubi in Ægina mortuum ac sepultum refert: & locum vocari κυνὸς θρῆνον, eò quòd canis dominum suum Eupolin lugens ibidem sit exstinctus. Quæ Eratosthenis de Eupolide sententiam confirmant. Alterum ἀνιστορησίας exemplum est de Zaleuco, quem Locris Epizephyriis leges dedisse scripserat Theophrastus, idque præeunte Aristotele lib. II. Politic.cap.ult. Idemque traditum à Diodoro Siculo lib. XII, Valerio Max.lib.I.cap.XIII, Plutarcho, libello Quomodo quis se citra invidiam possit laudare, Æliano lib.XIII, Variæ historiæ cap.XXIV, & Suida. Eaque satis ostendunt, communem hanc ac receptam fuisse sententiam: ut omnino, si falsa sit, quod Timæus putabat, tamen proclivis in eo error sit, quod cùm ante Timæum, tum etiam postquam id reprehenderat Timæus, tot ac tantos auctores habet. Quare etsi imprimis, qui historiam scribere cogitat, Epicharmi illud de non temere credendo insculptum in pectore habere debet:

tamen

tamen quia humanæ imbecillitati exemtus non est, cùm aliàs veniam meretur, quando errore peccat; tum imprimis, cùm id facit communi opinione adductus & inductus.

Quod si ipsi etiam de veritate rei uspiam ambigamus, cautè illud proferendum: & hoc, vel simili modo, ac Curtius Indica describens facit lib. IX. *Equidem plura transscribo, quàm credo. Nam nec adfirmare sustineo, de quibus dubito: nec subducere, quæ accepi.* Nempe incerta, ut incerta; obscura, ut obscura, scribemus. Nec displicet, si interdum exponamus, utrum verum esse malimus. Ut Livius facit lib. XXI, ubi cum retulisset, de Scipione consule in pugna adversum Annibalem servato à filio tum primum pubescente, cui postea cognomen Africano fuit, ista continuò subjungit: *Servati consulis decus Cælius ad servum natione Ligurem delegat. Malim equidem de filio verum esse: quod & plures tradidere autores. Servum fama obtinuit.* Atque hæc de prima historiæ conditione, Nequid falsi dicamus.

Cap. III.

Historici esse, nec in amicis vitia, nec in inimicis virtutes præterire. Sisenna parum libero ore de Sylla scripsit. Annæ Comnenæ, ac Sozomeni de παῤῥησίᾳ loci. Poggius ac Machiavellus improbati, ac contrà Frisingensis Otto laudatus: item Thycydides, ac Polybius. Timæus quo nomine à Polybio inter alia culpetur. Valerii Antiatis opinio de Scipionis in Hispaniis incontinentia posthabita iis, quæ de eo Polybius narrat. Gellius super eo refellitur, quod scripsit, Valerium Antiatem videri Nævii versibus impulsum, ut de Scipione sequiùs, quàm alii, scriberet. Periculosæ rem aleæ esse, de iis scribere, quibus sis obstrictus. Historici esse, non tam laude eorum, qui vivunt, quàm posteritatis judicio, quid scribere, aut non scribere, debeat, metiri. Sostrati, Gnidii architecti, prudentia.

Altera verò historiæ conditio Tullio erat, Nequid veri omittamus. Neque enim sufficit ἡ ἀλήθεια a, sed requiritur etiam παῤῥησία b. quam non habuit Sisenna, cùm de Syllæ rebus scriberet. Unde sic de eo Sallustius in bello Jugurthino: *Idoneum visum est, de*

a *Veritas.*
b *Dicendi libertas.*

naturâ, cultuque ejus, paucis dicere. neque enim alio loco de Syllæ rebus dicturi sumus: & L. Sisenna optimè & diligentissimè omnium, qui eas res dixere, persecutus, parùm mihi libero ore locutus videtur. Nec solus est Sisenna, qui hac parte peccârit: sed sollemne hoc propè omnium historicorum vitium est: qui dum alieno honori consultum eunt, negligunt suum. Idem ne vitio nobis vertatur, ne ista quidem præterire licebit, quæ vel ad vituperationem amicissimorum, vel hostium commendationem pertineant. Egregium hac de re locum promam ex proœmio Annæ Comnenæ, quæ Alexiados libris patris sui Alexii res gestas composuit: Ὅταν γάρ τις τὸ τῆς ἱστορίας ἦθος ἀναλαμβάνῃ, ἐπιλαθέσθαι χρὴ εὐνοίας καὶ μίσους· καὶ πολλάκις κοσμεῖν τοὺς ἐχθροὺς τοῖς μεγίστοις ἐπαίνοις, ὅταν αἱ πράξεις ἀπαιτῶσι τοῦτο· πολλάκις δ' ἐλέγχειν τοὺς ἀναγκαιοτάτους, ὅταν αἱ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἁμαρτίαι τοῦθ' ὑποδεικνύωσι. διόπερ οὔτε τῶν φίλων καθάπτεσθαι, οὔτε τοὺς ἐχθροὺς ἐπαινεῖν ὀκνητέον. *Nam siquis historiam, prout convenit, scribere suscipiat, hunc & amore & odio vacare oportet: ac sæpe maximis laudibus inimicos ornabit, siquando id actiones requirent: sæpe etiam necessitudine conjunctos vituperabit, si vitæ delicta hoc faciendum ostendent. Propterea nec amicorum vituperatione, nec inimicorum laudatione abstinendum.* Quæ exscripsit penè ad verbum ex libro primo Polybii, ubi Philinum & Fabium ob partium studium reprehendit. Sed fusiùs omnino Polybius. cujus verba adscribi planè merentur: Ἐν μὲν τῷ λοιπῷ βίῳ τὴν τοιαύτην ἐπιείκειαν ἴσως οὐκ ἄν τις ἐκβάλοι. καὶ γὰρ φιλόφιλον δεῖ εἶναι τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα, καὶ φιλόπατριν, καὶ συμμισεῖν τοῖς φίλοις τοὺς ἐχθροὺς, καὶ συναγαπᾶν τοὺς φίλους. ὅταν δὲ τὸ τῆς ἱστορίας ἦθος ἀναλαμβάνῃ τις, ἐπιλαθέσθαι χρὴ πάντων τῶν τοιούτων· καὶ πολλάκις μὲν εὐλογεῖν καὶ κοσμεῖν τοῖς μεγίστοις ἐπαίνοις τοὺς ἐχθροὺς, ὅταν αἱ πράξεις ἀπαιτῶσι τοῦτο· πολλάκις δὲ ἐλέγχειν καὶ ψέγειν ἐπονειδίστως τοὺς ἀναγκαιοτάτους, ὅταν αἱ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἁμαρτίαι τοῦθ' ὑποδεικνύωσιν. ὥσπερ γὰρ ζῴου, τῶν ὄψεων ἀφαιρεθεισῶν, ἀχρειοῦται τὸ ὅλον· οὕτως, ἐξ ἱστορίας ἀναιρεθείσης τῆς ἀληθείας, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνωφελὲς γίνεται διήγημα. διόπερ οὔτε τῶν φίλων κατηγορεῖν, οὔτε τοὺς ἐχθροὺς ἐπαινεῖν ὀκνητέον· οὔτε δὲ τοὺς αὐτοὺς ποτὲ μὲν ψέγειν, ποτὲ δὲ ἐγκωμιάζειν εὐλαβητέον. ἐπειδὰν τοὺς ἐν πράγμασιν ἀναστρεφομένους οὔτ' εὐστοχεῖν ἀεὶ δυνατὸν, οὔθ' ἁμαρτάνειν συνεχῶς εἰκός. ἀποστάντες οὖν τῶν πραττόντων, αὐτοῖς τοῖς πραττομένοις ἐφαρμοστέον τὰς πρεπούσας ἀποφάσεις καὶ διαλήψεις ἐν τοῖς ὑπομνήμασι. Quæ sic transtulit Casaubonus: *Sanè quidem in cæteris vitæ partibus ejusmodi æquus animus non sit fortasse aspernabilis. par est enim, ut vir bonus & amicorum & patriæ sit amans; atque commune cum amicis adversus eorundem hostes odium gerat, & eorumdem amicos*

amore

amore communi prosequatur. verùm ubi historici personam aliquis suscepit, horum omnium illi obliviscendum. ac sæpe quidem de hostibus bene loqui, & summis ipsos ornare laudibus, rerum scriptor debet, cùm id facta ipsorum postulant: nonnunquam verò reprehendere, vel maximè necessarios, nec sine probris vituperare, cùm ita fieri oportere admissi in susceptis rebus errores merent. nam ut animal luminibus ademtis prorsus inutile redditur: ita si veritatem ex historia tollas, quæ superest illius narratio est nullius usus. quamobrem & accusare amicos, & inimicos laudare sine cunctatione debemus: neque reformidandum, quo minùs eosdem aliquando reprehendamus, aliquando laudemus: cùm fieri nequeat, ut qui in rebus gerendis versantur, rectè semper colliment: nec rursus eosdem continuè errare, vero sit simile. itaque relictis illis qui res gerunt, convenientes iis ipsis, quæ geruntur, sententia ac judicia in commentariis sunt aptè adhibenda. Requirit idem Lucianus lib. de histor. scrib. Κἂν ἰδίᾳ μισῇ τινας, πολὺ ἀναγκαιότερον ἡγήσεται τὸ κοινὸν, καὶ τὴν ἀλήθειαν περὶ πλείονος ποιήσεται τῆς ἔχθρας· κἂν φιλῇ, ὅμως οὐκ ἀφέξεται ἁμαρτάνοντος. *Sive privatim oderit quosdam, id quod publicum est, magis necessarium putabit esse, veritatemque pluris faciet, quàm inimicitiam: sive amaverit, tamen non parcet illi, quisquis peccaverit.* Quod fusiùs paullo declarat postea his verbis: Τοιοῦτος οὖν μοι ὁ συγγραφεὺς ἔστω, ἄφοβος, ἀδέκαστος, ἐλεύθερος, παρρησίας καὶ ἀληθείας φίλος, ὡς ὁ Κωμικός φησι, τὰ σῦκα σῦκα, τὴν σκάφην σκάφην ὀνομάζων. οὐ μίσει, οὐδὲ φιλίᾳ νέμων, οὐδὲ φειδόμενος, ἢ ἐλεῶν, ἢ αἰσχυνόμενος. ἴσος δικαστὴς, εὔνους ἅπασιν, ἄχρι τοῦ μὴ θατέρῳ ἀπονεῖμαι πλεῖον τοῦ δέοντος· ξένος ἐν τοῖς βιβλίοις, καὶ ἄπολις, αὐτόνομος, ἀβασίλευτος, οὐ τί τῷδε ἢ τῷδε δόξει, λογιζόμενος, ἀλλὰ τί πέπρακται λέγων. *Talis igitur mihi historicus sit ille, ut & metu careat, & nullis muneribus corrumpatur, & liber sit, & dicendi libertatem, ac veritatem amet, & quemadmodū Comicus ille ait, ficus ficus, ligonem ligonem nominet: non odio, neque amicitiæ quicquam tribuens, non parcens, aut miserescens, aut erubescens, aut exorari se facilè patiens: æqualis judex, ac benevolus omnibus; eò tamen usque, dum ne alteri plùs æquo aliquid tribuat; hospes in libris, ac peregrinus, suis legibus vivens, nullius imperio subjectus, non quid huic, aut illi placiturum sit, secum cogitans; sed id, quod actum est, exponens.* Idemque monet Sozomenus. Nam quia orthodoxorum referret contentiones, ac quorundam etiam perfidiam: metuere se ait *a*, ne proficisci id videatur ab animo maligno, qui ex talium commemoratione capiat voluptatem: verùm, inquit, professo veritatem nihil illorum dissimulandum fuit. Verba ejus inter alia sunt: Μάλιστα *b* τῆς ἀληθείας ἐπιμελεῖσθαι χρεὼν, διὰ τὸ τῆς ἱστορίας ἀκίβδηλον. item: πάντας δεύτερα ποιεῖσθαι τῆς ἀληθείας τὸν συγγραφέα προσήκει. Neglexit

a Lib. 1. Hist. Eccles. cap. 1.

b In historia nihil ponendū, quod non sit maximè sincerum.

c Veritatē omnibus rebus anteponere scriptorē decet.

glexit hanc legem Poggius Florentinus. In quem epigramma istoc lusit Actius Syncerus Sannazarius:

Dum patriam laudat, temnit dum Poggius hostem,
Nec malus est civis, nec bonus historicus.

Item Machiavellus, qui planè multa comminiscitur in vita Castrutii: nempe quia is hostis fuisset Reip. Florentinæ. Quanto meliùs Otho Frisingensis, Cæsaris nepos, frater, & patruus, si verè de eo Æneas Sylvius *a* scripsit, *licet fratris nepotisque gesta memoriæ traderet, qui Romanorum pontificum hostes fuere, ita tamen historiæ legem servâsse, ut neque cognatio veritati, neque cognationi officeret veritas.*

a In Australis historia fragmento, quod historiæ Ottonis præmissũ fuit à Cuspiniano, primo Ottonis editore.

Sed antiquorum potiùs exempla adferamus. Qualis Thucydides, qui, ut etiam in vita ejus observat Marcellinus, quamquam ab Atheniensibus in exilium se ejectum sciret, nullum tamen infesti erga eos animi indicium prodidit: ne erga Cleonem quidem, præcipuam exilii caussam, aut Brasidam, qui hujus ei calamitatis caussa fuerant. Quodsi quis de Thucydide credere malit Halicarnassæo, qui minimè affectu omni vacâsse existimat: at Polybius, nec amore cujusquam præterit, quod culpandum: nec odio omittit, quod laudandum. Aratum, Achæorum ducem, quanti Græcia æstimârit, omnibus est notum: nec obscurum est, quantopere eum admiratus sit ipse Polybius: sed tamen, quàm liberè idem commemorat, quæ reprehendi merebantur! Et cui parceret, qui ne pepercit quidem Philopœmeni, & Lycortæ? quorum hic parens fuit; alterum verò ut parentem suspiciebat, atque amabat. Nec propterea dissimulat spissam eorum negligentiam in fœdere renovando cum Ægypti rege; quam meritò iis objectârat Aristænus; adeò ut nec, quod responderent, haberent quicquam; sed ad vocem inimici in concilio ipse obmutesceret Lycortas. Quis quoque ignorare potest, quantopere exosum habuerit tyrannum Siciliæ, Agathoclem? Tamen, quia malis etiam suæ sunt laudes, quas historicus æquè quàm crimina referre debet, Timæum optimo jure reprehendit, qui id in Agathocle minimè fecisset. Atque hæc res in caussa est, cur nec Polybio ausim derogare fidem in eo, quod scribit, Scipionem Africanum superiorem, cùm in Hispaniis virgo ei formosissima obtigisset ex præda, inviolatam intactámque suis reddidisse: etsi longè aliter hac de re scripsisse sciam nobilem historicum, & Livio sæpe memoratum, Valerium Antiatem; cujus verba adducit Gellius lib. VI. cap. VIII. Satis verò mirari nequeo, etiam Camerarium, in Subsecivis suis *b*, in Antiatis magis partes inclinare. Nam vel solus Poly-

b Part. 1. cap. 49.

Polybius si istud scripsisset; tamen omnium instar esse potuisset. Nunc Valerius Antias, ut Gellius ait, id contra cæteros omnes retulit scriptores. Quod verò Gellius scribit, Valerium, ut ita sentiret, impulsum videri versibus Nævii; id neque verisimile est, neque verum arbitror. Nævii, quos dicit, versus sunt isti:

Etiam qui res magnas manu sæpe gessit gloriosè,
Cujus facta viva nunc vigent, qui apud gentes solus
Præstat, eum suus pater cum pallio uno ab amicâ abduxit.

Atqui non satis constitit, versus istos in Scipionem fuisse scriptos: neque, ut ille in adolescentiâ famâ fuerit minùs sincerâ, obstare illud possit, quo minus, ætate provectior, honestè vitam egerit. Imò, ut mores veteres non in totum exuisset; honos suus, & populi Romani, generosi adeò spiritus virum, in quem omnium oculi conjecti essent, facilè impellere potuerunt, ut præclarum aliquod continentiæ suæ specimen daret. Quare persuadere mihi neutiquā possum, futili adeò argumento Antiatem fuisse impulsum, ut ita sentiret. Ac longè minoris momenti apud me est, quod Polybii fidem eo suspectam reddere Camerarius conatur, quòd Plutarchus paullo aliter referat verba Scipionis, quàm fecerit Polybius. Nam, ut alia mittam, in hac quidem caussa, quis est Plutarchus ad Polybium? cum ille Trajani demum temporibus floruerit: hic non illis modò temporibus vixerit proximus, (nam Polybii natalis in primum Africani incidit consulatum,) sed etiam Scipioni Æmyliano, qui superioris Africani adeptione erat nepos, diu à consiliis fuerit, & belli comes. Mirum verò, non potiùs objecisse, difficile esse, ut non utramque in historiæ legem peccet, qui ejus res gestas scribat, in cujus sit potestate. Nam ita fere usu venit, ut talis non aliter scribere ausit, quàm ad voluntatem alienam, ut etiam Pausanias agnoscit. Et satis hoc Velleii, atque tot aliorum exemplis edocti sumus. Verùm, ut ego arbitror, non multùm ista ad præsentem caussam faciunt, cùm Polybium videamus ne proprio quidem parenti parcere voluisse: &, à Scipione siquid sequiùs, quàm oporteret, actum esset, quod propter Scipionem Æmylianum promere minùs fuisset ausus, nihil aperto opus mendacio fuisset, sed consulere ejus honori potuisset Polybius silentio suo. Interea cùm ne totidem quidem Polybios invenire possimus, quot sunt

Thebarum portæ, vel divitis ostia Nili a:

fatendum planè est, non injuria suspectam esse propè omnium eorum fidem, qui res ab iis gestas scribendas suscipiunt, quibus vel ob

a Iuvenal. sat. 13.

summa merita, vel aliis de caussis, obnoxii sunt. Iccirco Lucianus a jure talem sibi optat historicum, qui sit b αὐτόνομος, καὶ ἀβασίλευτος. Quales profecto non fuerunt monachi, atque alii, Ecclesiasticis muniis vacantes. Qui certamina Imperatorum & Paparum superioribus seculis descripsere. Quippe, ut de anathematis metu nihil dicam, juramento erant devincti Pontifici Romano. Sanè quibus conditionibus pallium dare soleat Pontifex Romanus, docebit formula juramenti, quæ est apud Albertum abbatem Studensem ad annum CIↃCLXXVII. Atque hinc Pius II colligebat in disceptatione adversus Dietherum Archiepiscopum Moguntinum, etiam vera in Papam dicere, esse contra Episcopale juramentum: quemadmodum in paralipomenis abbatis Urspergensis legere est. Imprimis verò gratiæ suspicionem injicere solet, siquem ex historia facere encomium videamus: quo de inferiùs pluribus agemus, cùm ad locum de historici judicio erit deventum. Nunc contenti erimus illud dixisse, nec facilè nos falsum dicturos, nec verum dissimulaturos, dum nobis ob oculos semper ponamus judicium posteritatis de scriptis nostris. Qua de re pulcra imprimis est admonitio illa Luciani, paullo antequã librum suum claudat: Τὸ δ' ὅλον, ἐκείνου μοι μέμνησο, (πολλάκις τὸ αὐτὸ ἐρῶ) καὶ μὴ πρὸς τὸ παρὸν μόνον ὁρῶν γράφε, ὡς οἱ νῦν ἐπαινέσωνταί σε, καὶ τιμήσωσιν, ἀλλὰ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος ἐστοχασμένος, πρὸς τοὺς ἔπειτα μᾶλλον σύγγραφε, καὶ παρ' ἐκείνων ἀπαίτει τὸν μισθὸν τῆς γραφῆς, ὡς λέγηταί καὶ περὶ σοῦ, Ἐκεῖνος μέν τοι ἐλεύθερος ἀνὴρ ἦν, παρρησίας μεστός· οὐδὲν οὐδὲ κολακευτικὸν, οὐδὲ δουλοπρεπὲς, ἀλλ' ἀλήθεια ἐπὶ πᾶσι. Τοῦτ' εἰ σωφρονοίη τις, ὑπὲρ πάσας τὰς νῦν ἐλπίδας θεῖτο ἄν, οὕτως ὀλιγοχρονίους οὔσας. *In universum autem illud memineris, (sæpius autem idem dico) & non ad præsens solùm tempus respiciens scribas, ut ii, qui nunc sunt, te laudent, & honoribus afficiant, sed in omne ævum intentus, illis potiùs, qui in posterum victuri sunt, historiam componas, atque ab illis mercedem scriptionis deposcas, ut dicatur & de te aliquando, Ille verò vir liber fuit, & ad dicendum fiduciâ plenus: nihil heic neque adulatorium, neque servile: sed veritas in omnibus servatur. Atque hoc siquis modestè sapiat, ante omnes præsentium spes meritò ponat, quæ breves adeò ac momentaneæ sunt.* Nobile verò hoc præceptum illustrat idem Lucianus pulcherrimo exemplo Sostrati, Gnidii architecti, qui, cùm Pharum exstruxisset, unum è septem orbis miraculis, interiùs quidem in saxis nomen suum insculpsit; calci verò exteriùs illitæ inscripsit nomen Ptolomæi, qui tum regnabat. Nempe prospiciebat, brevi fore, ut literæ, quæ in calce conspiciebantur, evanescerent; interior verò titulus appare-

a *Lib. de scrib. histor.*

b *Suis legibus vivens, nec alieno imperio obnoxius.*

appareret, duraretque quamdiu turris ea esset. Subjungit deinde Lucianus ista, quibus libellum suum obsignat: Χρὴ τοίνυν καὶ τὴν ἱστορίαν οὕτω γράφεσθαι, σὺν τῷ ἀληθεῖ μᾶλλον πρὸς τὴν μέλλουσαν ἐλπίδα, ἤπερ σὺν κολακείᾳ, πρὸς τὸ ἡδὺ τοῖς νῦν ἐπαινουμένοις. Οὗτός σοι κανὼν καὶ σταθμὴ ἱστορίας δικαίας. Καὶ εἰ μὲν σταθμήσονταί τινες αὐτῇ, εὖ ἂν ἔχοι, καὶ εἰς δέον ἡμῖν γέγραπται· εἰ δὲ μή, κεκύλισται ὁ πίθος ἐν Κρανείῳ. *Oportet igitur & historiam eodem modo componi, cum veritate magis in futuram spem; quàm cum adulatione ad gratiam & dulcedinem iis, qui eam in præsentia nunc laudent. Atque hæc tibi regula & amussis historiæ justæ. Quâ quidem siqui examinando at perpendendo utentur, bene res habet. & commodùm hæc à nobis scripta sunt: si minùs, volutatum est in Cranio dolium.*

Interea prudentia hac opus, ne libertate nimiâ periculum nobis creantes, Remp. privemus bono & utili cive. Ut sicut si sub tyranno vivamus. Exemplo sit Cremutius Cordus: Qui cùm laudasset Brutum, ac Cassium dixisset ultimum Romanorum: etsi accurata se oratione defendisset, mori tamen à Tiberio jussus est, ut est apud Dionem: libros quoque comburi Patres mandarunt, ut testis est Tacitus. Suetonius item refert, ut Domitianus necârit Junium Rusticum, quòd laudâsset Pætum Thraseam, & Helvidium Priscum, eosque vocasset sanctissimos viros. Quam rem etiam, sed paullo aliter, narrat Tacitus in Julii Agricolæ vita. Idem Domitianus sustulit Hermogenem Tarsensem, propter quasdam in historia figuras. Quamobrem videndum, sub quo principe scribamus: ne serò pœniteat, quando stultæ libertatis pœnas demus. Non quasi omnes eos improbemus, qui veritatis caussa à tyrannis exitium tulere: sed quia sæpe satius sit, illa, quæ lædere malum principem possint, premere eo superstite, melioráque tempora exspectare: vel hæredibus nostris eorum editionem committere. Nec benè interim de se ipsis merentur tyranni, qui ita in ingenia sæviunt. Exemplo sit Tiberius: in cujus gratiam cremari historiam Cremutii jusserat Senatus. Sed occultata illa, posteaque edita, ac tanto avidiùs lecta. *Quo magis* (ut Taciti verba adscribam) *socordiam eorum admirari libet, qui præsenti potentiam credunt, extingui posse etiam sequentis ævi memoriam. Nam contrà punitis ingeniis crescit auctoritas. Neque aliud externi reges, aut qui eâdem sævitiâ usi sunt, nisi dedecus sibi, & illis gloriam peperere.* Porro de Tyrannis malisque Principibus quam difficile historia scribatur, refert Spartianus in Pescennio Nigro ad Diocletianum Augustum: *Rarum atque difficile est, ut quos tyrannos aliorum victoria fecerit, bene mittantur in literas; atque ideo vix*

 omnia

omnia de his plenè in monumentis, atque annalibus habentur. Primùm enim, quæ magna sunt, in eorum honorem (horrorem rectè emendant) *à scriptoribus depravantur, deinde alia supprimuntur: postremò non magna diligentia in eorum genere, ac vita requiritur, cùm satis sit audaciam eorum, & bellum, in quo victi fuerint, ac pœnam, proferre.*

CAP. XI.

Acceditur ad historiæ structuram: ubi agi incipit de rebus, ex quibus historiæ corpus componitur: ac primùm de narratione actionis humanæ; cujus varia genera, & variæ generum formæ adferuntur. Contra Halicarnassæum asseritur, primum historici officium esse, non ut jucundum, sed ut utile argumentum tractet. Alterum præceptum, ut rectè auspicemur, ac finiamus. Thucydides hac etiam parte adversus Dionysium defensus. Historici fidi cum speculo splendido, ac statuario similitudo. De octavo Thucydidis libro judicium veterum. Tertia historiæ lex, de iis solùm commemorandis, quæ magna sunt, & memoriâ digna. Dionem Cassium sedulò hanc legem observare. In quibus veniam mereantur historici, si ad minutias descendant. Damidis ἀπόφθεγμα. Archimedis sepulchrum à Cicerone Syracusis inventum, quod ne incolæ quidem norant: & nobilissimi oratoris super eo gloriatio. Sallustii locus aliter enarratus, quàm à Victorio factum.

TAntum de veritate. Quam si animæ comparaveris, pars altera similis dicetur corpori. Sin priorem cum Tullio fundamentum historiæ vocare visum est: alteram hanc cum eodem structuræ compares licebit.

Tria verò hæc pars, ut superiùs quoque dictum, comprehendit. Primùm enim res, ex quibus historiæ corpus, ac quasi domus, exsurgit, congeri debent; deinde eas necesse est digeri atque ordinari: postrema verò expolitionis sive ornatus cura erit.

Historiæ materia ac seges sunt, non ea, quæ rumore dispersa, sed quæ prodita, vel commentariis senatus, vel actis diurnis, sive publi-

cis,

cis, sive urbanis, quæ & ἀπλῶς acta nominantur. De utrisque autem, & senatus, inquam, & populi actis, vide, quæ fusè notavit Lipsius in v annalium Taciti.

Res, ex quibus conflatur historia, meo judicio non incommodè ad quatuor capita revocantur, narrationem, judicium de rebus, concionem, & digressionem. Ex quibus primum planè est ἔργον: ultimum potiùs est πάρεργον: duo intermedia mediam quoque naturam habent.

Ordiemur à parte primâ ac præcipuâ, quæ Græcis διήγησις, Latinis *narratio* vocatur: non quasi non narret historicus, dum orationem alicujus refert, aut cùm digreditur à proposito: sed quia hæc quam diximus, est narratio propriè ac præcipuè instituta. Ideo Photio *a* non ἁπλῶς dicitur διήγησις, sed ἡ τῷ μέρει διήγησις. *a Tmem. sive cod. 83.*

Narratio hæc vel est rerum gestarum, vel earum, quæ ad rei naturam pertinent: ut sunt prodigia, & similia, quæ à Livio, & aliis, admiscentur iis, quæ homines gessere. Sed præcipuè versari historicus solet circa actiones humanas, sive res gestas.

Actiones istæ variæ ac multiplices sunt: adeò ut penè omnes scientiæ, atque artes, exempla sibi ex historia sumere possint. Verùm hoc loco solùm agimus de actionibus istis, quæ referuntur ad philosophiam πρακτικὴν, sive moralem, ac civilem.

Narrationes, quibus istiusmodi actiones exponuntur, vel sunt unius corporis, ut Reip. alicujus: vel unius hominis, ut Platonis.

Ea quæ totius corporis est, vel est omnis ævi, vel unius imperii, vel rei gestæ unius.

Ordiemur à tertio genere, utpote trium istorum simplicissimo. Nam cùm omnis ævi historia conficetur ex historiis omnium; vel præcipuorum imperiorum: ac historia cujusque imperii coalescat ex narrationibus multis, quarum singulis res una narretur: satis liquet, quæ hoc in genere de simpliciori narratione traduntur, eadem etiam in imperii alicujus, atque adeò ævi omnis historiâ, observari oportere.

Narratio rei gestæ unius vel universè consideratur; vel ratione partium.

Ad considerationem rei universæ pertinet præceptum illud Dionysii Halicarnassæi *b*, quo jubet materiem eligere pulchram, & quæ animos hominum voluptate perfundat. Et sanè, cùm multùm adeò voluptas possit in animis humanis: facilè omnes vident, in aliqua *b Responsione ad Cn. Pompeium de Platonis stylo, item Herodoto, & Xenophonte.*

 felici-

felicitatis parte esse ponendum, si argumentum ejuscemodi obtingat. Verùm de eo assentire non ausim, quod non dubitat hoc vocare primum, ac vel maximè necessarium ejus officium, qui res gestas scribere velit. Nec enim in manu nostra est, ut jucunda sit temporum istorum recordatio, quorum memoriam ad posteros transmittere cogitamus. Ac vel hoc ex Thucydide, scriptore florentissimo, cognoscimus. Ait enim Dionysius, & verè ait, hac in re feliciorem eo fuisse Herodotum: nam Thucydidem bellum scripsisse Græcis suis, quod neque honestè satis susceperunt, neque feliciter gesserunt. Sed quis hîc culpam aliquam Thucydidæ videt? cujus gloria est, quod tempora ista, quantumcunque misera, longè tamen dignissima, quorum memoria ad posteros propagaretur, consignârit fide optimâ, prudentiâ summâ, & dictione pro ætate eâ, quâ florebat, supra modum disertâ. Iccirco non primùm in historico desidero τὸ τερπνὸν b: sed τὸ χρήσιμον c. Quod optimè perspexit Lucianus, cùm inquit: Ἓν ἔργον ἱστορίας καὶ τέλος, τὸ χρήσιμον, ὅπερ ἐκ τοῦ ἀληθοῦς μόνου συνάγεται. τὸ τερπνὸν δὲ ἄμεινον μὲν, εἰ καὶ αὐτὸ παρακολουθήσειεν ὥσπερ καὶ κάλλος ἀθλητῇ. εἰ δὲ μὴ, οὐδὲν κωλύσει ἀφ' Ἡρακλέους γενέσθαι Νικόστρατον τὸν Ἰσοδότου γεννάδαν ὄντα, καὶ τῶν ἀνταγωνιστῶν ἑκατέρων ἀλκιμώτερον, εἰ αὐτὸς μὲν αἴσχιστος ὀφθῆναι εἴη τὴν ὄψιν. Ἀλκαῖος δὲ ὁ καλὸς ὁ Μιλήσιος, ἀνταγωνίζοιτο αὐτῷ καὶ ἐρώμενος ὥς φασι τοῦ Νικοστράτου ὤν. Καὶ τοίνυν ἡ ἱστορία εἰ μὲν ἄλλως τὸ τερπνὸν παρεμπορεύσαιτο, πολλοὺς ἂν τοὺς ἐργάτας ἐπισπάσαιτο. ἄχρι δ' ἂν καὶ μόνον ἔχῃ τὸ ἴδιον ἐντελὲς, λέγω δὲ τὴν τῆς ἀληθείας δήλωσιν, ὀλίγον τοῦ κάλλους φροντιεῖ. *Vnum historiæ opus, unusque finis, est utilitas, quæ ex veritate colligitur. Iucundum verò melius erit, si illam, ut forma athletam, sequatur. Sin minùs, nihil vetat, Hercule prognatum esse Nicostratum, Isodoti filium, cùm sit generosus, & utroque colluctatore fortior, si ipse facie turpissimâ videatur: Alcæus autem, formosus ille Milesius, ipsius Nicostrati amasius, cum eo colluctetur. Proinde historia, si jucundum auctarii vice haberet, multos, à quibus scriberetur, alliceret. Sed quatenus propriam habet duntaxat perfectionem, veritatis dico patefactionem, pulchritudinem parvi pendit.* Satis ista ostendunt, jucundum non per se finem esse historiæ, sed sponte è fine subsequi. Neque historia, si miserabiles tantùm casus narret, eò omnis voluptatis expers erit. Nam hoc ipsum delectare homines solet, quod alienæ stultitiæ tristes vident effectus, iisque fiunt cautiores. Adde, quod ipsum scire per se delectat: imò, ut Lucretius b ait,

a Iucundum.
b Vtile.
a Lib. 4.

--- *omne*
Humanum genus est avidum nimis auricularum:

Unde

Unde est, quod iis etiam capitur, quæ commentitia esse non ignorat: ut sunt Heliodori Æthiopica, Luciani & Appuleii μεταμόρφωσις in asinum, similiaque otiosorum hominum figmenta.

Alterum huic præceptum addit Dionysius, ut consideremus, unde principium sumere, ubi item desinere oporteat. Quæ aliquis ad dispositionem potius pertinere existimet. Sed non ita est. Neque enim hoc Dionysius vult, ut videamus, quid ex dicendis primum quid medium, quid ultimum debeat locum occupare: sed jubet, ut postquam animo omnem rei historiam complexi sumus, illud etiam cogitemus, num initium ac finis temporis, quo historiam circumscripsimus, belle sibi respondeant, jucundaque ac grata futura sint civibus nostris. Hoc si est, ita occipere ac desinere jubet: sin minus; satius putat, ut vel altius ordiamur, vel aliquid de initio præcidamus: ac similiter vel citius desinamus, vel ulterius narrationem extendamus. Unde autem auspicari, ubi finire oporteat, id nos putat honesto, atq; jucundo metiri oportere. Ait verò, hac etiam in re Herodotum debere Thucydidi præferri. Illum enim prudenter incipere à caussis, propter quas barbari Græcos injuriâ afficere cœperunt: desinere verò in pœnis, quas propterea Græcis barbari dedere: Thucydidem contra incipere ab infelici Athenarum statu, atque ita eum narrare, ut belli caussas non obscurè Athenarum civitati adscribat; cùm eas in Lacedæmonios conjicere posset, atque adeò, si Dionysium audimus, id facere debuerit: præsertim cùm non civis ipse modò Atheniensis foret, sed unus etiam de primoribus. Ego verò nullam hîc Thucydidæ culpam video. Nam historici munus implevit, cùm iis culpam adscripsit, penes quos eam esse arbitraretur. Siqua stultè gesta sunt; qui fecere, in caussa sunt; non Thucydides, qui narrat. Nec enim ea ipse comminiscitur; sed verbis tantùm significat. Scitè hac de re judicat Lucianus, cùm ait: Εἰ σιωπήσας αὐτὰ, ἢ πρὸς τοὐναντίον εἰπὼν ἐπανορθώσασθαι ἐδύνατο, ῥᾷστον ἦν, ἑνὶ καλάμῳ λεπτῷ τὸν Θουκυδίδην ἀνατρέψαι μὲν τὸ ἐν ταῖς Ἐπιπολαῖς παρατείχισμα, καταδῦσαι δὲ τὴν Ἑρμοκράτους τριήρη, καὶ τὸν κατάρατον Γύλιππον διαπεῖραι μεταξὺ ἀποτειχίζοντα καὶ ἀποταφρεύοντα τὰς ὁδούς. Ἀλλ᾽ οἶμαι, τὰ μὲν πραχθέντα οὐδὲ Κλωθὼ ἂν ἔτι ἀνακλώσειεν, οὐδ᾽ Ἄτροπος μετατρέψειε. τοῦ δὴ συγγραφέως ἔργον ἓν, ὡς ἐπράχθη, εἰπεῖν. *Si tacendo, aut contrario modo narrando, corrigi res possent, facillimum fuerat Thucydidi, uno ac tenui calamo munitiones Epipolarum invertere, Hermocratis triremem submergere, & execrabilem istum Gylippum confodere interea dum vias obstruit, & fossis intercludit. At, puto, quæ*

to, quæ facta sunt, neque Clotho revolvat denuo, neque Atropos immutet, Proinde historici unum est opus, ut res, prout gestæ sunt, exponat. Nempe, ut idem Lucianus dicit, historici mens debet esse similis speculo optimo, quod formas omnes recipit, atque exhibet quales sunt. Optimè etiam comparatur cum Phidia, Praxitele, Alcamene, & similibus, qui aurum, argentum, vel ebur, aliunde accipiebant: exinde verò poliebant, concinnabant, inaurabant. Similiter enim historicus non ea fingit, quæ dici debent: quippe quæ jam gesta sint: sed hæc ipsa vetè libereque proponit; ordine apto disponit; eleganter, perspicuè, ornatè, decoreque exponit: atque in his ejus artificium consistit; non illo, quod Halicarnassæus putavit.

Nec magis audiri idem debet, cùm Thucydidem reprehendit, quia desinat in prælio navali, quod anno XXI belli Peloponnesiaci inter Athenienses ac Lacedæmonios juxta Cynossema gestum fuit. Ait, jucundiùs desinere potuisse in gratissimo Phliasiorum reditu. Verùm historici non est spectare, quid jucundum; sed quid utile sit: ut superiùs satis ostendimus. Adde quòd non satis liquet, ubi Thucydides facere voluerit scribendi finem. Nam cùm in octavo occuparetur libro, vivere desiit; eaque, ut Marcellinus [a] putat, caussa est, cur liber ille tenui stylo scriptus sit, cùm priores longè altiùs assurgant. Imò multi ne Thucydidæ quidem esse putarunt; sed vel filiæ ejus, vel Xenophontis, vel Theopompi, vel alius; ut ex eodem Marcellino discimus.

[a] *In vita Thucydidis.*

Duplici huic historici muneri tertium addit idem Dionysius. Præterea enim considerare jubet, quæ in historiam referre, quæ item præterire oporteat. Quo in ipso etiam Herodotum superiorem fuisse Thucydide contendit. Est verò tertia hæc virtus magni planè momenti. Nam etiam qui luculentam planè historiam scribere sunt aggressi, ac satis perspiciunt, ubi ordiri, ubi item desinere oporteat: tamen multa omittenda dicunt, multa dicenda omittunt. Eoque planè scito opus, cujusmodi sint, quæ dici, quæ item præteriri debeant. Docet verò hoc Cicero quoq; in secundo de Oratore, cùm historiam versari ait *in rebus magnis, memoriàque dignis.* Sanè, post vanitatem ac mendacia, nihil in historico vitiosius est, quàm si ad minutias descendat: quod etiam in Timæo reprehendit Plato. Ammianus quoque Marcellinus, initio lib. XXVI, historiam scribit *adsuetam discurrere per negotiorum celsitudines: non humilium minutias indagare caussarum: quas si scitari* (ita & Rob. Stephanus edidit: sed assentior

ſentior Conr. Rittershuſio, qui *citari* aut *ſciſcitari* legendum putat) *voluerit quiſpiam, individua illa corpuſcula volitantia per inane, atomos, ut nos appellamus, numerari poſſe ſperabit.* Idem paullo pòſt μικρολογίαν hanc inſcitiam vulgarem vocat. *Proinde,* inquit, *inſcitiâ vulgari contemtâ, ad reſidua narranda pergamus.* Plutarchus ipſe audiatur in vita Demoſthenis: Τῷ μὲν τοι σύνταξιν ὑποβεβλημένῳ, καὶ ἱστορίαν ἐξ οὐ προχείρων, οὐδ' οἰκείων, ἀλλὰ ξένων τε τῶν πολλῶν καὶ διεσπαρμένων ἐν ἑτέροις συνιοῦσαν ἀναγνωσμάτων, τῷ ὄντι χρὴ πρῶτον ὑπάρχειν καὶ μάλιστα τὴν πόλιν εὐδόκιμον καὶ φιλόκαλον, καὶ πολυάνθρωπον, ὡς βιβλίων τε παντοδαπῶν ἀφθονίαν ἔχων, καὶ ὅσα τοὺς γράφοντας διαφεύγοντα σωτηρίᾳ μνήμης ἐπιφανεστέραν εἴληφε πίστιν, ὑπολαμβάνων ἀκοῇ καὶ διαπυνθανόμενος· μὴ πολλῶν, μηδ' ἀναγκαίων ἐνδεὲς ἀποδιδοίη τὸ ἔργον. *Qui opus, & hiſtoriam agitat componere, non ex iis, quæ ad manum ſunt, & domi ac in trivio reperiuntur; ſed ex incognitis, & externis quamplurimis, ac diſperſis apud varios autores collectam lectionibus, illum haud dubiè imprimis ac potiſſimùm expedit habitare in celebri, ſplendida, elegante, & populosâ civitate, quo & librorum omne genus copiam in promtu habeat, & quæ ſcriptorum ſtylum fugerunt, clariorem autem fidem obtinuerunt, quòd in memoria hominum ſervata ſunt, audiendo ediſcat percontetur que ſedulò, ne opus multis, ac neceſſariis deſtitutum rebus edere neceſſe habeat.* Præterea luculentus eſt iſte Luciani a locus: Εἰσὶ τινες οἱ τὰ μεγάλα μὲν τῶν πεπραγμένων, καὶ ἀξιομνημόνευτα παραλείπουσιν, ἢ παραθέουσιν· ὑπὸ δὲ ἰδιωτείας, καὶ ἀπειροκαλίας, καὶ ἀγνοίας τῶν λεκτέων, ἢ σιωπητέων, τὰ μικρότατα πάνυ λιπαρῶς καὶ φιλοπόνως ἑρμηνεύουσιν ἐμβραδύνοντες. ὥσπερ ἂν εἴ τις τοῦ Διὸς τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ τὸ μὲν ὅλον κάλλος, τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον ὄν, μὴ βλέποι, μηδὲ ἐπαινοῖ, μηδὲ τοῖς οὐκ εἰδόσιν ἐξηγεῖτο· τοῦ ὑποποδίου δὲ, τό τε εὐθυεργὲς, καὶ τὸ εὔξεστον θαυμάζοι, καὶ τῆς κρηπῖδος τὸ εὔρυθμον. *Sunt quidam, qui rerum geſtarum maximas, & memoriâ digniſſimas prætermittunt, aut percurrunt. Præ imperitiâ autem, aut ineptiâ & ignorantiâ, cùm eorum, quæ dicenda, tum quæ tacenda ſunt, res minimas admodum prolixè & laborioſè immorando perſequuntur. Non aliter ac ſiquis Iovis Olympici pulchritudinem univerſam, quæ tanta eſt ac talis, nec videat, nec laudet; neque etiam iis, qui ea neſciunt, quicquam narret: ſed ſubſellii rectitudinem, & expolitionem, & crepidæ concinnitatem admiretur, & hæc planè magno ſtudio exponat.* Aliquanto etiam pòſt ſcitè ait idem, Εἰκότως ἄν τις εἴποι τοὺς τοιούτους, τὸ μὲν ῥόδον αὐτὸ μὴ βλέπειν, τὰς ἀκάνθας δὲ αὐτοῦ, τὰς παρὰ τὴν ῥίζαν, ἀκριβῶς ἐπισκοπεῖν. *Proinde meritò dixerit quiſpiam, tales ſcriptores roſam quidem ipſam non videre: ſpinas autem, quæ juxta radicem enaſcantur, accuratè contemplari.* Nec poſſum, quin alteram etiam ſimilitudinem ejuſdem auctoris adſcri-

a Lib. de hiſt. ſcrib.

adſcribam, ſanè venuſtam. Nam cùm dixiſſet, magna copiosè eſſe exponenda, parva autem & minùs neceſſaria ſatius eſſe percurrere, quin potiùs multa debere prætermitti: ſcitè ſubjungit, Οὐδὲ γὰρ, ἢν ἑστιᾷς σὺ τοὺς φίλους, καὶ πάντα ᾖ παρεσκευασμένα, διὰ τοῦτο ἐν μέσοις τοῖς πέμμασι, καὶ τοῖς ὀρνέοις, καὶ λοπάσι τοσαύταις, καὶ συσὶν ἀγρίοις, καὶ λαγωοῖς, καὶ ὑπογαστρίοις, καὶ σαπέρδην ἐνθήσεις, καὶ ἔτνος, εἴ τι κἀκεῖνο παρεσκεύαστο· ἀμελήσεις δὲ τῶν εὐτελεστέρων. *Neque enim, ſi convivio accipies amicos, omniaq́; fuerint apparata, ob hoc inter media bellaria, & aviculas, & patinas tam multas, & apros, & lepores, & ſumina, ſaperdam quoque appones, & pulmentum, ſi illud etiam fuerit apparatum: ſed quæ viliora ſunt negliges.*

Hanc hiſtoriæ legem valde in Chronicis ſuis neglexere Dominicani Colmarienſes: ut cùm annotant, mulierem peperiſſe quatuor liberos, pueros aliquot à lupis fuiſſe comeſtos, mures vaſtaſſe frumenta, gallinam peperiſſe ova duos habentia vitellos, quo anno fuerit ceræ & mellis copia, aut quo penuria frumenti: aut de gallo ſub cujus ventre gallina tranſiret, vel de viſo erinaceo, ſive, ut ibi vocatur, porco ſpinoſo: Calendis Junii fraga, piſa, & ceraſa in Alſatia fuiſſe matura, ab muliere viduam cum puero interemtam fuiſſe, ab alia fuiſſe interfectum maritum: aliaque id genus, quæ privatorum diariis conveniant magis, quàm actis publicis. At eam, quam dixi, hiſtoriæ legem optimè ſervat Dio Caſſius: ut qui nuſquam ad minutias dilabatur: vel ſiquid, quod levius videatur, minimè prætermittere volet, excuſatione utatur: ut facilè liqueat, neutiquam imprudentiâ, vel inſcitiâ, peccare. Exemplo eſto iſte ejus locus in excerptis Xiphilini è Commodi vitâ: Καὶ μή με τις κηλιδοῦν τὸν τῆς ἱστορίας ὄγκον, ὅτι καὶ τὰ τοιαῦτα συγγράφω, νομίσῃ· ἄλλως μὲν γὰρ οὐκ ἂν εἶπον αὐτά· ἐπειδὴ δὲ πρός τε τοῦ αὐτοκράτορος ἐγένετο, καὶ παρὼν αὐτὸς ἐγὼ καὶ εἶδον ἕκαστα, καὶ ἤκουσα, καὶ ἐλάλησα, δίκαιον ἡγησάμην μηδὲν αὐτῶν ἀποκρύψασθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτά, ὥσπερ τι ἄλλο τῶν μεγίστων καὶ ἀναγκαιοτάτων, τῇ μνήμῃ τῶν εἰς ἔπειτα ἐσομένων παραδοῦναι. *Neque verò quicquam exiſtimare debet, me propterea minuere gravitatem hiſtoriæ, quòd hæc ſcribo. nam cùm ea ab imperatore facta ſint, affuerimque ipſe præſens, viderimque ſingula, audiverim, & collocutus ſim, nihil reticendum putavi: ſed ea perinde volui, atque ſi maxima eſſent, apprimeq́; neceſſaria, poſteris memoriæ prodita relinquere.* Et ſanè nuſquam faciliùs veniam merentur hiſtorici, ſi minutiora quædam recenſeant, quàm ſi ejuſmodi ſint, ut ſummos viros ſpectent, & quæ coràm viderint, vel audierint ipſi illi, qui narrant. Nam quiſquis novit vanitatem mortalium, facilè cogitare poteſt, quàm proclivis

clivis sit error in omnibus istis, quæ ab aliis fando accepimus. Quotusquisque enim est, qui non vel ea, quæ quotidie fiunt, sive affectu abreptus, sive incuriâ deceptus, longè aliter narrare soleat, quàm facta sint? Quare omnibus veritatis amantibus magnam adferre voluptatem solet, si ea audiant, aut legant, quæ graves & prudentes viri vidisse se, vel audiisse testantur. Imprimis si ea, ut dixi, pertineant ad viros principes, vel virtute aut eruditione præstantes. Sanè Damis *a* olim, cùm in Apollonii vita minutias quasdam adspersisset, atque eo nomine culparetur; bellè respondit, etiam ea, quæ de mensis Deorum deciderent, colligi oportere, ne ambrosiæ illius pereat quicquam. Quod verò minora sint, facilè altero compensari, quòd sint certiora. Propterea enim magis ferè afficere animos solent, quàm majora aliorum, quorum fides minùs est certa. Adhæc altera etiam ratio accedit. Nam ita cum omnibus comparatum est, ut eo sibi placeant, quo cæteris antistant: unde fit, ut siquid rectiùs ceteris noverint, utcunq; exile videatur, lubentes tamen, ubi se offert qualiscunq; occasio, sermoni illud, aut scriptis, inspergant. Quod etiam à Cicerone factum videmus lib. v. Tuscul. Quæst. Ubi de vita beata disserens, interserit historiam de indagato, atq; invento à se Archimedis sepulchro. Nihil profectò hoc ad præsens institutum faciebat. Sed Orator nobilis, ut gloriæ avidus fuit, plùs etiā quàm satis esset, cùm dixisset, Dionysio Syracusano beatiores sibi videri Platonem, Archytam; Archimedem, arripiendam inde sibi occasionem putavit narrandi historiolam hanc, ut, cùm Syracusis quæstor esset, sepulchrum invenisset Archimedis, quod ne Syracusani quidem novissent. Eam verò pluscululis à se verbis prolatam epiphonemate hoc claudit: *Ita nobilissima Græciæ civitas, quondam verò etiam doctissima, sui civis unius acutissimi monumentum ignoràsset, nisi ab homine Arpinate didicisset.* Inde ad institutam disputationem revertitur. Quod si audimus doctissimum Petrum Victorium *b*, simile apud Sallustium exemplum habemus in Jugurthina historia: ubi narrat illa de Philænis, qui se vivos obrui passi sunt pro Pœnorum Rep. Ait enim, ista præterire potuisse; sed eò id facere noluisse, quia non multa antè locum ipse lustràsset. Atque hoc ita esse, probare conatur istis Sallustii verbis: *Sed quoniam in has regiones per Leptitanorum negotia venimus, non indignum videtur, egregiū atque mirabile facinus duorum Carthaginensium memorare: eam rem nos locus admonuit.* Sed profectò summus vir, judicio meo, non assequitur mentem Sallustii. Neque enim dicit, se Philænorum aras vidisse: sed ait, se, quia de duabus

a Philostratus lib. 1. vitæ Apoll. cap. 13.

b Lib. 10. Var. Lect. cap. 23.

Syrtibus, & Lepti, ejusque civitatis negotiis egerit, eò occasione hac velle aliquid addere de fratrum Philænorum aris. Imò ne hoc quidem satis certum videtur, an ea loca unquam Sallustius lustrârit: etsi haut nesciam, ab Julio Cæsare Numidiæ fuisse præfectum; eamque expilasse provinciam: ut Dio Cassius testatur lib. XLII. Sed an ad aras usque Philænorum fuerit profectus, dicere non possum. Saltem illud ex Sallustii verbis haut certò consequitur, etsi verba scriptoris ambiguam sententiam admittant.

CAP. XII.

Acceditur ad ea, quæ partem aliquam narrationis respiciunt. Partes istæ recensentur. Prima earum est persona: de quâ quæritur, utrùm ipse is, qui res gessit, de iis historiam scribere possit. Ostenditur, fecisse id multos viros præstantes: eos inter Iulium Cæsarem. Quamquam hic non videatur omnia satis bonâ fide narrare. Et omnino esse difficile, ut aliquis modestiùs suas laudes promat, aut ut quisquam honoris avidior posteris tradat culpas suas. Eò satius esse, ut alteri de nobis scribendi provincia committatur. Saltem non suscipi debere, nisi magnum aliquod urgeat bonum. Posse etiam, quæ de nobis scripserimus, edi sub nomine cujuspiam amicorum, aut sub nomine ficto. Denique satius videri, ut de se quisque loquatur tanquam de alio, quàm ut illud EGO *aut* NOS, *fastidiosis ac invidis hominibus identidem inculcet.*

SEd de isto satis. Nunc ab iis, quæ narrationem universè spectant, accedamus ad ea, quæ partem aliquam respiciunt. Partes istas enumerat Plutarchus libro de Homero. Ubi, cùm dixisset, historiam esse rerum præteritarum narrationem, subjungit ista; a Πάσης ἢ διηγήσεως ἀφορμαὶ γίνονται· πρόσωπον, αἰτία, τόπος, χρόνος, ὄργανον, πρᾶξις, πάθος, τρόπος· καὶ οὐδὲν τούτων ἔξω ἐν ἱστορίᾳ περιέχει οὐδεμία διήγησις.

a *Omni narrationi occasionem hæc præbent, persona, caussa, locus, tèpus, instrumentum, actio, effectio, modus: neq; extra hæc quicquã ulla in historica narratione contìnetur.*

In propriis locorum vel hominum nominibus quæ à barbaris accipimus, poëtæ quidem emollire voce barbarum sonum licet, historico autem quàm proximè abeundum à barbaris. Multùm enim

enim illud facit ad historiæ lucem, si continuò manifestum sit legenti, quæ loca signentur. Hinc Lupus Servatus (qui Ludovici Pii temporibus claruit, & deinceps) præfatione in Vitam S. Wigberchti: *Id autem à periti benevolentia lectoris obtinuerim, ut sicubi Latini sermonis lenitas hominum locorumve nominibus Germanicæ linguæ vernaculis asperatur, modicè ferat, ac meminerit, non carmen me scribere, ubi poëticâ licentiâ nonnunquam nomina mutilantur, atque ad sonoritatem Romani diriguntur eloquii, vel penitus immutantur: sed historiam, quæ se obscurari colorum obliquitatibus renuit.* Sanè maximus vir Thuanus in sui temporis historia, quando res Belgicas enarrat, sæpe in locorum nominibus vix à Belgis intelligitur, quia loca appellat non ut Belgicis sonant auribus, sed ut corruptè ea proferunt Galli, non satis assequentes Belgicorum sonum.

Verùm, ut parteis has distinctiùs tractemus, primùm agendum de persona: hinc de actione ejus: deinde de actionis circumstantiis, quæ duæ sunt, locus & tempus: postremò videbimus de istis, quæ rem vel antecedunt, ut consilia: vel comitantur, ut modus: vel consequuntur, ut eventus.

De persona unum illud in disquisitionm venit, utrùm idem ille, qui res gessit, scribere eas possit. Non levia sanè sunt, quæ hoc suadent. Nam seu ratione pugnandum est, quis meliùs res novit, quàm qui gessit? sin exemplis agendum est, multa pro hac sententia possunt adferri. Primùm nomino Claudium Cæsarem, quem octo de vita sua libros scripsisse, cognoscimus ex Tranquillo in vita ejus *a*. Sed respondeat aliquis, magis hoc ineptè, quàm ineleganter fecisse, ut idem auctor est *b*: item principis hujus stultitiam, non ab aliis tantùm, sed matre etiam Antoniâ, solere rideri: quemadmodum alibi *c* idem testatur. Age igitur, alios laudemus, qui nihil minùs soleant, quàm, ut Nero de Claudio hoc dicebat *d*, morari. Sunt isti L. Sylla, P. Rutilius Rufus, Q. Æmilius Scaurus. De quibus auctores habeo Ciceronem in Bruto, Tacitum in Agricola, Plutarchum in Sylla; ut de Grammaticis veteribus nihil dicam. Taciti verba, quæ adscribantur, dignissima sunt: *Apud priores, ut agere memoratu digna pronum, magisque in aperto erat: ita celeberrimus quisque ingenio ad prodendam virtutis memoriam sine gratia, aut ambitione, bonæ tantùm conscientiæ pretio ducebatur. Ac plerique suam ipsi vitam narrare, fiduciam potiùs morum, quàm arrogantiam arbitrati sunt. nec id Rutilio, & Stauro, citra fidem, aut obtrectationi fuit. adeò virtutes iisdem temporibus optimè æstimantur, quibus facillimè gignuntur.* Tribus istis tres alios addo,

a *In Claud. cap.41.*
b *Ibid.*
c *In Claud. cap.3.*
d *Sueton. in Ner. cap.33.*

magnos sanè viros: Terentium Varronem, cujus de vita sua libros citant antiqui: Julium Cæsarem, cujus commentarii supersunt de bello, quod in Galliis gessit, item de bello civili: Augustum Cæsarem, quem vitam suam Cantabrico tenus bello tredecim fuisse libris complexum, auctor est in vita ejus *a* Tranquillus; item Suidas, voce *Augustus*. E Græcis, de rebus ab Achæis, se prætore, gestis, scripsit Aratus Sicyonius; ut ex Plutarchi Arato & Agide constat. Alios *b* etiã nominare possem, nisi sufficere istos putarem. Nec propterea deesse putandum, quæ pro contrariâ possint sententiâ adferri. Nam, ut de exemplo Cæsaris primùm dicam, non quidem ignoro, commentarios ejus tantopere à Cicerone *c* ipso laudari, ut sanos homines à scribendo deterruisse dicat: verùm hoc ad dictionem pertinet; non ad rei fidem. De qua longè aliter quibusdam visum fuit. Audiamus Suetonium lib. I. cap. LVI. *Pollio Asinius parùm diligenter, parumq; integrâ veritate, compositos* (à Cæsare rerum suarum commentarios) *putat: cùm pleraque, & quæ per alios erant gesta, temere crediderit: & quæ per se; vel consultò, vel etiam memoriâ lapsus, perperam ediderit. existimatq; rescripturum, & correcturum fuisse.* Et profectò, qui cum Cæsaris commentariis contulerit ea, quæ ab aliis, cùm Latinis, tum Græcis, de rebus Cæsaris scripta fuere, negare non poterit, eum, siquid imprudentiùs, vel quomodocunque aliter fecisset, quàm oporteret, hoc ferè, vel planè præterire, vel ita referre, ut in alios potiùs conjiciat culpam. Atque ut hoc scribendi de se genus Cæsari, & nonnemini alteri, omnino feliciter successisset: ratio tamen dictat, longè satius esse, ut per alium res à nobis gestæ posteris tradantur. Nam, ut Cæsar apud Sallustium *d* ait, *haut facilè animus verum providet, ubi officiunt odium, amicitia, ira, atque misericordia.* At quisque amat se ipsum, hostes verò atque inimicos odit. Quare difficile est cuiquam, ita scribere, ut non aliquando vel sui amore, vel odio adversarii, aut falsum dicat, aut verum omittat. Atque ut vacuus esset ab affectu omni, non tamen fidem facilè inveniet: utpote suspectior. Accedit ad hæc verecundia, quæ impedit, quo minùs laudare se, aliosque reprehendere ausit. Vidit hæc Tullius: qui cùm à L. Lucceio petiisset, ut res à se in consulatu gestas literis vellet consignare: extremo loco ita scribit; *Quodsi à te non impetro, hoc est, siqua te res impedierit, cogar fortasse facere, quod nonnulli sæpe reprehendunt. scribam ipse de me: multorum tamen, & clarorum exemplo. Sed, quod te non fugit, hæc sunt in hoc genere vitia. & ut verecundiùs de se ipsi scribant, necesse est, siquid est laudandum: & prætereant, siquid forte reprehendendũ est. Accedit etiam, ut minor sit fides,*

a In Aug. cap. 85.
b *Eosque inter gravissimum scriptorẽ, Iosephũ, qui de Vita sua scripsit.*
c In Bruto.
d In Catil.

fides, minor auctoritas, multi denique reprehendant, & dicant, verecundiores esse praecones ludorum gymnicorum, qui cùm caeteris coronas imposuerunt victoribus, eorumque nomina magnâ voce pronunciaverunt, cùm ipsi ante ludorum missionem coronâ donentur, alium praeconem adhibeant, ne suâ voce ipsi se victores esse praedicent. Haec nos vitare cupis: &, si recipis caussam nostram, vitabimus. Haec Cicero ad Lucceium. Cui fortasse & caussam suam probavit: quod inde verisimile fit, quia Lucceii, orationes in Catilinam citat Asconius, notis in orationem, quam Cicero habuit in toga candida. Addam & egregium Plinii locum ex epist. VIII lib. I, quae est ad Pompeium Saturninum: *Hujus cunctationis meae rationes non tam in scriptis, quàm in ipso materiae genere consistunt. Est enim paullo quasi gloriosius & elatius. Onerabit hoc modestiam, etiamsi stylus ipse fuerat pressus demissusque, propterea quod cogimur, cùm de munificentia parentum nostrorum, tum de nostra disputare. Anceps hic & lubricus locus est, etiam cùm illi necessitas lenocinetur. Etenim si alienae quoque laudes parum aequis auribus accipi solent: quam difficile est obtinere, ne molesta videatur oratio de se, aut de suis, disserenti? Nam cùm ipsi honestati, tum aliquanto magis gloriae ejus, praedicationique invidemus: atque ea demum rectè facta minùs detorquemus, & carpimus, quae in obscuritate & silentio reponuntur.* Et aliquano pòst: *In ratione edendi veremur, ne fortè non aliorum utilitatibus, sed propriae laudi servisse videamur. Praeterea meminimus, quanto majore animo honestatis fructus in conscientia, quàm in fama reponatur. Sequi enim gloria, non appeti debet: nec si casu aliquo non sequatur, iccirco quòd gloriam non meruit, minùs pulchrum est. Ii verò, qui benefacta sua verbis adornant, non ideo praedicare, quia fecerint, sed ut praedicarent, fecisse creduntur. Sic quod magnificum referente alio fuisset, ipso, qui gesserat, recensente, vanescit. Homines enim, cùm rem destruere non possunt, jactationem ejus incessunt. Ita si silenda feceris, factum ipsum: si laudanda, quòd non sileas, ipse culparis.*

Atque haec praecipuè sunt, quae in utramque partem dici posse videntur. Quibus expensis, in eam maximè sententiam inclino, si idoneus rerum nostrarum scriptor obtingat, satius esse, per alium id fieri, quàm ut ipsi virtutis nostrae praecones fiamus. Sin ita fortunati minimè simus, posse quemque commentarios de rebus suis scribere, exemplo summorum virorum, quos antè diximus. Ac proderit tum libellus Plutarchi, Quomodo se ipsum quis citra invidiam possit laudare. Cujus epilogus est iste, a Ἀφεξόμεθα τοῦ λέγειν περὶ αὑτῶν, ἂν μή τι μεγάλα μέλλωμεν ὠφελεῖν ἑαυτοὺς, ἢ τοὺς ἀκούοντας. Ubi vidimus, duo tantum tempora adsignari, quibus de nobis dicere, aut scribere

a *Abstinebimus à dicendo de nobis ipsis, nisi magnam aut nobis, aut auditoribus, simus allaturi utilitatē.*

ſcribere poſſimus. Atque hoc veriſſimè à prudentiſſimo & graviſſimo ſcriptore dictum eſſe, luculenta oſtendunt exempla, quæ libello illo adferuntur.

Eſtque iſtoc in cauſſa, cur nonnulli, cùm de ſeſe ſcripſiſſent, ſub nomine alicujus è ſuis iſta edere maluerunt. Fecit hoc Imperator Hadrianus. De quo ita Spartianus in ejus vita: *Famæ celebris Adrianus tam cupidus fuit, ut libros vitæ ſuæ ſcriptos à ſe, libertis ſuis literatis dederit, jubens, ut eos ſuis nominibus publicarent: nam Phlegontis libri Adriani eſſe dicuntur.*

Nec multùm ab hoc abit exemplum Joannis Cantacuzeni, eximperatoris Conſtantinopolitani: qui de rebus ab Andronico Juniore ac ſe geſtis ſcripturus, ut celaret auctorem, (quod tamen haut ita fecit, ut non certis indiciis prodat) Chriſtodulum ſe vocavit: quod nomen ſibi imponit à ſtatu, quia in vita monaſtica Deo ſerviret.

Et ſanè ſatius interdum ſit, horum imitari exemplum, quàm ſi laudatione noſtri ipſorum apud aliquos invidiam nobis conflemus, aliis verò ludibrium debeamus.

Extremo illud loco addam, ſiquando de nobis in hiſtoria aliquid dicendum ſit, modeſtius videri, ſi hæc referamus, quaſi de alio loquamur. Sanè Xenophon in ſeptem libris, quos de Cyri expeditione ſcripſit, id ſedulò obſervat. Ut lib. primo: Ἰδὼν *a* δὲ αὐτὸν ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν Ξενοφῶν Ἀθηναῖος, &c. Et mox, Ὁ δὲ Ξενοφῶν εἶπεν, *b* &c. Et aliis ejus operis locis ſexcentis. Idem in commentariis ſuis Cæſar facit. Notavit hunc hiſtoricorum morem etiam B. Auguſtinus lib. XVII. contra Fauſtum Manichæum cap. IV: *At quàm elegantem rem ſibi viſus eſt Fauſtus dicere, ubi propterea voluit non credi hæc ſcripſiſſe Matthæum, quia cùm de ſuâ electione diceret, non ait, Vidit me, &, Dixit mihi, ſequere me: ſed, Vidit Matthæum, &, Dixit ei, ſequere me: quod neſcio, utrùm de errore imperitiæ dixerit, an de more fallaciæ: ſed non uſque adeò imperitum putaverim, ut nec legerit, nec audierit, ſolere ſcriptores rerum geſtarum, cùm in ſuam perſonam venerint, ita ſe contexere, tanquam de alio narrent, quod de ſe narrant.* Atque hactenus de perſona.

a Hunc à Græcorũ ordinibus Xenophon Athenienſis conſpicatus.

b *Xenophon verò dixit.*

CAP. XIII.

Caput XIII.

Transitum ad actionem. Quæ in bello spectanda. Agrippæ, & Vivis judicio, bella pro latrociniis habenda. Ea sententia refellitur. Tres justi belli leges. Manichæos omnia olim bella damnâsse.

Altera narrationis pars est res sive actio: cujus ratione narratio omnis vel est de bello aliquo, vel de pacis tempore, vel de seditione sive conjuratione. In bello spectamus, qui utrimque duces, quantæ copiæ. Quod si de eo incerta tradantur, videndum an ex temporis ratione, vel aliunde, veritatem conjectare possimus. Fecit id Livius lib. xxix: ubi cùm de Masanissa ejusque exilio egisset, addit: *Hæc animum inclinant, ut cum modico potiùs, quàm cum magno præsidio equitum, ad Scipionem quoque postea venisse Masanissam credam. quippe illa regnanti multitudo, hæc paucitas exulis fortunæ conveniens est.* Quæ præterea in bello observari imprimis debeant, ostendit Lucianus. Præcipit verò, ut ne respiciamus ad partem unam, puta Romanos solùm, solósve Persas, sed ad utrosque. In acie item monet, ut ne oculos convertamus ad unum quempiam: nisi fortè is fuerit, aut Brasidas aliquis, qui de navi prosiliat, aut Demosthenes, qui descensum in terram prohibeat. Adhæc duces jubet intueri, & quomodo, ac quo consilio sic potiùs, quàm aliter, aciem instruxerint; & quæ alia huc pertinent. Ubi verò ad manus jam deventum, monet, ut utramque partem velut trutinæ impositam spectemus, & quæ utrimque geruntur. Denique & autor est, ut cum fugientibus fugiamus, & fugientes item persequamur. Sunt autem hæc eo magis observanda, quia de pacis tempore pauca solent narrari: at bella, seditiones, conjurationes, penè omnem implent paginam. Ac propterea Cornelius Agrippa in suo de vanitate scientiarum libro a culpare historias non veretur, quasi quæ nihil (ut verbis ejus utar) *nisi magnos & furiosos latrones, famososq́; orbis prædones descripserint.* Quæ majoris ponderis forent, nisi etiam bella aliqua justa essent, quæ profectò pro latrociniis haberi minimè debent. Hujusmodi igitur scribere legereque decet: quòd ea res prudentiam imprimis augeat. Atque hinc quoque liquere arbitror, quid judicii ferri oporteat de istis Ludovici Vivis verbis lib. v. de tradendis disciplinis b: *Bella & prælia non accuratè persequenda, quæ* TANTÙM *instruunt animos ad nocendum, & vias osten-*

a Cap. 5.

b Tom. 1. operum pag. 507.

ostendunt, quis invicem possimus lædere. Nec enim TANTUM instruunt ad nocendum,sed ad eos etiam,qui nocere volunt,cavendos.Quare ne audiendus quidem in eo,quod subjungit: *Notanda sunt* DUNTAXAT, ET LEVITER, *qui arma ceperint,qui utrimque duces, ubi congressum, qui victi, quid illis actum: nec aliter dicenda, vel legenda hæc, quàm latrocinia*. Illud verò cautiùs, cùm addit: *Ejusmodi revera sunt* PLERAQUE *horum omnia,nisi quæ fortè adversus latrones sunt suscepta. quod inter Christianos utinam non tam rarò usu eveniret*. Nam hîc saltem PLERAQUE justa esse non diffitetur: cujusmodi sunt, ubi tria ista concurrunt,legitima indicentis auctoritas,caussa belli justa,ac propositum rectum. Siquidem principis est,non deserere populum suum,si injuria ei fiat: nec enim sine caussa gladium portat *a*, cùm Dei sit minister: sed eo fine hunc accepit,ut domi forisque propulset ac vindicet injurias civibus illatas. Eoque omnia quidem tentare convenit,priusquam ad arma deveniatur: verùm,si hac viâ non processerit, armatâ etiam vi occurrere necessum erit, dummodo injuriæ illæ tanti sint, ut hacpropter ad arma venire cogamur. Hujusmodi tempus sit, quando quis terras nostras copiis suis invadere ac vastare non cessat. Et tamen tum quoque suscipi arma debent,non cupiditate nocendi,non dominandi libidine, non similes ob fines: sed propter commune bonum: hoc est,ut cives pacatè & tranquillè ex justitia ac pietate possint vivere. Qui verò,quale diximus,bellum damnant, Manichæorum hæresin renovant. Hi enim bella omnia execrabantur,etiam ea,quæ Moses gessit. Vide B.Augustinum lib. XXII contra Faustum Manichæum cap. LXXIV, & aliquot sequentibus: aliqua item de bello justo apud eundem leges epist. V ad Marcellinum; & CCVII ad Bonifacium Comitem, ubi præclarè illud, *Pacem habere debet voluntas,bellum necessitas*. Adi etiam,si voles,Thomam Aquinatem secundâ secundæ Quæst. XL. Art.1. Alexandrum ab Ales Part. III. Quæst. LXXVI. M. III. Henricum Gandavensem Quodlib. XV. Qu. XVI. Gabrielem Biel in IV Sentent. Dist. XV. Quæst. IV. Sylvestrem Prier. in Summa, voce *Bellum*. atque alios, quos nominare longum esset. Nec tanti est, cum ferè, quicquid dicunt, id hauserint ex iis Augustini locis, quæ antè indicavimus.

a Ad Rom. cap. 13.

CAP.

CAP. XIV.

Neglectu duorum historiæ luminum, Chronographiæ, & Geographiæ, (sub qua & Chorographiam, & Topographiam complector) magnas in historia tenebras oboriri. Hellanicum, & Fabium Pictorem, temporis fuisse negligentiores. Nonnunquam obiter adjici, siquid memoriâ dignum alibi eodem tempore factum sit. Cur Appianus pro locis historiam distinxerit. Etiam loci contemti descriptionem necessariam esse, si absque ea res minus intelligatur. Posse & interdum, loci factâ mentione, addi, siquid olim admodum memorabile ibidem contigerit. Primordia urbium, ac gentium, multum ferè incerti habere; eoque cautè hîc agendum.

A persona, atque actione, venio ad circumstantias rei. Quæ duæ sunt, locus, & tempus: quorum si alterutrum negligatur, magnæ tenebræ affunduntur historiæ. Iccirco, ut superiùs vidimus, Cicero a etiam in historia requirit, *ordinem temporum, & regionum descriptionem.* Græci vocant τὸ χρονικὸν, καὶ τοπικόν: quæ duo ad historiam pertinere, etiam Eustathius docet commentario in Dionysium περιηγητήν b. Nam in eo dividi ait historiam in topicum, pragmaticum, chronicum, & genealogicum. Τὸ δὲ, inquit, παρὸν ποίημα, ἱστορικὸν καλοῦσιν οἱ παλαιοί, συγκείμενον ἐκ τοπικοῦ, καὶ πραγματικοῦ, καὶ χρονικοῦ, καὶ γενεαλογικοῦ· εἰς ἃ διαιρεῖσθαι τὴν ἱστορίαν φασί. ἐκ μὲν τοπικοῦ, ὅτι καὶ ὁ πᾶς ἐνταῦθα τοῦ βιβλίου σκοπὸς, τόπων γῆς ἐστι περιήγησις. πραγματικοῦ δὲ, ἐν οἷς ἄλλα τέ τινα ἱστορεῖ, καὶ ἐθνῶν ἔθη ἐκτίθεται· χρονικοῦ δὲ, ὡς ὅτε καιροῦ μέμνηται, καθ' ὃν αὐτὸς περιῆν· ὅτι δηλαδὴ οὐκ ἐπὶ τῶν ὑπάτων, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀνάκτων· γενεαλογικοῦ δὲ, οἷον ὅτε τοὺς Σαυρομάτας ἐξ Ἀμαζόνων εἶπε κατάγεσθαι, καὶ ἐκ δούλων τοὺς Ἐπιζεφυρίους Λοκρούς. hoc est, *Præsens verò opus, veteres appellant historicum, constans ex topico, pragmatico, chronico, & genealogico; in qua historiam dividi aiunt. Ex topico, cùm universi libri scopus sit orbis terrarum descriptio. Ex pragmatico, in quibus alia quædam enarrat, & populorum mores exponit. Ex chronico, cùm temporis meminit, quo quid accidit; puta non modò sub quibus consulibus, sed etiam regibus. Ex genealogico, velut cùm Sauromatas ait ab Amazonibus genus ducere, atque Locros, qui ad Zephyrum vergunt, à servis.* Ex quatuor istis, in quæ Eustathius historiam dividit, τὸ γενεαλογικὸν ad personam,

a *Lib. 2. de Orat.*

b *In prolegomenis de Dionysii genere, & præsenti poëmate.*

ſonam, τὸ πραγματικὸν ad actionem ſive rem pertinet: τὸ χρονικὸν verò, καὶ τοπικὸν, hujus proprie ſunt loci. Diſtinctè dicam de utroque.

Ordiar autem à tempore. De quo ita Tatianus oratione πρὸς Ἕλληνας: Παρ' οἷς γὰρ ἀσυνάρτητός ἐστιν ἡ τῶν χρόνων ἀναγραφὴ, παρὰ τούτοις οὐδὲ τὰ τῆς ἱστορίας ἀληθεύειν δύναται. Iccirco & B. Chryſoſtomus *b* comparat rationem temporum cum limitibus agrorum: quia ut abſque his agri ita ſine illâ res geſtæ confundantur. Optimo igitur jure Hellanicum reprehendit Thucydides: uti & Fabium Pictorem Dionyſius Halicarn. Neuter enim accuratam habuerat temporum rationem.

a *Apud quos confuſa & diſſoluta temporũ ratio, illis nec hiſtoriæ veritas conſtare poteſt.*

b *Secũda homil. in Ieſa.*

Temporis verò nomine iſta complectimur, quibus conſulibus, vel quo archonte, aliquid factum ſit: item ecquid hieme acciderit, an vere, an aliâ anni parte; diu, an noctu; num tempore opportuno, quâ vitæ ætate, aliaque ejuſcemodi.

Imò interdum etiam licet adjungere, ſiquid memorabile eodem tempore aliis in terris contigerit. Nam etſi id vel nihil vel parum pertineat ad hiſtoriam præſentem: tamen varietas ea grata jucundaque eſſe ſolet. Exemplo eſto Salluſtianum hoc in Jugurtha: *Per idem tempus adverſum Gallos ab ducibus noſtris, Q. Capione, & M. Manlio, malè pugnatum. quo metu Italia omnis contremuerat. Illique, & inde uſq; ad noſtram memoriam Romani, ſic habuerunt; alia omnia virtuti ſuæ prona eſſe; cum Gallis pro ſalute, non pro gloria certare.* Sic Livius *c* aliqua narrat de bello Achaico adverſus Meſſenen: non quidem cauſſam, ſed eventum tantùm: *Cujus,* inquit, *belli cauſſam, & ordinem, ſi exponere velim; immemor ſim propoſiti, quo ſtatui, non ultrà attingere externa, niſi quà Romanis cohærerent rebus. Eventus memorabilis eſt.* Narrat deinde Philopœmenis mortem, funus, honoresq; ei collatos: atq; annum eum celebrem fuiſſe ait morte trium clariſſimorum ducum, Annibalis, Philopœmenis, Scipionis. Similiter Juſtinus lib. v, cùm de captis à Lyſandro Athenis egiſſet: *Inſignis hic annus expugnatione Athenarum, & morte Darii, regis Perſarum, & exilio Dionyſii, Siciliæ tyranni, fuit.* Item libr. vi, cùm dixiſſet de pace ab Artaxerxe Græcis data, (quæ pax Antalcidæ vocatur) *Hic,* inquit, *annus non eo tantùm inſignis fuit, quòd repente pax totâ Graciâ facta eſt: ſed etiam eo, quòd eodem tempore urbs Roma à Gallis capta eſt.* Hæc de chronico.

c *Lib. 39.*

De Topico autem videndum, num quid terrâ factum, an mari, quâ in regione, juxta quam civitatem, num in loco montano, an plano, & ſimilia.

Quod

Quod si locus minùs vulgò fuerit notus, situm ejus exponi oportebit. Ita Africam in Jugurtha Sallustius describit: tum ut situs loci notus foret; tum etiam, ut constaret, qui in ea provincia amici, qui hostes fuissent. Et sanè tantum lucis accedit historiæ ex locorum notitia, ut Appianus propè omnes labores suos pro locorum diversitate distinxerit. Quomodo alia vocat Punica, sive Carthaginensia, alia Syriaca, alia Parthica, & ita fere in aliis, tum iis, quæ exstant, tum quæ perierunt, ut ex Photio cognoscimus. Etiam Polybius dicere non veretur, præliorum descriptiones, similiaque, nisi natura loci declaretur, cæca effici. Ita enim loquitur. Atque hæc res satis ostendit, sæpe ne sufficere quidem, ut limites regionis, ac nobiliora ejus loca proponamus; sed opus esse, ut ne minuti quidem abjectique loci descriptionem refugiamus: ut si insidias in eo struxerit aliquis, vel saltem de eo sit deliberatum; quæ res omnino intelligi nequit, nisi sciatur, quàm idoneus ei rei fuerit locus. Exemplo esto Livius a, cujus hæc verba: *Tumulus erat inter castra Minutii, & Pœnorum: qui eum occupâsset, haut dubiè iniquiorem erat hosti locum facturus. Eum non tam capere sine certamine volebat Annibal, quamquam id operæ pretium erat, quàm caussam certaminis cum Minucio, quem semper occursurum ad obsistendum satu sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat primâ specie inutilis insidiatori, quia non modò sylvestre quicquam, sed ne vepribus quidem vestitum habebat, re ipsâ natus detegendis insidiis, eò magis, quòd in nudâ valle nulla talis fraus timeri poterat. Et erant in anfractibus cavæ rupes, ut quædam earum ducenos armatos possent capere.* a Lib. 22.

Nec insidiæ duntaxat, sed alia etiam ad istiusmodi locorum descriptionem præbere occasionem possunt. Ita Sallustius in conjuratione Catilinæ, cùm dixisset, Lentulum in carcerem à consule Cicerone esse deductum, addit illa, *Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, ubi paullulùm escenderis ad levam, circiter duodecim pedes humani depressus. eum muniunt undique parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus juncta.* Isti descriptioni continuò subdit: *In eum locum demissus est Lentulus.*

Possumus quoque, si loci minùs clari mentio fiat, adjicere, siquid olim memorabile in eo contigerit. Nam & veterum id faciemus exemplo, & res ea, uti lucis, ita voluptatis non parùm, adferet lectori. Livius lib. XXXIV: *Quinctius, satis jam omnibus paratis, profectus ab stativis, die altero ad Sellasiam super Oenunta fluvium pervenit: quo in loco Antigonus, Macedonum rex, cum Cleomene, Lacedamoniorum tyranno signis collatis dimicâsse dicebatur.*

Similiter etiam in magis illustribus, ut urbium, & aliorum non ignobilium locorum descriptione, dicere aliquid licet, quod ad originem & primordia eorum pertineat. Nam hoc etiam ad historiæ dignitatem confert. Sed videndum, ne incerta pro certis adferamus. Pleraque enim illa commentitia esse solent: ut quæ de Judaicæ gentis origine Tacitus adfert. Quare omnino hîc judicio opus est. Idem de initiis nationum dictum velim. Uti sunt, quæ Sallustius in Jugurtha narrat de gentibus, quæ initio Africam habuere. Nam ex Afrorum fide refert, Herculem in Hispania interiisse: exercitum verò ejus, qui ex variis gentibus compositus erat, in diversas esse terras delapsum: Persas autem, item Medos, atque Armenios, in proximam Africam navibus esse transvectos: Persas dedisse originem Numidis: ac alveos navium inversos primitus iis pro tuguriis fuisse: atque inde esse, quòd adhuc agrestium Numidarum domus essent oblongæ, & incurvis lateribus tectæ, carinarum instar: Medis verò, postquam iis Libyes accessissent, nomen paullatim esse corruptum, ac pro Medis Mauros esse dictos. Hæc, atque alia ejusmodi, non multum à fabulis abesse videntur: saltem valde diversa ab iis sunt, quæ Græci scripsere. Iccirco ea narraturus Sallustius, cautè prius hunc in modum viam sibi munit: *Qui mortales initio Africam habuerint, quique postea accesserint, aut quomodo inter se permisti sint: quamquam ab ea fama, quæ plerosque obtinet, diversum est: tamen, uti ex libris Punicis, qui regis Hiemsalis dicebantur, interpretatum nobis est; utique, rem sese habere, cultores ejus terræ putant: quàm paucissimis dicam. cæterùm fides ejus rei penes auctores erit.*

Cùm verò in universa historia, tum imprimis in hujusmodi descriptionibus, brevitati studere oportet. Lucianum audiamus: Μάλιστα δὲ σωφρονητέον ἐν ταῖς τῶν ὀρῶν, ἢ τειχῶν, ἢ ποταμῶν ἑρμηνείαις, ὡς μὴ δύναμιν λόγων ἀπειροκάλως παρεπιδείκνυσθαι δοκοίης, καὶ τὸ σαυτοῦ δρᾷν, παρεὶς τὴν ἱστορίαν· ἀλλ' ὀλίγον προσαψάμενος, τοῦ χρησίμου, καὶ σαφοῦς ἕνεκα, μεταβήσῃ, ἐκφυγὼν τὸν ἰξὸν τὸν ἐν τῷ πράγματι, καὶ τὴν τοιαύτην ἅπασαν λιχνείαν. *Imprimis verò tibi temperandum in descriptionibus montium, vel murorum, vel fluminum, ne vim orationis ineptè ostentare videaris, & omissa historia tuum ipsius negotium agere. Sed cùm illa paullùm attigeris, utilitatis & perspicuitatis tantùm gratiâ, mox inde digrediaris: evitato, quòd in illa re est, glutino, & omnibus hujusmodi cupediis.*

Hujusmodi igitur rationem inire oportet in locorum descriptione: neutiquam verò imitandi sunt illi, qui ὑπ' ἀσθενείας a τῶν ἐν τοῖς χρησίμοις, ἢ ἀγνοίας τῶν λεκτέων, ἐπὶ τὰς τῶν χωρίων καὶ ἄντρων ἐκφράσεις τρέπον-

a *Ob imbecillitatem, quæ utilia non possunt discernere, propterque ignorantiam dicendorum, ad locorum & antrorum descriptiones divertuntur.*

ἐπῶν); ut est apud Lucianum. Quales, cùm in multa præclarè gesta inciderint, similes esse ait famulis recens ditatis ex domini bonis, qui ignorant, quo pacto induere vestem conveniat, neque ut ex lege sit cœnandum: sed in mensam irruentes, quamvis appositæ sint gallinaceæ, suillæ, leporinæ carnes, tamen pulmento aliquo sic sese replent, ut propemodum rumpantur.

CAP. XV.

Consilia, modum, eventum, necessariò referri debere: philosophi ac historici in isto discrimen: nec proximas solùm caussas, sed remotas etiam esse adducendas. Sallustius super eo defensus, quòd de conjuratione Catilinæ dicturus, ab ipsis Vrbis initiis ordiatur. Partis utriusque consilia esse adferenda: item omne id, quod nisi fuisset, res aliter evenire potuisset. Si caussa ignoretur, excogitari debere caussas verisimiles: sed cautione hac utendum esse, ut nequem iis impulsum dicamus, sed impulsum VIDERI. *Dionysii Halicarnassensis, Sempronii Asellionis, & Polybii judicium de historiis, quæ caussam, modum, eventum, negligunt.*

SUpersunt narrationis partes eæ, quæ rem vel antecedunt, vel comitantur, vel consequuntur. Antecedunt consilia, eorumque caussæ. Ut non in philosopho solùm, sed etiam historiæ scriptore lectoreque locum habeat poëtæ illud *a*,

Felix, qui potuit rerum cognoscere caussas. a Virg. 2. Georg.

Sed hoc inter eos discriminis est, quòd philosophus exquirit caussas rei universalis: historicus verò rei singularis, nempe actionum humanarum. Itaque hîc videndum, quo fine quid factum sit: uti; nunquis eò spectârit, ut regnum occuparet, aut ut patriam liberaret, aut imperium augeret, aut barbaros compesceret, aut ut libidinem expleret, aut sese ulcisceretur; & similia.

Videndum autem, ne, quod à multis fieri solet, principi, um caussam & prætextum, confundamus. Quæ optimè distinguit Polybius lib. III *b*. Verba ejus Latinè solùm ponam: *Eorum qui res Hannibalis memoria prodiderunt, nonnulli cùm exponere caussas vellent, ex quibus ortum est inter Carthaginenses ac Romanos bellum, primam hanc adsignant,* b pag. 162

quòd

quòd Saguntum Carthaginenses obsederint: alteram verò hanc, quòd contra pacis leges amnem Iberum iidem transierint. Ego verò initia quidem belli ea fuisse, infitias non ierim, caussas exstitisse nequaquam concesserim. quin longè aliter res habet. Nisi quis putet, Alexandri transitum in Asiam, belli contra Persas caussam fuisse: & quòd Antiochus Demetriadem venisset cum classe, ejus quod cum Romanis ab eo gestum. quum neutrum verum est, ac ne probabile quidem. Nam quis eam fuisse caussam existimet multorum, quæ partim Alexander antea, partim etiam Philippus, dum adhuc erat in vivis, effecerat, & ad bellum adversus Persas apparaverat? aut eorum, quæ similiter ante Antiochi adventum Ætoli ad bellum contra Romanos? Hoc verò dicere, hominum est, qui nunquam cogitarunt, quid discriminis sit, & quantum inter se distent, principium, caussæ, & prætextus: quorum duo posteriora præcedunt rem universam: principium postremum est eorum, quæ diximus. Ego principia cujusque rei esse statuo, conatus primos, & eorum effectiones, quæ fuerint decreta: caussas verò, quæ judicia & deliberationes rerum antecedunt. cogitationes dico, effectus animorum, & ratiocinationes, quæ de iis suscipiuntur: per quas ad decernendum aliquid & suscipiendum venimus. Quod dico, clarius fiet ex sequentibus. Nam quæ vera caussæ fuerint, undeque sit natum bellum contra Persas, quivis facilè intelligat. Prima earum est, Græcorum, qui cum Xenophonte erant, reditus è superioris Asiæ satrapiis: cùm quidem totam Asiam, hostium suorum sedem, pertranseuntibus ipsis, nemò repertus est barbarorum, qui prodire contrà, & se eis opponere auderet. Altera caussa est Agesilai, Lacedæmoniorum regis, transitus in Asiam: quando ille, nemine invento, cui satis animi aut virium esset ad prohibenda sua incepta, in medio conatu, propter tumultus in Græcia exortos, nullo edito operæpretio, coactus est redire. Ex his cùm de ignavia & socordia Persarum conjecturam fecisset Philippus, suam & Macedonum peritiam rei militaris non ignorans: cùm etiam ob oculos sibi posuisset magnitudinem ac decus præmiorum, quæ eo bello consecuturus esset: simul ac Græcorum omnium consentientem benevolentiam sibi conciliàsset: confestim eo prætextu utens, quasi Græcorum injurias à Persis acceptas omni studio ultum iret, impetum sumsit, ac consilium iniit gerendi belli, omniaq; ad tantum inceptum necessaria apparare cœpit. Quamobrem belli contra Persas caussæ quidem censeri debent, quas primo loco posuimus: prætextus verò, quem secundò: principium autem Alexandri trajectio in Asiam. Sic etiam ejus, quod inter Antiochum & Romanos fuit, palàm est, caussam debere statui indignationem Ætolorum. nam hi à Romanis spreti multis modis, ut quidem ipsis videbatur, circa exitum belli contra Philippum, non solùm Antiochum acciverunt, ut antè dicebamus: sed etiam præ ira illo tempore concepta, quidvis facere ac pati sustinuerunt. at prætex-

prætextus existimandus est liberatio Græcorum: ad quam Ætoli, singulas urbes cum Antiocho obeuntes, omnes vocabant. principium verò fuit Antiochi ad Demetriadem cum classe appulsus. Hæc Polybius. quæ & lucem majorem capiunt ex iis, quæ deinceps subdit de caussis belli Punici secundi.

Nec satis est, caussas rei proximas exponamus: sed sæpe adscendendum ad antiquiora tempora, unde cætera, tanquam à fonte, fluxerunt. Observat hoc Sallustius in Jugurthâ: ubi, ut Micipsæ consilia clariùs paterent, à bello Numantino ea repetit. Similiter egit in Catilina. Scio, propterea reprehendi à multis, quasi ambitiosè fecerit, dum, de Catilinâ dicturus, poëtarum more historiam auspicatur à primis Vrbis initiis. Sed nobilem historicum egregiè tuetur Julius Scaliger in suis de re Poëtica libris *a*. Atque idem antea in Actio suo fecerat Jovianus. Huc autem redit utriusque defensio, debuisse Sallustium exponere priùs, quo pacto urbs creverit, & quomodo paullatim ab antiquis moribus desciverit: ut ita ostenderet, corruptis Urbis moribus factum esse, ut Catilina de conjuratione ista cogitaret, & multos eâ in civitate inveniret, qui sceleris hujus participes esse vellent.

a Lib. 3. de re poët. cap. 96.

Ut verò consilia meliùs intelligantur, utile est, non unius solùm partis, sed adversæ etiam, rationes exponi. Multùm enim lucis ea res historiæ adfert. Ita videmus, ab eodem Sallustio in Catilina, & Cæsarem, & Catonem, diversa planè suadentes, induci. Ac Herodotus quoque refert, cujusmodi oratione Otanes suaserit popularem statum, Megabysus commendârit imperium optimatium, Darius verò hortatus sit ad unius dominatum.

Cæterùm consilia, ac caussę eorum, satis intelligi non possunt, nisi sciamus, quæ sit Reip. forma, & quę leges; item quę vires ejus, qui bellici apparatus; quo ingenio, quibus moribus sit belli dux. Ac propterea hæc etiam ab historico debent exponi. Unde est, quòd Sallustius describit mores Catilinæ, & Senatus principum: quòd item Livius tantâ curâ nobis Hannibalis ingenium, institutionem, moresque depingat.

Quærat non injuriâ aliquis, quid fieri debeat, si res gesta sciatur, caussa ignoretur. Scio, sic interdum usu venire: sed tum circumferendus animus per omnia illa, quæ ad personæ naturam, & rei circumstantias pertinent. Nam inde illud saltem cognoscemus, quibus aliquem fuisse impulsum credibile sit. Eas igitur suspiciones nostras exponemus; non sic tamen, ut incerta adferamus pro

 certis:

certis: ſed contenti erimus dicere, videri hæc vel iſta in cauſſa fuiſſe, cur aliquis iſthoc in animum induceret. Vel etiam, non ſatis de cauſſa conſtare, dicemus, aut quibus autoribus aliquid factum ſit. Exemplo ſit Livii hoc lib. XXX: *Annibal, ſi integer, quàm ſi victus peteret pacem, æquiora impetrari poſſe ratus, nuntium ad Scipionem miſit, ut colloquendi ſecum poteſtatem faceret. Id utrùm ſua ſponte fecerit, an publico conſilio, neutrum cur adfirmem habeo.* Atque hæc de conſiliis, & cauſſis.

Rem comitatur modus, ubi ſpectamus, numquid factum ſit aperto Marte, an arte; alacriter, an timidè; ſedulò, an ſegniter. atque ita in aliis. Quæ minimè præteriri debent. Nam vel paullùm variante modo rei geſtę; uti & συστάσει aliquâ; ferè aliter atque aliter evenire res ſolent. Quare malè ſuo munere funguntur illi, qui ea omittunt, quæ niſi fuiſſent, aliter res cadere potuiſſet.

Rem conſequitur eventus: qui interdum præter omnem hominum opinionem ſeſe habet, propter aliqua, quæ divinitus intercidunt.

Ex his ſatis cognoſcimus, cur Tullius, uti ſuprà vidimus, tria hęc explicare jubeat, conſilia, modum, eventum. Quod ſedulò præſtat Dionyſius Halicarnaſſenſis. Unde libro quincto ſic ſcribit: Ἄλλος μὲν οὖν ἄν τις ἀποχρῆν ὑπέλαβεν, αὐτὸ τὸ κεφάλαιον εἰπεῖν, ὅτι &c. Quę verba ita tranſtulit H. Stephanus: *Enimvero alius quiſpiam hoc ſatis eſſe putâſſet, ipſum rei caput dicere, illum eos, qui ſecreta conſilia inter ſe agitaverant, morte multâſſe: tanquam rebus hujuſmodi brevis declaratio ſufficiat: at ego ipſum etiam modum, quo illi comprehenſi fuerunt, memoriâ dignum ratus, ſtatui minimè ſilentio præterire: quippe qui conſiderem, hiſtoriarum lectores non ſatis ex iis utilitatis capere, ſi tantùm, quis rerum exitus fuerit, intelligatur: ſed eorum unumquemque poſtulare, ut ſibi commemoretur, & cur, & quo ſingula modo acta fuerint, & mentem illorum, qui ea egerunt: nec non quæ divinitus intervenerunt: ac nihil non audire eorum, quæ res comitari conſueverunt.* Illuſtrem quoque hac de re locum apud eundem habemus libro VII. ubi, cùm egiſſet de ſeditione eâ, quæ prima Romæ concitata fuit, in hunc modum ſcribit: Ἐμήκυνα δὲ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν λόγον, ἵνα μή τινα θαυμάσαι πῶς ὑπέμειναν &c. *Longior in narratione hac fui, nequis miretur, quomodo patricii tantam poteſtatem plebi tradere ſuſtinuerint, cùm neque cæſi, neque in exilium pulſi fuiſſent optimatum ulli, ut in aliquibus civitatibus evenit. Vnuſquiſque enim, cùm aliquid præter opinionem audit, cauſſam intelligere cupit: atque ex hac pendet fides, quam habet, rei narratæ. Conſiderabam itaque, futurum, ut longè, atque adeò planè à fide mea abhorreret oratio, ſi hoc ſolùm dixiſſem, patricios poteſtate ſuâ plebi ceſſiſſe, &, cùm poſſent gubernacula Reip.*

la Reip. tradere optimatibus, potiùs rerum summam populi arbitrio commisisse: sed propter quas hæc patricii plebi concessissent caussas, omisissem: eoq; omnes recensui. Idem egregiè hac de re disserit initio libri undecimi: *Quomodo*, inquit, (Romani Decemvirorum) *potestatem, quæ iam altas egerat radices*, (ex Rep.) *exstirpare aggressi fuerint; quorum virorum ductu libertatem recuperarint; ob quas caussas, quibusve occasionibus; re ab initio repetitâ narrare conabor. Talia enim discere, necessarium, & pulchrum esse existimo, cùm omnibus, pene dixerim, hominibus; tum præcipuè verò iis, qui in contemplatione rerum ad philosophiam pertinentium, & in civilium negotiorum tractatione, versantur. Multis enim non satis, hoc solùm ex historia cognoscere, bello Persico, ut potissimùm de eo loquar, Athenienses & Lacedamonios victores fuisse duobus præliis navalibus, unoq; terrestri, devicto barbaro, qui secum ducebat tricies centena hominum millia, cùm tamen ipsi cum sociorum auxiliis non essent plures, quàm centum & decem hominum millia: hæc, inquam, ex historia cognoscere multis non sufficit; sed etiam cupiunt, loca, ubi res gestæ fuerunt, ex historia intelligere, & caussas audire, ob quas illa facinora admiranda, & omnem fidem superantia ediderint, & percontari, quinam fuerint tam barbarorum, quàm Græcorum exercituum duces: denique (ut ita dicam) quicquid in ipsis præliis gestum est, audire volunt.* Rationem verò hanc addit, Ἥδεται γὰρ ἡ διάνοια παντὸς ἀνθρώπου χειραγωγουμένη διὰ τῶν λόγων ἐπὶ τὰ ἔργα, καὶ μὴ μόνον ἀκούουσα τῶν λεγομένων, ἀλλὰ καὶ τὰ πραττόμενα ὁρῶσα. *Cujusvis enim animus, dum verbis ad ipsas res quasi manu ducitur, & non solùm audit, quæ dicuntur, verùm etiam videt, voluptate afficitur.* Mox quoque huic bellico exemplo subjungit alterum ex actionibus civilibus, quas πολιτικὰς πράξεις vocat: atque ait, ex accuratâ hac cognitione, non summam tantùm voluptatem percipi; sed etiam fructum, cùm exempla ejusmodi prudentiam mirè alant. Et sanè, si caussæ, consilia, modus, prætereantur; pueris quidem fabulæ narrentur, non historiæ scribantur, ut apud Agellium dicit Sempronius Asellio. Adstipulatur eidem Polybius lib. III; Ἱστορίας γὰρ, inquit, ἐὰν ἀφέλῃ τις τὸ Διὰ τί, καὶ Πῶς, καὶ Τίνος χάριν ἐπράχθη, καὶ τὸ πραχθὲν πότερα εὔλογον ἔσχε τὸ τέλος, τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς, ἀγώνισμα μὲν, μάθημα δ' οὐ γίνεται. *Si quis historiæ adimat, Quare, Quomodo, Quem in finem, unumquodque actum sit, & numquid exitum habuerit rationi consentaneum: quicquid in illis reliqui fuerit, inanis erit ostentatio, non documentum.*

CAP. XVI.

De historia unius imperii. Quinque in ea res spectari oportere, & , quæ in singulis considerari debeant, ostensum. Vrbis, & imperii initium, differre. Similiter non eundem semper urbis esse finem, atque imperii. Vt Græcorum res paullatim ad summum honoris fastigium pervenerint, ac sensim retro ierint. Quibus modis à Græcis dicatur historia universalis, & quo pacto scribi ea debeat.

EGimus de historia rei gestæ unius: sequitur historia unius imperii. Quæ Dionysio Halicarn. lib. VII dicitur ἐπιχώριος ἱστορία. Nec enim ita solùm vocatur, quę unius est regionis, sed etiam quæ unius est civitatis, aut loci. Hæc quomodo scribi debeat, magna ex parte cognoscitur ex iis, quæ diximus de ratione rei unius gestæ. Nam constat historia imperii ex multis partibus, quales descripsimus. Ut si res Græcorum narrandæ sint, describi oportet bellum non unum; sed & Marathonium, & Salaminium, & alia, in quibus ea observanda sunt, quæ antea diximus.

Sed præterea opus est, ut imperium consideremus universè, quatenus singulæ partes inter se nexum habent, & σῶμα sive corpus quoddam conficiunt.

Partes istæ, quas spectari convenit, sunt quinque, ortus imperii, incrementum, status, declinatio, & finis: quæ Græcis, ἀρχὴ, ἐπαύξη-σις. ἀκμὴ, παρακμὴ, καὶ φθορά.

Distinguere verò oportet inter initium urbis, & imperii. Rarò enim initium idem est amborum, quia tum demum imperium habere urbs dicitur, quando sui est juris ac potestatis: ut quando habet potestatem propriis auspiciis bellum gerendi.

Itaque priusquam de initio imperii agamus, de urbis initio dicendum: ubi videndum, & à quo, & quâ de caussa urbs sit condita. De priori interest scire, num à principe populi exstructa sit; an pluribus, qui potestate fuerint æquales. Nam pro isto variare etiam imperii ratio solet: quæ vel unius est potestas, vel paucorum, vel populi universi.

De altero in considerationem venit, quæ commoda spectarint, qui urbem exstruxere.

Ea

Ea verò respiciunt partim acquisitionem, partim conservationem illorum, quæ utilia sunt ad hanc vitam.

In acquisitione spectamus, tum quid domi nascatur, ubi consideramus agros fertiles, fluvios piscosos, & similia: tum quid aliunde commodè importetur, si domi minùs proveniat. Quantopere autem requiratur agri fertilitas, eo quòd populus frequens sine copia cibi vitam tueri non posset, cognoscere est ex historia nobili de Dinocrate, sive ut vocatur in inscriptione antiquæ Democrate architecto, pollicente se Athon montem ita efformaturum, ut haberet figuram regis Alexandri; ac manus læva amplecteretur amplissimę civitatis mœnia; dextera autem pateram, quæ flumina ejus montis & exciperet, inque mare effunderet. Cujus consilium non alia de caussa rejecit Alexander, quàm quia conspiceret, ut si colonia eò deduceretur, judicium suum improbaretur, quia esset civitas sine agris & eorum fructibus. Quare Dinocratem quidem secum retinuit: sed opera ejus usus est in urbe condenda Alexandria, loco magis idoneo, seu ea quę agricultura, seu quæ mercatura præberet, spectarentur: quippe juxta Nilum ac mare. Vide Vitruvium præfat. lib. II.

In conservatione videmus, num vel loci naturâ, vel hominum vi custodire ac tueri nos nostraque possimus adversus pericula: ut inundationem, vim hostilem, atque alia.

Horum in condenda, & retinenda urbe ratio haberi solet. Uti fecit Arsaces, primus Parthorum rex, cùm Daram, sive Dasam, vel Darieum conderet. Quemadmodum his verbis docet Justinus lib. XLI: *Revocato, inquit, Seleuco novis motibus in Asiam, dato laxamento regnum Parthicum format, militem legit, castella munit, civitates firmat, urbem quoque nomine Daram in monte Zapaortenon condit: cujus loci ea conditio est, ut neque munitius quicquam esse, neque amœnius possit: ita enim & præruptis rupibus undique cingitur, ut tutela loci nullis defensoribus egeat; & soli circumjacentis tanta ubertas est, ut propriis opibus expleatur: jam fontium ac silvarum ea copia est, ut & aquarum abundantia irrigetur, & venationum voluptatibus exornetur.* Sanè qui in exstruendo non attendunt ad ista, imprudentes sunt: timidi autem, qui, periculo postea cognito, sedes meliores quærere non audent.

Est & cùm urbes in extero solo conduntur, ut regionem muniant. Hujus generis coloniæ Romanorum esse solent.

Refert etiam scire, num homines sponte urbem condiderint: an aliunde expulsi. Quomodo Teucer exul condidit in Cypro Salamina.

Interdum quoque urbes partim ab indigenis, partim ab exteris conduntur. Ita Lavinium à Latinis indigenis, & Troianis advenis fuit exstructum.

Atque hæc de urbis initio. De quo & quædam non aspernanda habet Machiavellus Disput. de Repub. lib. 1. cap. 1. Postilla referemus, ut urbs paullatim indepta sit imperium: atque id partim opibus publicis ac privatis, quò refer reditus, & vectigalia, ac victum civium: partim legibus, prudentiâque eorum qui imperarent: ut qui non amari minùs, quam metui vellent: partim etiam fortitudine, ac disciplina militari.

Hinc exponemus, ut iisdem artibus ad summum potentiæ atque honoris fastigium pervenerit. Nam quibus imperium comparatur, iisdem retinetur, atque augetur.

Excipit ista declinatio imperii. Caussæ verò, cur labefactetur, esse solent, vel luxuries, & alia civium vitia, vel seditiones, vel nimia externi principis potentia. Atque hæc etiam exitio imperio sunt. Est verò, cùm intereat vel fame, & pestilentiâ, vel incendio, aut diluvio, vel terræmotu, quo integræ sæpe civitates sunt absorptæ.

Porrò interdum fit, ut urbis idem sit finis, atque imperii, ut accidit Troianis, & Carthaginensibus. item Hierosolymis à Tito devictis. Interdum urbs manet, non imperium, ut Hierosolymis captis à Pompeio. Interdum urbs deleta, imperium mansit, sed aliò translatum. Quod contigit Jesolo, Heracleæ, & Medauco veteri, Italiæ civitatibus. Nam post earum ruinam imperium translatum fuit Rivaltum. Atque hæc, quæ de imperii unius historia diximus, pleniùs exponit Patricius dialogo VI de historiâ. Multum verò iis lucis accesserit ex Græcorum imperio. Nam nihil memorabile egerunt à Troianis temporibus, usque ad bellum, quod adversus Darium, & Xerxem gessere. Marathoniâ verò & Salaminiâ pugnâ ad summam pervenere potentiam. Mox dissidium inter Athenienses, & Lacedæmonios, conflavit bellum Peloponnesiacum, quod vires eorum ita distraxit, atque attrivit, ut Philippus, Macedoniæ rex, occasione eâ utendum sibi ratus, Græcorum invaserit imperium. Huic successit filius Alexander, qui Persiam, aliaque orientis regna, paterno imperio adjecit. Eo defuncto, præfecti exercitus imperium inter se divisere. Sed mutuis dissensionibus & bellis, cùm illorum, tum eorum qui istis successere, & Græcia, & quæcunque Alexandri virtute parta erant, Romanorum in potestatem

ſtatem venerunt. Hæc quæ breviter nos diximus, paucis item, ſed paullo tamen fuſiùs, etiam Zoſimus narrat initio libri primi. Ubi & obſervat, ut Romanorum res creverint, poſteaque declinarint. Atque hæc de hiſtoria particulari, ſive, ut Polybius *a* vocat, τῇ κατὰ μέρος ἱστορίᾳ. *a Lib. 1.*

Proximum erat, ut traderemus, quomodo hiſtoria omnis ævi ab origine mundi uſque ad noſtra tempora ſcribi debeat. Item quæ non omnis quidem eſt ævi, attamen orbis eſt univerſi, vel nobiliſſimorum orbis imperiorum: ut cùm narrandum, quę annis aliquot, vel etiam ſeculis, per orbem univerſum, vel gentes maximè celebres, contigerunt. Polybio *b* vocatur ἡ τῶν καθόλου πραγμάτων σύνταξις. Dionyſio Halicarnaſſ. lib. v. eſt κοινὴ ἱστορία. cui opponitur ἐπιχώριος, quę uni eſt loco adſtricta. Quomodo verò ἡ κοινὴ ἱστορία ſcribi debeat, cognoſcere eſt ex iis, quæ hactenus de unius rei geſtæ, atque unius imperii hiſtoria diximus. Nam ut ex multis unius rei geſtæ hiſtoriis conflatur hiſtoria imperii totius: ita ex multis univerſi imperii hiſtoriis componitur hiſtoria univerſalis. Quicquid verò peculiaris hîc artificii eſt, id ad diſpoſitionem pertinet: de quâ dicemus ſuo loco. Quodſi quis ſcire etiam volet, quanta hujus κοινῆς ἱστορίας utilitas ſit; videat, quæ fusè initio bibliothecæ ſuæ diſſerit Diodorus Siculus. *b Lib. 1.*

Cap. XVII.

De vitis, ſeu hiſtoria unius hominis. Vtrùm etiam privatorum vitæ ſcribi debeant, ſi doctrinâ, vel arte aliquâ excelluerint. In vitis privatorum, privatam duntaxat; in iis, qui publicos honores geſſere, & publicam, & privatam vitam ſpectari. Aliter de utroque horum agere, qui vitas ſcribunt; aliter, qui annales condunt. Bonorum vitas, duplici; improborum, uno tantum nomine prodeſſe. In vitis ſolùm exponi, quæ ſciri intereſt. Iunii Cordi peccatum in hoc geminum. Duplex via ſcribentium vitas.

Vidimus de hiſtoria totius corporis, & variis ejus formis: ut quę vel omnis eſt ævi, vel integri imperii, vel ſolùm unius belli, aut conjurationis. Supereſt hiſtoria unius hominis.

In hac duo ſpectare oportet: quorum vitas ſcribere conveniat, & quomodo id fieri debeat. De

De priori illud ſatis eſt apertum, tum virorum, tum mulierum vitas ſcribi poſſe; quos virtus, aut honor, illuſtri in loco collocaverit; vel etiam facinora fœda nobiles fecerint. Illud verò in controverſia eſt, an præter eos, qui geſſerint publicos honores, ac ſago, aut togâ, multum Reip. emolumenti attulerint, aut damni dederint, etiam deſcribi oporteat vitas hominum privatorum: ut pictorum, ſculptorum, grammaticorum, rhetorum, philoſophorum, & ſimilium. In dubium illud vocat Patricius dialogo de Hiſtoria octavo. Sed ſcimus, Tranquillum non minùs de grammaticis, rhetoribus, ac poëtis ſcripſiſſe, quàm de duodecim Cæſaribus. Et philoſophorum vitas ſcripſit Laërtius, uti ſophiſtarum, Philoſtratus, atque Eunapius. Ac multos etiam alios, qui hodie non exſtent, ſuperiùs *a* commemoravimus. Adhæc ſi Reip. refert, præclaros eſſe philoſophos, poëtas, rhetoras, quis dubitet, quin Reip. interſit, eorum vitas ad poſteros propagari, quò iſtorum exemplo ad ſimile ſtudium alii excitentur?

a Cap. 7.

Sic igitur ſtatuo, duplex eſſe eorum genus, qui vitas ſcripſere: alios enim hominum privatorum, alios autem principum vitas compoſuiſſe. Inter quos hoc intereſt, quòd priores privatæ tantùm vitæ conducunt: poſteriores & privatæ, & publicæ. Nam duo hæc in principum vitis ſpectantur, *qualis quiſque fuerit imperio, & interior ac familiaris vita*, ut verbis utar Suetonii. Poſterius hoc reſpondet τῷ ἠθικῷ, prius τῷ πολιτικῷ. Cæterùm in priori etiam differunt vitarum ſcriptores ab annalium conditoribus. Nam hi præcipuè ſpectant Rempublicam: ea verò, quæ ad privatam pertinent vitam, tantùm per occaſionem delibant. Liquet hoc ex Tacito, Dione, Herodiano, Ammiano, & aliis. At vitarum ſcriptores imprimis exponunt vitam ſingulorum privatam: ea, quæ publica ſunt, per occaſionem attingunt, atque, ut Græci dicerent, κατ' ἐπανάληψιν. Quod ſatis oſtendunt Tranquillus, Lampridius, cæteriquè, qui Cæſarum vitas ſcripſere.

Quamquam autem non bonorum tantùm, ſed ſceleratorum etiam vitas poſteritati prodi expediat: multùm tamen intereſt, illas potiùs ſcribi, quàm has. Nam bonorum exempla non ſolùm cognitione boni nos inſtruunt: ſed etiam ad imitandum excitant. At non pauci ſunt, quos malorum artes neſcire præſtaret. Atqui, ut Plinius verè ait, parùm abeſt à docente, qui narrat. Hactenus de iis, quorum vitæ ſcribi debent.

Altera quæſtio erat, de modo, quo id fieri conveniat. Ubi imprimis

primis meminisse ejus oportet, quod superiùs dicebamus, materiem, circa quam historia versatur, non esse quævis, quæ homines egere, sed τὰ ἀξιόλογα, ac memoriâ digna. Quare nec in Vitis quævis exponemus: sed ea duntaxat, quæ prælustria sunt, atque ejusmodi, ut ea nota esse publici intersit. Ac propterea etiam à Julio Capitolino *a* reprehenditur *Junius Cordus, asserens, se minima quæque persecuturum, quasi vel de Trajano, aut Pio, aut Marco sciendum sit, quoties processerit, quando cibos variaverit, & quando vestem mutaverit, & quos quando promoverit: quæ ille omnia exequendo mythistoriis replevit talia scribendo; cùm omnino rerum vilium, aut nulla scribenda sint, aut nimis pauca; si tamen ex his mores possint animadverti, qui revera sciendi sunt, ut ex iis cætera colligantur.* a *In Opilio Macrino.*

Hac ipsa de caussa non facilè eorum vita scribenda est, qui nihil memoratu dignum egere. In quo idem Cordus peccavit. Nam, ut ibidem Capitolinus ait, *studium ei fuit eorum imperatorum vitas edere, quos obscuriores videbat. Qui non multùm profecit. Nam & pauca reperit, & indigna memoratu.* Quare non temere aliorum vitæ scribendæ, quàm qui rebus gestis, vel ingenii monumentis, vel re aliâ, suo ævo fuere illustres. Quodsi qui solâ imperii amplitudine commendentur, hos non est quòd stylo nostro dignemur.

Bifariam verò vitę scribi solent; *per tempora, vel per species,* ut Tranquillus in Augusti vita loquitur. Hoc est, vel temporum gradus servandi; vel generum sequimur distributionem, nullâ temporis habitâ ratione.

Posterioris exemplum sit, si, quæ Spartianus scripsit, revoces ad tria hæc capita; publicè gesta, peregrinationes, & cæteram vitam privatam.

In posteriori genere per eadem capita eundum, per quæ oratores procedunt in genere demonstrativo: ut sunt; genus, patria, ingenium, indoles, forma, opes, educatio, mores, studium virtutis & sapientiæ, amici, vitæ genus, pietas; prudenter, justè, fortiter, moderatè dicta, vel facta; honores, conjugium, liberi, mors, fama, & siqua hujusmodi alia: de quibus in Oratoriis Institutionibus, ac Partitionibus satis dictum nobis.

Interim cavendum, ne ex historica vitę narratione faciamus elogium, aut vituperationem: quæ plurimùm ab historia differre, ex Luciano superiùs ostendimus.

Ut verò meliùs perspiciatur modus, quo vitæ scribi debent, exemplum capere possumus ex Cornelio Nepote, à quo Attici vi-

tam elegantiſſimè ſcriptam habemus. Uti & Imperatorum vitas, quas falsò tribuunt Æmilio Probo. Nepoti adde Tranquilli illa, quæ exſtant. E Græcis virorum principum vitas nobis reliquit divinus Plutarchus: philoſophorum, Laërtius: Demonactis, Lucianus: Apollonii Tyanæi, Philoſtratus ſecundus, primi, qui ſingularum iconum edidit librum, ex filia nepos. Nec prætereundus Philoſtratus tertius, ſecundi ex fratre nepos, qui ſophiſtarum vitas libris duobus complexus fuit: uti nec Eunapius, qui & ipſe de ſui ævi ſophiſtis librum ſcripſit planè luculentum, niſi quâ parte favet Platonicorum iſtius ævi magiæ, Chriſtianæ verò religioni omnino iniquior eſt.

CAP. XVIII.

De judicio hiſtorico. Franciſcus Patricius refellitur. Judicium ferri non debere, niſi probè omnia circumſpexeris. Quo pacto inſtitui debeat, Salluſtii, Liviique locis aliquot oſtenſum. Pertinere eò, ut de vita cujuſque dicamus, qualis fuerit. Si hîc peccandum eſt, ſatius eſſe, ut de malis bene, quàm ut de bonis malè ſentiamus. In more eſſe, ut poſt vitæ hiſtoriam adjiciatur funebris laudatiuncula. Refelluntur, qui laudationes putant ab hiſtoria eſſe alienas. Interim in laudando modum eſſe ſervandum. Salluſtius eo reprehenſus, quòd malignè laudet, fusè ampleque vituperet. Laudatiunculæ hiſtoricæ, & oratorii encomii diſcrimen ex Agathia, ac Luciano; & inde Tullio lux. Ioviani Pontani, & alterius, ſententia expenſa. An hiſtorici etiam ſit affectus movere, obiter quæſitum.

QUæ hactenus diximus, propriè ad τὴν κατὰ μέρος διήγησιν, ſive narrationem præcipuè inſtitutam pertinent. Sed præter eam tria alia ſunt, ex quibus hiſtoriæ corpus componatur; judicium, conciones, & digreſſiones.

Judicium appello, quo hiſtoricus poſt rem narratam adfert ſententiam ſuam.

Neque hanc partem neglexit Tullius in ſecundo de Oratore. Jubet enim, *de conſiliis ſignificari, quid ſcriptor probet.* Quod verò de

consiliis ait Tullius, idem in cæteris locum habet. Ita Curtius lib. IX, cùm quędam ambiguæ fidei de canibus venaticis in Sophite regione narrasset, continuò subdit: *Equidem plura transcribo, quàm credo. Nam nec affirmare sustineo, de quibus dubito; nec subducere, quæ accepi.*

Verùm, inquiunt nonnulli, præjudicum ea res adferet lectori. Minimè verò. Nam & quisquis legit historiam, secum tacitus judicat: expedit verò ut, ubi ad narrationis finem devenerit, suum cum historici judicio conferat. Nec tamen est, quod dicunt, ita narrationis filum abrumpi. Nam leviculum hoc incommodum abunde compensatur majori emolumento, quod ex judicio istoc consequimur. Neque movere debet, quòd Xenophon *ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς* a id neglexerit. Nam uti caussam habuit, cur eo opere judicio supersederet: ita alio in opere judicium adhibet: nempe illo, quod Cyri *ἀνάβασις* b inscribitur. Quod verò Cæsarem quoque negant judicium suum interponere: id levis est momenti. Nam commentarios is, non historiam scripsit.

a *Libb. de rebus Græcorũ.*

b *Adscensus sive expeditio in Asiam.*

Atque ista clarè etiam refellunt Franciscum Patricium, qui dialogo x. hanc historiæ legem facit, ut tantùm res gestas narret; non item, vel caussas rerum scrutetur, vel judicium suum interponat. Nempe quia hoc philosophi esse putet, non historici munus. Itaque ne Polybium quidem perstringere veretur, quòd subinde, rebus narratis, philosophi instar de iis disserat. Sed nobis potior est Polybii auctoritas, præsertim quæ ratione adeò validâ sit subnixa. Est enim historia, ut non semel dictum, philosophia exemplis constans. Hæc philosophiæ, & historiæ affinitas, ac conjunctio, facit, ut philosopho præcepta sua liceat historicorum exemplis illustrare: & vicissim historicus possit facta quædam ad philosophorum præcepta expendere. Loquor verò de historiâ justâ. Neque enim in commentariis ista exigi debent. Longeque minùs *ἐν χρονολογουμένοις*. Ubi satis est, capita rerum gestarum referri, & temporibus suis accommodari.

Interea agnoscimus, interdum usu venire, ut etiam in justa ac legitima historia judicio satius sit supersedere. Ut si singula non satis sint nobis explorata. Nam pendet judicium ab omnibus circumstantiis, quarum vel una si ignoretur, judicare de re minimè possumus. Quod etiam Ulpiani judicium est l. injuriam, v. § idem. ff. de injuriis.

In rebus verò minimè incertis planè judicium apponemus: sed quasi obiter, atque ut plurimùm paucis. Qua in re exemplo esse

 possit

possit Sallustius. Nam cùm improba Catilinæ consilia, omnemque conjurationis apparatum, luculentè narrâsset: judicium suum his verbis apponit: *Eâ tempestate mihi imperium populi Romani multo maximè miserabile visum est. cui cùm ad occasum ab ortu Solis omnia domita armis parerent; domi otium atque divitiæ, quæ prima mortales putant, affluerent: fuere tamen cives, qui seque, & remp. obstinatis animis perditum irent. Namque, duobus Senati decretis, ex tanta multitudine, neque præmio inductus conjurationem patefecerat, neque ex castris Catilinæ quisquam omnium discesserat. Tanta vis morbi, atque uti tabes, plerosque civium animos invaserat.* Et in Jugurtha, cùm captum à Mario montem saxeum mediocri castello, ubi regis erant thesauri, retulisset, addit: *Sic Forte correcta Marii temeritas gloriam ex culpa invenit.* Similiter Livius a, cùm narrâsset eruptionem ad Nolam à Marcello factam: *Ingens*, inquit; *eo die res, ac nescio, an maxima illo bello gesta sit. Non vinci enim ab Annibale vincentibus difficilius fuit, quàm postea vincere.*

a *Lib.* 23.

Sæpe etiam expedit, judicium apponamus, non ut nostri unius, sed tanquam sapientium commune. Pondus enim ea res addit orationi. Exemplo esto Livius b, cùm explicaret desidiam Annibaliei exercitus ad Capuam: *Majus*, ait, *id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberur, quàm quòd non ex Camensi acie protenus ad urbem Romam duxisset exercitum. Illa enim cunctatio distulisse modò victoriam videri potuit: hic error vires ademisse ad vincendum.*

b *Lib.* 23.

Cęterùm ad judicium meliùs ferendum plurimùm valet, si etiam, ut Ciceronis c utar verbis, *explicentur hominum ipsorum non solùm res gestæ, sed etiam, qui famâ ac nomine excellant, de cujusque vita ac natura.* Præcipit idem Dionysius Halic. lib. v. cùm ait; Παντὸς μάλιστα (H. Stephanus legit πάντων μάλιστα, vel πολλὸς μᾶλλον) τοῦτο νομίζω προσήκειν τοῖς γράφουσιν ἱστορίας, μὴ μόνον τὰς πολεμικὰς πράξεις τῶν ἐπιφανῶν ἡγεμόνων ἐπιδεῖξαι, μηδ᾽ εἴ τι πολίτευμα καλὸν καὶ σωτήριον ταῖς πόλεσιν ἀπεδείξαντο ἐξευρόντες, ἀλλὰ καὶ τοὺς βίους αὐτῶν, εἰ μέτριοι, καὶ σώφρονες, καὶ μένοντες ἐπὶ τοῖς πατρίοις ἔθεσι καὶ πολιτεύμασι διετέλεσαν, ἐπιλέγειν. hoc est; *Inprimis existimo convenire iis, qui historias scribunt, ut non modò exponant res ab insignibus Imperatoribus in militiâ gestas, & siquid præclarum, ac reip. administrationi salutare, invenerunt: sed insuper, ut vitas eorum, num moderati ac temperantes, morumque patriorum atque institutionum observantes fuerint, ostendant.* Itaque & in historia locum habent laudes, quas quisque meritus est. Sunt enim pars judicii; quod inter præcipuas est historiæ virtutes. Solùm videndum, ne in laudationibus istis negligamus τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ δίκαιον d, quorum imprimis se φροντίζειν e, idem Dionysius in proœmio ait.

c *Lib.* 2. *de Orat.*

d *Veritatem & æquitatē.*

e *Curam gerere.*

Negligitur

Negligitur verò utrumque, si vel probos vituperemus, vel improbos laudemus. Neutrum historico convenit: qui neque cum Xenophonte Cyrum, regem justitiâ minimè commendabilem, optimi ac justissimi principis statuet exemplar: neque cum Marone univiram ac castissimam Didonem depinget, ut parum pudicam. Et tamen, si alterutro peccandum est, leviùs delinquit, qui virum malum celebrat ab egregiis virtutibus: quàm qui probis vitia falsò affingit. Nam posterius qui facit, alienam lædit existimationem: at non alterius violat famam, qui falsò prædicat alicujus virtutes. Nisi fortè certamen fuerit probo cum improbo. Tum enim laudatio improbi in præjudicium ejus verget, qui ei in vita fuerit adversatus. Altera etiam caussa accedit: quia probi hominis argumentum esse solet, omnia in meliorem partem interpretari. Nam quisque alios ex sese metiri solet: unde fit, ut qui probis ipse moribus est, idem alios similes esse facilè in animum inducat: improbus verò, etiam dum res in incerto est, esse alios improbos existimet, eoque omnia rapiat in deteriorem partem.

Quæritur porrò, ubi historicus apponere judicium debeat. Verbo id jam antè indicavimus: nempe post res narratas. Imprimis verò facere id veteres solent, postquam excellentis ducis obitum retulerunt. Hinc Brutidius Niger apud M. Senecam Suasoria VI, vel, ut alii distinguunt, VII: *Quoties magni alicujus mors ab historicis narrata est, toties ferè totius consummatio vitæ, & quasi funebris laudatio redditur.*

Keckermannus tamen in suo de historia opere laudationes in totum repudiat: partim quia illas rhetoris, non historici esse putet: partim quia, si eum audimus, in historia etiam superfluæ sint. *Nam*, inquit, *ipsa narratio satis superque prudenti lectori laudabit aut vituperabit factorum auctores.* Sed facilè utrique argumento obviam itur. Nam rhetor, & historicus, multa quidem habent communia: sed nec considerandi, nec tractandi ratio convenit. Neque supervacaneum est, quod judicium imbecilliorum firmat, benefactis & malefactis cujusque mercedem suam rependit, aliosque ad virtutem inflammat, à vitiis absterret.

Sed tamen à nonnullis modum ea in re minimè teneri, satis ostendunt, quæ Seneca subjungit, post verba illa, quæ paullo antè citabamus: *Hoc*, inquit, *semel atque iterum à Thucydide factum. idem in paucissimis personis usurpatum à Sallustio. Livius benignius omnibus magnis viris præstitit. Sequentes historici multo id effusiùs fecerunt.* Ubi, Sallustium in laudando parcum fuisse, non minùs verè dicit, quàm ejus in ver-

bis parcimoniam laudat Appuleius *a*: sed in vituperando tamen parcus minimè fuit. Nam *homo nequam*, ut eum Lactantius *b* vocat, sed *gravissimus alienæ luxuriæ objurgator & censor*, ut de eo loquitur Macrobius *c*, tum in Catalinariâ, tum in Jurguthinâ, usque adeò multus est in insectando, ut interdum oratio ejus propiùs ad invectivam in mores populi Romani, quàm ad historiam accedere videatur. Idem de Theopompo dictum velim, quem Lucianus *d* ait adeo vehementer atque acerbe vituperare, ut videatur κατηγορεῖν *e* μᾶλλον, ἢ ἱστορεῖν τὰ πεπραγμένα.

a In Apolog.
b Lib. 2. de falsf. relig. cap. 13.
c Lib. 3. Saturn. cap. 15.
d Lib. de scrib. hist.
e Accusare magis, quàm historiam scribere.

Nec tamen in vituperando solùm, sed etiam in laudando modus tenendus est. quod idem Lucianus indicat his verbis: Οὐ τοῦτό φημι, ὡς οὐχὶ καὶ ἐπαινετέον ἐν ἱστορίᾳ ἐνίοτε, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι ἐπαινετέον, καὶ μέτρον ἐπακτέον τῷ πράγματι, τὸ μὴ ἐπαχθὲς τοῖς ὕστερον ἀναγνωσομένοις αὐτά. *Non hoc dico, quasi non laudandum in historia quandoque sit: sed suo loco & tempore laudandum, modumque rebus adhibendum esse censeo, nequâ molestiâ afficiantur ii, qui in posterum eadem hæc aliquando legent.* Nempe aliud omnino est laudatiuncula historica, aliud laudatio oratoria. Quæ jure distinguit Agathias operis sui præfatione, ubi inter alia; Καί τοι ἐγκωμίῳ μὲν προσήκειν οἱ ταῦτα δεινοί φασι, τὰ προσόντα ἑκάστῳ ἀγαθὰ καὶ τὸ μᾶλλον ἐξαίρειν. ἱστορία δὲ ἐπαινοῦσα μὲν καὶ ἤδη τοὺς εὖ τι δράσαντας οὐ πάμπαν ἀναίνεται· οὐ μὴν τοῦτό γε σκοπὸν οἶμαι καὶ γνώρισμα ἔχειν ἐθέλει. ἀλλ' εἴ τι ἢ τῶν πράξεων ἀπειργάσατο ἔπαινον ἢ ψόγον ἐπάγει, οὐ βιάζεσθαι αὐτῇ θέμις, οὐδὲ καταποικίλλειν τὰ γεγενημένα. *Atqui periti harum rerum auctores soli encomio convenire aiunt, bona, quibus quisque præditus est, verbis exaggerare, atque extollere. Historia verò, tametsi ne ipsa quidem à laudatione eorum, qui præclari aliquid gesserunt, prorsus abhorret: hunc tamen scopum argumentumq́; sibi præfixum habere nolle, existimo. Sed sicubi factorum effectus laudem aut dedecus conciliat, vim facere historiæ non licet, neque res ipsas palliare fucareq́; oportet.* Hęc Agathias: quæ tamen in suâ ineptissimâ interpretatione, ut alia multa, planè præteriit Christophorus Persona.

Ex his verò Agathiæ verbis eâdem cognoscimus, caussam, cur oratorium encomium non conveniat historiæ, non hanc solùm esse, quòd historicus paucis laudet, orator fusè id agat: verum imprimis, quia qui in laudes amplè excurrit, difficulter se tenet intra limites veritatis. Hinc Cicero epist. XIX lib. I. ad Att. *Quamquam non* ἐγκωμιαστικὰ *sunt, sed* ἱστορικὰ, *quæ scribimus.* Sed pluribus hac de re præcipit Lucianus his verbis: Καὶ πρῶτόν γε ἐκεῖνο, ἡλίκον ἁμαρτάνουσιν, ἐπισκοπήσωμεν. Ἀμελήσαντες γὰρ οἱ πολλοὶ αὐτῶν τοῦ ἱστορεῖν τὰ γεγενημένα, τοῖς ἐπαίνοις ἀρχόντων καὶ στρατηγῶν διατρίβουσι· τοὺς μὲν οἰκείους, ἐς ὕψος ἐπαίροντες,

τοὺς

τοὺς πολεμίους δὲ, πέρα τοῦ μετρίου καταρρίπτοντες, ἀγνοοῦντες ὡς οὐ στενῷ τῷ ἰσθμῷ διώρισται καὶ διατετείχισται ἡ ἱστορία πρὸς τὸ ἐγκώμιον. ἀλλά τι μέγα τεῖχος ἐν μέσῳ ἐστὶν αὐτῶν, καὶ τὸ τῶν μουσικῶν δὴ τοῦτο, δὶς διὰ πασῶν, ἐστι πρὸς ἄλληλα. εἴ γε τῷ μὲν ἐγκωμιάζοντι μόνου ἑνὸς μέλει, ὁπωσοῦν ἐπαινέσαι καὶ εὐφρᾶναι τὸν ἐπαινούμενον· καὶ εἰ ψευσαμένῳ ὑπάρχει τυχεῖν τοῦ τέλους· ὀλίγον ἂν φροντίσειεν. ἥδε οὖν ἄν τι ψεῦδος ἐμπεσὸν ἡ ἱστορία οὐδ᾽ ἀκαριαῖον ἀνάσχοιτο, οὐ μᾶλλον, ἢ τὴν ἀρτηρίαν ἰατρῶν παῖδές φασι τὴν τραχεῖαν παραδέξασθαι ἄν τι ἐς αὐτὴν καταποθέν. *Ac primùm quidem illud, quantum peccent, conſideremus. Nam plerique ipſorum, neglecto eo, ut rem ipſam, perinde ut geſta eſt, exponant, in laudibus imperatorum, & ducum, immorantur, ſuos quidem in cælum extollentes, contrà autem hoſtes ultra modum deprimentes: ignari videlicet, quòd non anguſto aliquo iſthmo diviſa & interſepta ſint hiſtoria & encomium: ſed magno quodam muro per medium eunte diſtincta, & muſicorum iſtud,* BIS PER OMNES CHORDAS, *inter ſe diſtent. Siquidem ille, qui encomium ſcribit, hoc unum ſpectat, ut quibuſcunque modis poſſit, eum, quem laudandum ſuſcepit, extollat atque oblectet: ac etiamſi per mendacium fortè id conſequatur, quò tendit, parùm id curat. At contrà hiſtoria nihil falſum inſeri ſibi, ne pauxillum quidem, permittit; non magis quàm arteriam dicunt medicorum filii, eam quæ aſpera vocatur, quicquam potus, aut cibi, in ſe recipere.*

Ex his ſatis liquet, neutiquam eorum probari ſententiam poſſe, qui hiſtoriam definiunt *a*, rerum geſtarum cum laude aut vituperatione narrationem. Nam oratoria quidem laudatio in hiſtoria locum non habet: ut verò ἁπλῶς laudemus, licet quidem, dum ſuo loco, & tempore, & cum modo fiat: ſed tamen non eſt de hiſtoriæ ἰδίᾳ, ut conſtat ex iis, quæ de ejus natura ſuperiùs diximus. Cautè itaque etiam accipi debent, quæ doctiſſimus Jovianus Pontanus in Actio ſuo ſcribit: *Illud*, inquit, *rerum ſcriptori ſervandum maximè, atque in tota rerum ſerie, ut pro locis, rebus, occaſionibus, judicis ipſe perſonam induat, ut laudet, condemnet, admiretur, deprimat, miſereatur, nunc rideat humanos caſus, nunc deploret: demum meminerit, demonſtrativo in dicendi genere ſe verſari, ac cùm laudandi, tum vituperandi onus à ſe eſſe ſuſceptum.* Ubi in altero etiam vix auſim aſſentire. Ait, hiſtorici munus eſſe, legentium animos ad commiſerationem movere. At quanto aliter Polybius! qui muliebre id putat atque effœminatum: neque Philarchum reprehendere eo nomine veretur. Et ſanè tragœdiæ id propoſitum, non hiſtoriæ: quæ immane quantum diſtant. Tamen non videtur vitioſum, ſi res adeo ſit miſerabilis, ut animus cohibere ſe minùs poſſit, quin in affectum hunc erumpat. Cujus rei exemplum non unum in Livio habemus: ut cùm alibi,

a Vti Cornel. Agrippa lib. de van. ſcient.

tum

a Lib. 1. tum in Albæ ruinis *a*. Nam quid ad misericordiam movendam aptius dici potuit Livianis istis? *Inter hæc jam præmissi Albam erant equites, qui multitudinem traducerent Romam. legiones deinde ducta ad diruendam urbem. quæ, ubi intravere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pavor, qualis captarum esse urbium solet, cùm, effractis portis, stratisve ariete muris, aut arce vi captâ, clamor hostilis, & cursus per urbem armatorum, omnia ferro flammaque miscet: sed silentium triste, ac tacita mœstitia, ita defixit omnium animos, ut præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio, rogitantesque alii alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas, ultimùm illas visuri, pervagarentur. Vt verò jam equitum clamor exire jubentium instabat; jam fragor tectorum, quæ diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur; pulvisque ex distantibus locis ortus, velut nube inductâ, omnia impleverat: raptim, quibus quisque poterat, elatis, cùm larem ac penates, tectaq; in quibus natus quisque educatusque esset, relinquentes exirent: jam continens agmen migrantium impleverat vias: & conspectus aliorum mutuâ miseratione integrabat lacrimas: vocesque etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipuè, cùm obsessa ab armatis templa augusta præterirent, ac velut captos relinquerent deos. Egressis urbem Albanis, Romanus passim publica privataque omnia tecta adæquat solo: unaque hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit.* Hactenus Livius, graphicè omnino, & oratorium planè in modum: adeo ut vel rigidum aliquem Zenona, vel Catonem, possint commovere: iis verò, quibus mollior animus, vel lacrimas excutere valeant. Sed orationem hujusmodi παθητικὴν locum in historia non habere, nisi in atroci aliqua, ac publica calamitate: satis ex iis liquet, quæ antea diximus.

CAP. XIX.

De sententiis ostensum, quales in historia habeant locum, & quomodo, & quatenus usurpandæ: ac Liviusne eâ parte potiùs imitandus, an Sallustius.

AD judicium historicum, de quo proximè egimus, etiam pertinent γνῶμαι sive sententię. Nam iis utitur historicus, quando judicium suum explanat: sive id fiat, ut ratio eorum adferatur, quæ dicta sunt; sive ut epiphonematis loco fungantur. Sententias verò appello, non eas tantùm, quibus exponitur, quid in vita fieri debeat;

debeat; sed etiam quid fiat: quomodo & Cornificius usurpat in Rhetoricis ad Herenn. Conveniunt autem historiæ non quævis sententiæ, sed graves & severę: quales non sunt, quæ elegantes quidem sunt, sed humiles. Etiamsi verò aliunde promantur: tamen ita ab historico debent adferri, ut domi natæ, non foris arcessitæ, videantur. Etiam Petronii illud haut temere negligendum: *Curandum est, ne sententiæ emineant extra corpus orationis expressæ, sed intecto* [a] *vestibus colore niteant*. Nempe jam Petronii ævo, & oratores, & historici, ita eas affectabant, ut condensatione earum laboraret oratio. Damnat id quoque Fabius lib. IX. cap V. *Lumina præcipuè in clausulis posita sententias vocamus. Quæ minùs crebra apud antiquos nostris temporibus modo carent*. Antiquos igitur, ut Fabius hoc loco monet, imitabitur, non orator tantùm, sed etiam historicus noster: ne fortè audire cogatur illud B. Hieronymi ad Pammachium, *More puerorum argutas sententiolas in clausulis struis*. Quanquam nec antiquorum omnes unam viam institerunt. Frequens enim earum usus est Thucydidi, Polybio, ac Sallustio: parcus admodum Dionysio, & Cæsari. Mediam verò viam Livius tenet. Hicne verò, an ille, vel iste, sequendus sit nobis, præcepto tradi nequit: imò nec omnia omnes possumus, ac propterea suo se quisque pede metiri, ac genium suum sequi debet. Interim etiam considerare oportet, utrùm commentarios, an justam, & legitimam historiam scribamus: in illis vix sententiis opus: in hac magis requiruntur: non sic tamen, ut Sallustium potiùs sequi necesse habeamus, quàm Livium. Nam sententiosum illud scribendi genus plus quidem prodest, & afficit, imprimis viros graves, ac prudentes: sed non propterea ita scribere cogimur, cùm id non sit de historiæ natura: quod negare non possumus, dummodo historiam consideremus [b] ἄχρι ἂν καὶ μόνον ἔχῃ τὸ [c] ἴδιον ἐντελὲς, λέγω δὲ τὴν τῆς ἀληθείας δήλωσιν. Eoque, ut dixi, spectandum cuique, quid humeri ferre valeant, & quò naturâ trahatur. Atque hæc de sententiis, & universè de judicio dicta sunto.

a *Al. intexto.*

b *Lucian. de scr. hist.*

c *Quatenus propriam duntaxat perfectionē habet, veritatis dico patefactionē.*

Cap. XX.

De concionibus, contra Francisci Patricii, & Paulli Benii opinionem, ostenditur, habere eas in historia locum: nec ratione id solùm evincitur, sed etiam Herodoti, Thucydidis, Xenophontis, & aliorum Græcorum auctoritate. Cratippum in

historia conciones damnâsse. Unde fit, quòd in solo octavo Thucydidæ libro nonnullæ sint conciones. Dionysium, cùm in Rhetoricis damnat eos, qui historiæ conciones inserunt, vel non quasvis conciones intelligere, vel opus illud scripsisse ante Antiquitates Romanas, ubi ipse eas frequentat. Diodorus Siculus adversus Bodinum defenditur. Diodori illustris locus de recto concionum usu.

NUnc veniamus ad conciones. Ubi primùm excutienda nobis πολυθρύλητος quæstio, an eæ in historia habeant locum. Nam neque olim defuere, qui id negarent, ut postea dicemus: & multi hoc seculo pedibus in eam sententiam eunt: eosque inter Franciscus Patricius lib. x de historia: Paullus Benius itidem in suis de historia libris: & Barthius Adversariorum lib. LX, ubi commentatur in B. Augustini lib. I de Civ. Dei cap. V: nec alias admittit orationes in historia, quàm exceptas à notariis: cæteras ad ostentationem eloquentiæ inseri non dubitat dicere. Quare planè veniam mihi dari postulo, si paullo fusiùs hac de re agere videar, quàm instituti ratio requirere alioqui videatur. Et tamen non dicam omnia, quæ dici possunt. Nam ubertim hac de re egit Ubertus Folieta: uti & Sebastianus Maccius. Ego illa imprimis persequar, quæ illi vel prætericrunt, vel tantùm attigere.

Qui in contraria sententia sunt, isti aiunt, orationes, quas historicus fingit, repugnare veritati; quam is potissimùm sibi propositam habet. Et hoc ita esse, eo ostendunt, quòd, seu verba, seu rem spectes, non eadem dixerint illi, qui ista dixisse dicuntur. Livius enim, non Scipionem modò, ac Fabium, sed ipsum Romulum, Sabinas mulieres, Horatii patrem, Brutum, Camillum, & alios, eo modo loquentes inducit, quo Augusti ævo sermones suos cædebant. Atqui veteres illos non candido, & terso adeò sermone, sed horridiore omnino, usos esse, extra omnem controversiam est.

Præterea historici, ne sententiam quidem si spectes, cùm eandem concionem referunt, per omnia conveniunt. Quod nemo negaverit, qui orationem Veturiæ, sive, ut aliis vocatur, Volumniæ ad Coriolanum filium, quæ apud Dionysium Halicarn. *a* exstat, contulerit cum ea, quæ est apud Livium *b*, & utramque cum illa, quæ est apud Plutarchum *c*. Cujus varietatis non alia est caussa, quàm quia more poëtarum consideratint τὸ καθόλου, sive universum genus: quomodo

a Lib. 8. Antiquit. Rô. pag. 521.
b Lib. 2.
c In Coriolano.

quomodo dissimili modo Ulyssem in Philoctete suo describunt Æschylus, Sophocles, Euripides. Nempe quia non eodem modo conceperunt animo naturam, atque indolem hominis callidi ac prudentis. At, quemadmodum Aristoteles ait in libro de re poëtica, eo differunt historicus, & poëta, quòd hic magis singula, ille magis universum genus considerat. Quippe qui non tam attendat, quid dictum factumve sit, quàm quid fieri vel dici convenerit ab tali homine, qualis erat, quem describit.

Adhæc, aiunt, orationes facere, ut *historia hiet atque divellatur*: quod Raimundi Lulli judicium est lib. v de oratione cap. iv. ubi & in Livio hoc *poëticum & fictum* appellat.

Sed facilè istis occurritur. Nec enim historicus jurat in aliena verba: sed ei satis est, si rem fideliter referat. Quare etsi historicus res gestas haut aliter narrare debeat, quàm acciderunt: sermones tamen hominum non necesse habet, narrare, quemadmodum habiti fuere: nam hoc quidem plurimùm fieri nequit: verùm sat est, ut referat eo modo, quo si rem spectes, loqui debere, quoque eos locutos esse, verisimile est. Imò, si vel historicus nactus sit orationes, prout eas notarii exceperunt, necesse tamen erit, ut cæteræ historiæ stylo accommodentur, ne dictio sit hybrida, ac dissimilis sui. Nec hiat historia orationibus insertis, quia pars & ipsa historiæ sunt. Nec poëtica sunt figmenta, quia orationes verè habitæ, & in eam mentem.

Ostendunt hæc, quàm infirmis nitantur argumentis, qui conciones putant historiæ repugnare. Nunc illud addamus, tantum abesse, ut historia ab iis abhorreat, ut eas omnino requirat. Siquidem ex illis, quæ superiùs diximus, satis liquet, in historiis vel imprimis requiri rerum caussas. Atqui conciones inter eas non infimum tenent locum. Unde Dionysius Halicarnassensis lib. vii, cùm egisset de seditione plebis adversus Senatum, ait, mirari se, multos tantopere occupari in prælio aliquo describendo, aut loci natura, aut genere armaturæ, & aliis, quæ alterutris victoriæ caussa fuerunt: at non item orationes memoriæ prodere, per quas præter opinionem res maximæ contigerunt, planeque admirandæ.

Nec ratione solùm hæc sententia nixa est; sed etiam autoritate totius penè antiquitatis. Non jam dicam, Lucianum scribere, licere historico in concionibus ῥητορεύειν: Tullium itē in secundo de Oratore propterea imprimis velle, maximè esse oratoris, historiam scribere. Ipsos potius historicos, testes maximè locupletes, adducam.

Et unde potiùs ordiar, quàm ab Herodoto, historiæ patre, scriptore omnium eorum, quorum opera solutâ oratione exstant, antiquissimo? Apud eum lib. I. habemus orationem Sandanidis Lydi, quâ Crœso bellum dissuadet adversus Cappadocas: Cyri, quâ Persas ad defectionem sollicitat: Massagetarum legati, cùm Cyrus in eorum terras exercitum ducere vellet: Crœsi suadentis, ut Cyrus potiùs in Massagetarum solum copias duceret, quàm eos in suo exspectaret. Item lib. III orationem, quam Periandri, Corinthiorum regis, filia ad Lycophronem fratrem habuit, ut Corcyrâ Corinthum rediret: præterea orationem Cambysis, interemtum à se fratrem Smerdim confitentis, & amicos incitantis ad ulciscendum magum Smerdim, hominem Medum, qui imperium occupârat: item orationem Darii, qui sex proceres Persicos accendebat ad maturandam Smerdis cædem: adhæc Otanis pro imperio populari, Megabyzi pro optimatum statu, Darii pro unius dominatu: item Mæandrii post obitum Polycratis, Samiorum tyranni, libertatem populo restituentis. Variæ etiam sunt orationes libri quarti. ut Cois Mitylenæi, legati Scythici; Scytharum; Indathyrsi Scytharum regis. Libro quinto item Aristagoræ Milesiorum tyranni, Lacedæmoniorum, Sosiclis Corinthii, Histiæi. Lib. VI, Persarum, Dionysii ducis Phocæi, Leutychidis, Miltiadis. Lib. VII Xerxis ad proceres, cùm de bello Græcis inferendo cogitaret: Mardonii, expeditionem adversus Græcos suadentis: Artabani eam dissuadentis: item plures aliæ, tum Xerxis, tum Artabani: duæ item Demarati, & aliæ aliorum. Lib. VIII, cùm aliæ, tum illa Alexandri Macedonis, Xerxis legati, quâ suadebat Atheniensibus, ut cum Persis societatem, ac fœdus inirent: item Lacedæmoniorum, qua eosdem monebant, ut ne à communi societate, ac defensione Græciæ, deficerent: insuper Atheniensium una, qua Alexandro, legato Persico; altera, quâ Lacedæmoniis respondent. Ac denique lib. IX, cùm aliæ aliquot, tum illa Tegeatarum de honoratiori loco in bello cum Atheniensibus contendentium: & Atheniensium, quâ Tegeatis respondent.

Cæterùm Herodotus quidem conciones (ut Marcellinus in Thucydidæ vita ait) δι' ὀλίγων a ἐποίησε λόγων, ὡς προσωποποιΐας μᾶλλον, ἤπερ δημηγορίας. At accuratas conciones, ac perfectas, primus, quemadmodum ab eodem Marcellino refertur, Thucydides scripsit. A libro quidem primo apud eum habemus contrarias Corcyrensium & Corinthiorum orationes: quibus utrique societatem, atque auxilium

a Paucorum fecit verborũ, & personarum fictionibus, quã concionibus, similiores.

lium Athenienſium poſcunt. Item Peloponneſenſium ad Athenienſes, quâ poſtulant, ut aut Corcyrenſes adverſus Corinthios bello juvare deſiſtant, aut ſe hoſtes adverſus Peloponneſenſes profiteantur: item Athenienſium, quâ reſpondent Peloponneſenſibus. Adhæc Corinthiorum, quâ adhortati Lacedæmonios, ut Athenienſibus quamprimum bellum inferrent: Athenienſium, quâ Corcyrenſibus reſpondent: Archidami, Spartanorum regis, Lacedæmoniis ſuis ſuadentis, ut ne propter Megarenſium & Corinthiorum, & aliorum querelas, ſtatim Athenienſibus bellum inferrent, ſed priùs cum iis per legatos agere vellent: item Sthenelaidæ, Ephororum unius, quâ auctor eſt, ut quamprimum adverſus Athenienſes bellum decernatur. Inſuper Corinthiorum altera, qua Lacedæmonios ad ſuſcipiendum bellum vehementiùs accendunt: ac denique Periclis, quâ Athenienſibus ſuadet, ut potiùs bellum eligant, quàm duras adeò conditiones ſibi ab imperioſis Lacedæmoniis præſcribi patiantur. Similiter ſex ſequentibus libris variorum conciones refert. Solus octavus earum eſt expers. Atque hinc patrocinium ſuæ olim quæſiere ſententiæ Cratippus ac Dionyſius [a]: quorum ſententia erat, orationes in hiſtoriis οὐ μόνον [b] ταῖς πράξεσιν ἐμποδὼν γεγενῆσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀκούουσιν: atque addebant, Thucydidem propterea ἐν [c] τοῖς τελευταίοις τῆς ἱστορίας μηδεμίαν τάξαι ῥητορείαν, πολλῶν μὲν κατὰ τὴν Ἰωνίαν γεγενημένων, πολλῶν δ' ἐν ταῖς Ἀθήναις, ὅσα διὰ λόγων καὶ δημηγοριῶν ἐπράχθη. Sed in iſto quidem, Cratippo, & Dionyſio facilè aſſentio, orationes crebras, longas, intempeſtivas, rebus impedimentum adferre, ac præterea auditori creare moleſtiam: ſed de quibuſvis orationibus id verum non eſt: quemadmodum in eo etiam ratio illos fugit, quòd Thucydidem putant extremo libro conciones neglexiſſe, quia aliter hac de re tum judicaret, quàm feciſſet, cùm priora ſcriberet. Neque enim hoc, judicio fecit, ſed imbecillitate ac morbo coactus: quippe qui, dum in ſcribendo octavo eſt, vivendi fecerit finem: eoque extremam operis partem imperfectam reliquerit: quemadmodum ſuperiùs [d] ex Marcellino dicebamus.

Itaque jure optimo, qui poſtea conſecuti ſunt, non actavum Thucydidis, de quo multi, an Thucydidæ eſſet, dubitarunt, ſed priores libros imitari voluerunt. Fecit hoc Xenophon, qui in opere de Cyri pædia varias conciones habet: ut illas, Chryſantæ, Pheraulæ, Aſſyriorum regis, Cyaxaris, Cambyſis: & multo plurimas ipſius Cyri: atque inter alias illam, quam [e] ad proceres habuit de ratione

a Iudicio de hiſtoria Thucydid. ad Æl. Tuberonem.

b Non ſolùm rebus ipſis eſſe impedimento, ſed & auditoribus eſſe permoleſtas.

c Nullas in ultima hiſtoria parte orationes addidiſſe, etſi multa tum in Ionia, tū Athenis contigiſſent, qua orationū concionūque interventu acta ſint.

d Cap. 9.

e Extremo lib. 7.

a *Lib.* 8. tione conservandi augendique imperii, quod pepererat: item *a* quam morti vicinus habuit ad Cambysen & Tanaoxarem filios, quò eos ad fraternam concordiam hortaretur. Nec in ficto solùm argumento id fecit, sed etiam in libris de expeditione Cyri: ubi orationes recenset Clearchi, Tissaphernis, Hecatonymi, ac suas imprimis. Uti illam *b*, quâ, belli ducibus à Tissapherne perfidè interemtis, consolatur milites, & ad animi magnitudinem excitat: item quâ *c* poscit à Seuthe, ut stipendia promissa militibus persolvat: atque alias hujus generis. Similiter egit in libris de rebus gestis Græcorum. Ut cùm *d* Critias Theramenem perfidiæ ac proditionis accusat: ac Theramenes ad ea respondet: item *e* cùm civis Sicyonius defendit se, quòd Euphronem occidisset: ut nihil dicam de orationibus Callicratidæ, Euryptolemi, Thrasybuli, Cleocriti, & multorum aliorum.

b *lib.* 3. *de Cyri exped.*
c *Lib.* 7.
d *lib.* 2. *de rebus gest. Græc.*
e *Lib.* 7.

Qui verò Polybium à concionibus abstinuisse existimant, sanè ostendunt, se planè hospites esse in gravissimo illo scriptore. Sunt enim apud eum non paucæ; aliæ quidem obliquæ, aliæ verò directæ, aut mixtæ. Obliqua est illa Hannibalis, quâ *f*, postquam Alpes superâsset, milites suos, exemplo priùs animatos, vehementiùs accendit. Obliqua etiam est illa P. Cornelii ad milites hortatio, quæ Hannibalis orationem excipit. Obliqua item Agelai *g* Naupactii adhortatio ad regem Philippum. Sed directa est, quam Annibal *h* habuit ante Cannensem pugnam. Item oratio Chlæneæ *i* Ætoli, gentis suæ nomine ad Lacedæmonios legati, quâ in Philippum, Persei patrem, invehitur, ac universam Macedonicorum regum domum. Item, quæ hanc continuò excipit, oratio Lycisci Acarnanis, suæ gentis ad eosdem Lacedæmonios legati, quâ Philippum ac reges Macedonas adversus Chlæneam defendit, ac Spartanos hortatur ad concordiam, & societatem cum Græcis cæteris, ob periculum imminens à Romanis. Directa quoque est illa *k* universæ Græciæ nomine habita ad Ætolos, quâ eos hortatur orator, ut bellum cum Philippo rege gerere desinant, ac sibi caveant à Romanorum consiliis, nisi & Græcis reliquis libertatem, & sib salutem inviderent. Item Prusiæ *l*, qua Ptolomæi Philopatoris filium, post patris excessum, populo commendavit. Similiter T. Quinctii *m*, milites hortantis ad fortiter pugnandum adversus Philippum. Mixta verò est L. Æmilii *n*, quâ suos ad strenuè dimicandum animat: & Annibalis *o*, quam habuit ante prælium Cannense: & Scipionis *p* ad seditiosos milites: item altera Annibalis *q* in Africam revocati, habita

f *Lib.* 3.
g *Lib.* 5.
h *Lib.* 3.
i *Lib.* 9.
k *Lib.* 11.
l *Lib.* 15.
m *Lib.* 17.
n *Lib.* 3.
o *Ibid.*
p *Lib.* 11.
q *Ibid.*

habita ad Scipionem: & Scipionis, quâ Annibali respondit: & Eumenis a regis, de urbibus Asiaticis libertate donandis. Quæ omnes obliquè incipiunt, sed directè postea procedunt.

a *In excerptis legationū.*

Sed enim, dicet aliquis, refugit conciones Dionysius Halicarnass. Minimè verò, modò ex libris Antiquitatum Romanarum judicium ferre lubet. Nam centenas in iis orationes lego: imò lib. VII. disertim ait, inseri orationes eas historiis debere, quæ in controversiis habitæ sunt. Nec interim diffiteor, eum epistolâ ad Tuberonem improbare conciones, idque præeunte Cratino, ut antea diximus. Unde Sebastianus Maccius b scribere non dubitat, *Dionysium propriis suis armis convinci: damnare orationes in aliis: ipsum tamen tam obliquas, & mixtas, quàm etiam directas, passim frequentare.* Verùm, qui hoc in Dionysio reprehendunt, minimè cogitant, eum priùs, ac fortasse juvenem etiamnum, libros Rhetoricos edidisse: postea ætate, & judicio grandiorem, historias scripsisse. Nam cui verisimile fiat, quo tempore in historia Thucydidem imitaretur, eodem in Rhetoricis reprehendisse scriptorem florentissimum? Quare vel hoc dicendum, quod diximus: vel statuere oportet, non quasvis reprehendisse conciones, sed eas duntaxat, quæ frequentes nimis essent, aut justam excederent magnitudinem, aut non suo loco adhiberentur.

b *lib. 1. de histor. cap. 28.*

Sanè hæc Diodori Siculi mens fuit: quem cùm Bodinus in methodo historiæ suæ reprehendit, quasi in leges suas peccet ipse, conciones historiæ inserendo, planè assecutus non est mentem Diodori. Nam solùm eos damnare se ait, qui c *εἰς ἱστορίας ὑπερμήκεις δημηγορίας παρεμβάλλουσιν* d, quique utuntur *πυκναῖς ῥητορείαις* e. Ac rationem geminam addit, quia tales, & narrationis cursum interrumpant, & lectorem in historiæ cognitione morentur. Venustè etiam ait, eos *προσθήκην ποιεῖσθαι τὴν ὅλην ἱστορίαν τῆς δημηγορίας* f. Quasi eos dicat *τὸ ἔργον πάρεργον, καὶ τὸ πάρεργον ἔργον* facere. Quæ cùm dixisset, mox, ubi conciones habeant locum, & quem in iis modum servare conveniat, ostendit. Locus paullo prolixior est, sed tamen mirè illustris, quem iccirco integrum, sed Latinè duntaxat, ne longiores simus, apponemus. *Qui, inquit, prolixas nimis conciones historiis inferciunt, aut crebris declamationibus utuntur, eos non injuriâ quis reprehendat. Præterquam enim, quòd continuam narrationis seriem intempestivâ orationum introductione interrumpunt; etiam illos, qui cupidè ac studiosè expetunt rerum cognitionem, remorantur. At enimvero, quos suam dicendo facultatem ostentare juvat, iis seorsum conciones publicas, & sermones*

c *Initio lib. 20.*
d *Prolixas nimis cōciones historiis inferciunt.*
e *Crebris declamationibus.*
f *Appendicem concionū facere totam historiam.*

à lega-

à legatis habitos; laudationes item, ac vituperationes; atque id genus alia, componere licet. Nam qui, styli moderatione adhibitâ, separatim utrumque argumentum elaborarint, non præter rationem utroque tractationis genere laudem promerentur. Jam verò occurrunt, qui, in Rhetoricis ornamentis nimii, totam historiam velut appendicem concionum fecere. Atqui non malè duntaxat scriptio molesta est: sed hoc etiam, quòd, licet in cæteris scopus attingi videatur, à conveniente tamen locorum & temporum ordine aberretur. Propterea qui id genus scripta legunt, partim artificiosas illas orationes, etiamsi maximè apposita videantur, transiliunt: partim prolixitate & intempestivâ scriptoris diligentiâ lassati, prorsum à lectione desistunt. Nam historia natura simplex est, & inter se cohærens, adeoque corpori animato similis: cujus pars avulsa gratiam illam animalem deperdit. Contrà quod debitam habet compositionem, suo commodè loco observatur, & totius descriptionis cohærentiâ jucundam & perspicuam exhibet lectionem. Nec tamen artificium Rhetoricum usquequaque repudiatum omnino ex historia profligamus. Nam quia varietate historia exornari debet: quibusdam in locis hujusmodi orationes adoptari necessum est. Et hac opportunitate ne me quidem privatum velim. Itaque si circumstantiæ legati, aut consiliarii, aut id genus aliorum, orationem expetunt: qui tum ad certamen non animosè descenderit, etiam ipse culpandus fuerit. Rationes enim non paucas quis invenerit, quare sæpenumero Rhetoricus ornatus sit adhibendus. Nam de multis dextrè ac præclarè dictis per negligentiam hautquaquam prætereunda sunt memoratu digna, & quæ conjunctam cum historia utilitatem habent. Aut ubi res magnificæ fuerint, atque splendidæ; concedendum minimè, ut à magnitudine argumenti oratio superari videatur. Est etiam ubi præter exspectationem aliquid evenit, ut ad dissolvendum intricatæ rationis nodum accommodatis instituto verbis uti cogamur. Verùm de hisce nobis dicta hactenus sufficiant. Hæc satis ostendunt, Diodorum neutiquam omne concionum genus improbare; sed intempestivas, prolixas, crebras.

A Diodoro ad alios accedamus. Sanè Philo libro de legatione suâ ad Caium, qui totus ferè historia est, inserit orationem, quam honoratissimi Judæorum ad præsidem Petronium habuere supplices, cùm is Caligulæ statuam templo vellet inferre. Uti & longam Agrippæ epistolam ad Caium pro gente Judaica.

Apud Josephum quoque complures conciones habemus. Ut lib. II de bello Judaico est oratio Agrippæ ad Judæos, quâ eos dehortatur à bello adversus Romanos. Lib. III est oratio Josephi, quâ socios dehortatur, ne manus sibi ipsis adferrent. Lib. VII est oratio Titi ad Judæos, quâ eorum pertinaciam accusat. Nec ex-

pers

pers earum est Judaicarum antiquitatum opus. Nam, ut cæteras mittam, lib. XVI Alexander, Herodis filius, de insidiis se purgat, quarum accusatus erat à fratre Antipatro.

Arrianus quoque, ut in aliis Xenophontem imitatur, (unde & alter Xenophon dictus fuit) ita hac quoque in parte ejus sequitur exemplum. Itaque lib. II recenset orationem Alexandri ad milites, cùm apud Issum esset pugnandum: quamquam hæc quidem obliqua est tota. Sed directa est illa, qua docet, quanti intersit Tyrum capi, priusquam aliis bellum inferant. Item lib. III obliqua est, quam habuit ad Arbelam pugnaturus. At directa illa lib. IV, qua Callisthenes Anaxarcho adversatur, de adoratione Alexandri. Est & directa lib. V. quam Acaphis, Nyssæorum rex, habuit ad Alexandrum. Item oratio Alexandri M ad exercitum Macedonicum, cùm hic minaretur se militiam deserturum, si rex minùs idoneos dimitteret: item oratio Cœni, Polemocratis filii, veterani ducis, quâ Alexandrum rogat, ut bonâ cum ejus veniâ exercitui domum liceat reverti. Item lib. VII. est oratio Alexandri ad Macedonas tumultuantes, ac à sacramento postulantes absolvi. item Callinis oratiuncula, quam ad Alexandrum pro Macedonibus habuit.

Nec prætereundus nobis Appianus Alexandrinus, alienorum ille quidem laborum fucus, ut meritò à magno viro [a] appellatur; sed scriptor utilis tamen, præsertim post deperditos non paucos eorum, quos exscribere solet. In ejus Punicis habemus orationem legatorum Carthaginensium ad Consules Romanos, quâ de pace tractant. Item Hannonis Gillæ, qua impetrare conatur à Romanis, ut ne Carthaginem exscindere velint. Adhæc eam, qua Censorinus ad Gillæ verba respondet. Similiter lib. II. de bello civili est oratio Bruti ad populum, quâ cædem Cæsaris defendit. Præterea lib. III. est oratio Octavii ad Antonium consulem, qua de Cæsaris nece conqueritur, & actis eam secutis. Item quam Cicero in Senatu habuit, cùm Salvius Tribunus Pl. intercessione suâ impediisset, quo minùs Antonius hostis judicaretur.

[a] *Ioseph. Scal. animad. Euseb. pag. 163 edit. I.*

Veniamus ad Dionem Cassium. Apud quem, lib. XLIV historiæ Romanæ, legitur oratio Ciceronis in Senatu, quâ suasit, ut perpetuâ oblivione injuriæ omnes, quibus partes se mutuò affecerant, abolerentur. Item M. Antonii funebris, qua Julium Cæsarem laudavit. Item lib. XLV. oratio Ciceronis in Senatu contra Antonium. Insuper lib. XLVI. maledica illa Q. Fusii Caleni, qua Ciceroni respondet pro Antonio. Lib. L. est Antonii ad milites suos oratio:

item Octavii Cæsaris ad suos. Lib.LII. oratio Agrippæ ad Cæsarem, quâ eum hortatur, ut principatum deponat, ac populo Romano arma, provincias, ac potestatem omnem restituat: adhæc oratio Mæcenatis, quâ suadet, ut retineat imperium. Lib.LIII. oratio Augusti, quâ se imperium deponere velle significat. Lib. LVI. oratio ejusdem quâ laudat conjuges ac conjugium: item altera ejus, quâ cælibes ac cælibatum exagitat. Item oratio Tiberii in funere Augusti.

Nec concionibus abstinuit Herodianus. Siquidem lib. I. legere est orationem M. Antonini imperatoris ad amicos, quâ filium iis commendat: orationem Commodi ad milites, quâ hoc agit, ut imperator ab iis salutetur: Pompeiani ad Commodum, dissuadentis, ne, relictâ Istri ripâ, Romam se conferret: Fadillæ ad Commodum fratrem de seditione à Cleandro excitatâ. Lib. II. orationem Læti, Præfecti prætorio, quâ militibus, mortuo Commodo, Pertinacem commendat: Pertinacis gratias agentis ob imperium sibi delatum: alteram Pertinacis ad prætorianos, cùm nudis gladiis accurrissent, ut imperatorem suum interimerent: orationem Nigri ad exercitum, quâ animos ejus tentabat, ut, num imperium sibi offerre vellet, cognosceret: orationem Alexandri Severi ad milites, quâ ostendit, Romano imperio debere succurri, & id, se duce, facile fore exercitui Pæonico: alteram ejus, quâ relegat milites eos, qui Pertinacem interemerant, & Juliano imperium addixerant. Sequentibus quoque libris habemus orationes Severi, Caracallæ, Macrini, Alexandri Mammeæ filii, Maximini, & Maximi, Imperatorum.

Idem de Procopio dicere possum: qui Romanorum, & barbarorum orationes plurimas habet. Ac eò majoris à nobis fieri debet, quia non tantùm eas mirâ elegantiâ tractavit: sed etiam sententiam eorum, quæ dicta essent, optimâ fide exprimere potuit, cùm individuus fuerit Bellisarii comes, ut multis interfuisse concionibus verisimile fit. Sed de Græcis historicis finem faciamus.

CAP.

CAP. XXI.

Etiam Latinis historicis usurpatissimas esse conciones, multis comprobatur exemplis. De Cæsare falli, qui eas refugisse tradiderunt. Sallustius Liviusque defensi adversus Trogum Pompeium. Quando concionibus locus sit, ostensum. Iovium in his modum non tenere: nec tamen adeò in culpa esse, quàm multis videtur. Viro docto responsum de oratione Habraymi Bassæ apud Iovium. Nec conciones solùm, sed epistolas etiam inseri historiis. Non requiri in iis, ut verba scriptoris reserventur. Scipionis Gentilis, & Christophori Colleri sententia refellitur.

VEnio ad Latinos. Quorum agmen ducet Crispus Sallustius, Romanæ historiæ princeps. In cujus Catilinaria est oratio Catilinæ, quâ in abdita ædium parte, eos, quos consilii sui participes habuit, hortatur, ut sese, quemadmodum loquitur ipse, in libertatem vindicare vellent: item legatorum C.Manlii ad Q. Martium regem: item Cæsaris, quâ suasit, ut ne Catilinæ socii afficerentur morte, sed bona eorum publicarentur; ipsi in vinculis per municipia haberentur, quæ maximè opibus valerent: item M.Porcii Catonis, qua auctor fuit, ut de confessis, sicut de manifestis rerum capitalium, supplicium sumeretur: adhæc alia Catilinæ ad milites, cùm statuisset cum Antonio confligere.

In Jugurthina itidem habemus orationem Micipsæ ad Jugurtham, Adherbalis ad Senatum Romanum, C. Memmii ad Quirites, Marii ad eosdem, Syllæ ad Bocchum regem, & Bocchi ad Syllam.

Etiam ex deperditis Historiarum libris supersunt oratio Lepidi cons. ad pop. Rom. quamque Philippus habuit in Senatu, & C. Cottæ consulis ad populum, & Marci Tribuni Plebis, ad eundem.

Sed litem nobis intendunt de Caio Julio Cæsare: quem refugisse conciones aiunt. Sanè verum si dicerent, parum tamen efficerent: neque enim ille historiam justam, sed commentarios duntaxat scripsit. Nunc autem tantum abest, ut verum dicant, ut nihil à vero sit magis alienum. Pleræque tamen conciones ejus sunt obliquæ: ut lib. 1. de bello Gallico illa legatorum Helveticorum apud

Cæsarem: item Diviconis, qui legationis princeps erat. Lib. II, Divitiaci pro Æduis. Itidem lib. IV. obliquè orant legati Germanorum apud Cæs. Lib. V. Ambiorix similiter orat. Lib. VII Vercingetorix, item Æduorum legati, & Cæsar ipse apud milites. Item lib. I de bello civili Cæsar apud milites obliquè concionatur. Lib. III. Vibullius Rufus apud Pompeium.

Sed apud eundem Cæsarem etiam conciones sunt directæ. Ut quâ lib. VII de bello Gallico sese purgat Vercingetorix Æduus, proditionis insimulatus apud suos: item Litavici apud milites suos: & Critognati apud Arvernos. Item lib. II de bello civili, Curionis apud milites suos: & lib. III. oratio Pompeii ad milites: & Labieni apud Pompeium & milites.

Idem de Hirtio, sive Oppio, dictum velim. Nam lib. de bello Alexandrino concionatur ad milites Cæsar, sed obliquè: mixtè quoque orat idem lib. de bello Hispaniensi: at eodem libro directè orat Tullius legatus cum Catone Lusitano apud Cæsarem: directè item libro de bello Africano Getuli orant apud eundem.

Ad Livium deventum, qui copiâ concionum cæteros facilè exsuperat: eas omnes enumerare longum esset, nec opus, præsertim quia sunt, qui seorsim eas ediderint: aliquas verò è tantá multitudine excerpere necesse non est: imò hac parte, quod de Karthagine olim Sallustius, tacere de Livio satius puto, quàm pauca dicere.

Sed enim, dixerit aliquis, aliter sapiebat Trogus, qui eo nomine, uti Sallustium, ita Livium quoque culpavit. Nam, ut apud Justinum a est, *Pompeius Trogus in Livio, & Sallustio, reprehendit, quòd conciones directas, & orationes operi suo inserendo, historiæ suæ modum excesserint.*

a *lib. 38.*

Sed facilè Trogo occurritur. Nec enim quasvis orationes damnat, sed directas. Obliquas vero non refugisse, vel liquet ex illa Zopyri apud Babylonios, quæ apud eum extremo lib. I. extitit. Nunc ἐπιτομὴν ejus ex Justino habemus. Libro quoque XI exstat oratio obliqua Darii Codomanni ultimi Persarum regis: qua tum Alexandro gratias agit, tum poscit, ut sui cædem ulciscatur. Etiam lib. XXXI habes egregiam, licet obliquam, Hannibalis ad Antiochum regem, qua auctor est regi, ut Italiam statuat sedem belli. Et quàm luculenta illa Mithridatis ad milites? qua suadet bellum Romanum seu Asiaticum. At si obliquas admittit, cur directas damnet, caussa satis gravis non est. Quid enim refert, utrùm hoc, an illo modo dicatur, si idem dicatur? Exempli gratiâ, dicámne, Germanicum

manicum Cæsarem, cùm finis vitæ adesset, amicis dixisse, *Si fato concederet, justum sibi dolorem fore*, & ita deinceps: an verò, ut apud Tacitum *a* est, dicam, *Adsistentes amicos in hunc modum alloquitur*, *Si fato concederem, justus mihi dolor esset*, &c. Sed nec directas penitus refugit, si ex Justino judicare de Trogo licet. Nam is lib. XIV Eumenis catenis constricti duas adfert orationes directas. Et licebitne liberè conjecturam nostram de Trogo promere? Planè metuo, ne invidiâ compulsus dissenserit à Livio. Æquales enim fuere: Livioque res Romanas edente, exponebat Trogus res externas; uti Assyriorum, Medorum, Persarum, Græcorum: res verò Romanas attingere contentus fuit. Quid mirum? non erat, quod in Romanis ad Liviana adderet: nec illa viro facundia fuit, ut aliquid melius se dicere posse speraret. Ac ne externis quidem, quæ scriberet, conciones illas adhibuit: sive quia desperaret, se ad Livii gloriam posse pertingere: sive quia non unum, ut Livius, sed tam multa imperia tractanti, concionibus supersedendum videretur, ne in immensum historia excresceret. Ita quidem nobis videtur. Sed certius omnino aliquid hac de re diceremus, si Trogi ipsius libri hodie exstarent.

a Lib. 2. Annalium.

Verùm quid multis opus? num historici illi, qui post Trogum vixere, Trogi potiùs, quàm Livii, ac Sallustii, judicio accessere? minimè verò.

Ostendit hoc Q. Curtius, Latinorum historicorum, qui exstant, post Trogum, (unum si Velleium Paterculum excipias, qui sub Tiberio vixit) antiquissimus. Floruit enim Curtius sub Cæsare Vespasiano, quemadmodum in Variis suis *b* ostendit Vir Cl. & Amplissimus Janus Rutgersius. Est autem apud Curtium lib. III. oratio Charidemi, de Persico & Macedonico exercitu judicium ferentis: legatorum Darii ad Alexandrum, quâ de pace ineundâ tractant: Parmenionis, suadentis Alexandro, ut pacem bello anteferret: Alexandri ad Darii legatos, oblatas pacis conditiones repudiantis. Lib. IV est oratio Darii ad milites, cùm tertiùm esset pugnandum adversus Darium. Lib. V est oratio Euctemonis Cynæi, suadentis Græcis captivis, ut ne senectâ ætate, quâ viæ molestias perferre non possent, & corpore lacero ac deformato, quales nec suis grati forent, in patriam velint reverti. Item obliqua Theati Atheniensis oratio, quâ contrarium suadet. Adhæc Darii tentantis animos suorum, an quartùm cum Alexandro decertare sint parati: & Nabarzanis, qui auctor fuit, ut potiùs Besso, Bactrorum satrapæ, imperii

b Lib. I. cap. 19.

ſumma deferretur. Etiam libris ſequentibus habemus orationes Crateri, Philotæ, Amyntæ, Cobaris, Scythici legati, Calliſthenis, Hermolai, Cœni, Perdiccæ, Meleagri, & multas imprimis Alexandri regis.

Nec tacere fas Tacitum puto. Cujus lib. 1 Annalium eſt ſeditioſa oratio Percennii, ſed obliqua: nec multo pòſt ſequitur directa Vibuleni. Eam excipit obliqua Druſi: hanc directa Clementis centurionis. Inde Germanici Cæſaris, & Segeſtis; poſtea obliquæ Arminii, & Cæcinæ, & Tiberii. Item lib. 11 obliquæ Germanici, Arminii, Galli Aſinii, Tiberii. Directa item Hortali, & Tiberii ad eam reſponſio. Mox obliqua Arminii, & Marobodui. Hinc iterum directa Germanici jam morituri. Exinde obliqua Domitii Celeris. Similiter in cæteris Annalium libris nunc obliquas, nunc directas orationes uſurpat. Quas inter illæ Cremutii, & M. Terentii, & Senecæ, & Pæti Thraſeæ. Atque idem in hiſtoriarum libris facit. Imò in vita etiam Julii Agricolæ primùm obliquam legimus Britannorum orationem: hinc directam Galgaci, & alteram Julii Agricolæ.

Nec aliter fecere hiſtoriæ Auguſtæ ſcriptores. Nam apud Julium Capitolinum eſt oratio Clodii Albini, cùm imperium recuſaret. Item Maximini, & Mauricii Afri, & Senatoris cujuſdam, & Vectii Sabini.

Apud Lampridium eſt oratio Macrini, filium commendantis, & donativum promittentis. Item Alexandri Severi, gratias agentis pro honore ac titulis oblatis. Et altera ad milites, quâ eorum intemperantiam reprehendit. Et tertia, quæ gratulationem continet de partâ victoriâ contra Perſas.

Apud Trebellium Pollionem eſt oratio Decii conſulis, quâ ei gratulatur, quòd cenſor eſſet electus. Item Valeriani ad Decium reſponſio. Et Baliſtæ ad Macrianum oratio, quâ ſuadet, ut imperium capeſſat: & quâ Macrianus ad eam reſpondet.

Apud Vopiſcum eſt oratio A. Taciti, primæ ſententiæ ſenatoris, laudantis Imperatorem Aurelianum, poſtquam is ſervi fraude erat interfectus. Item Manlii Statiani ad Senatum Rom. laudantis Probum Imper. electum. Item Metii Falconii Nicomachi, gratulantis populo Romano de novo imper. Tacito.

Apud Ammianum Marcellinum quoque habemus varias orationes Conſtantii, & Juliani, & Valentiniani; uti & Procopii illam, qua militibus auctor fuit, ut à Valentiniano deſciſcerent.

Poſſem

Possem alios addere: atque inter eos Hegesippum de excidio Hierosolymæ, apud quem habemus orationem Herodis ad Varum: item Antipatri responsionem, cùm parricidii esset accusatus. Sed non hunc tantùm, scriptorem ἱεροσολυμαῖον; verùm & quosdam alios γνησίους, planè præterire visum. Nam cui hæc, quæ diximus, non sufficiunt, ei nihil sufficere posse arbitror.

Quia igitur, & ratione, & Græcorum Latinorumque auctoritate, satis est commonstratum, conciones etiam in historia locum habere: accedamus nunc ad quæstionem eam, quando concionibus sit utendum. Sed istoc certis circumscribere limitibus, perdifficile est. Usque adeò variat hæc res pro negotiorum naturâ, ac personis, locis, & temporibus diversis. Imprimis verò locum habent conciones, quando gravis est consultatio de novo principe eligendo: aut cùm popularis seditio compesci debet: aut cum deliberatur de bello inferendo: aut cũ inflammandus est miles ad fortiter pugnandum. Verbo ut omnia dicam, veteres nobis hac in re erunt exemplo, imprimis Thucydides, & Sallustius. Juniorum autem quidam in eo modum non tenent: nequis nos putet ubique probare Paullum Jovium, qui nimium sibi hac parte indulsit. Et tamen ne is quidem tantopere reprehensionem meretur, quàm visum quibusdam fuit. Culpant prolixam concionem *a* Habraymi Bassæ, qua Solimanno, Turcarum imperatori, suadebat, ut Persas potiùs, quàm Christianos, bello persequeretur. Quàm multæ verò apud Dionem ad magnitudinem eam accedunt, imò excedunt? At quærit vir eruditus *b*, cùm ea secretis colloquiis acta sint, ut Jovius ipse agnoscit, *cujus avis indicio* (verba ejus retineo) *concionem eam acceperit, & collegerit*. Equidem censeo, si non verba, at sententiam concionis accepisse ab Aloysio Gritto, Andreæ Veneti principis filio. Nam cum Habraymo ex quotidianâ consuetudine intimum fuisse, atque inde sensim Solymanno mirificè commendatum, eodem libro à Jovio proditum est.

a Lib. 33. historiarum sui temporis.

b Barth. Keckerm. lib de histor.

Uti verò conciones, ita etiam epistolas, historiis inserere licet. Quomodo Mithridatis epistolam habemus apud Sallustium in Historiarum reliquiis: Tiberii apud Tacitum in primo Annalium: Drusi item lib. III: Alexandri ad Darium apud Arrianum lib. II. & sexcentas alias apud historicos. Imò de epistolis minùs mirum, quàm de orationibus. Epistolæ enim, quia scriptæ ab aliis mittuntur, multos in annos durare possunt, cùm orationes sint ἔπεα πτερόεντα *c*. Quare nec magnopere ab veritate abhorret eorum opinio,

c Verba alata.

qui

qui, epiſtolas, dicunt, modò haberi poſſent, hiſtoriis ad verbum inſeri ſolere: orationes non item, quòd earum non exſtaret exemplum. Magis tamen veriſimile ſit, ne in epiſtolis quidem verba ſcriptoris ab hiſtorico reſervari. Argumento eſt, quòd eodem ſtylo epiſtolæ ſcriptæ ſunt, quo reliqua hiſtoria: quod minimè eſſet, niſi alienam ſententiam exprimeret hiſtoricus verbis ſuis. Juvat etiam, quòd aliis verbis epiſtolam Lentuli * referat Cicero invectiva III in Catilinam: aliis verò Salluſtius in Conjuratione. Scio, Scipionis Gentilis *a*, Chriſtophori Coleri *b*, & aliorum quorundam ſententiam eſſe, Salluſtium Lentuli verba retulisse, quòd ſcriberet: Ciceronem non item, quòd diceret. Sed mihi contrà videtur, Ciceronem epiſtolam ipſam legiſſe, nequid affingere Lentulo videretur: Salluſtium ſententiam expreſſiſſe, quòd in hiſtorico id ſatis eſſet. Ampliùs dicam, ea hiſtoricorum veterum opinio fuiſſe videtur, ne debere quidem vel orationes vel epiſtolas alienas ad verbum adſcribi: ne ſtylus varietate iſtac, chimæræ inſtar, fieret multiformis.

** Ita monuit nos Cl. Tob. Andreæ.*
a Notis in Appuleii apol. smem. 552.
b In vu- piy.

CAP. XXII.

Digredi in hiſtoriis licere, cùm ornandi, & delectandi cauſſâ: tum ad aliquid confirmandum. Livius parcus in digrediendo: multus verò Theopompus. Philippica Theopompi hiſtoria à rege Philippo in epitomen redacta. Othonis Friſingenſis digreſſiones nihil ad inſtitutum facientes. Polybius adverſus Seb. Maccium defenſus. Quantus vir fuerit Lycortas. Achæorum Rempublicam Polybii ætate maximo in honore fuiſſe. Achaia cur ponatur pro univerſa Græcia. Illuſtria digreſſionum exempla apud Polybium. Salluſtius defenditur adverſus eundem Maccium. Quos Salluſtius honores geſſerit, & unde comeſto patrimonio opes acquiſierit, quibus hortos êmit, hodieque Salluſtii nomine celebres. Salluſtii apud veteres elogia.

HActenus de concionibus. Nunc videamus de digreſſionibus, quas Græci ἐκβάσεις, & uſitatiùs παρεκβάσεις, interdum etiam παρεκβατικοὺς λόγους, Dionyſius Halicarnaſſenſis in Rhetoricis li-

cis libris ἐπεισόδια, appellant. Livius *diverticula* vocat lib. IX.

Talis illa Sallustii in Jugurthino bello, cujus initium, *Caeterùm mos partium popularium, & Senatus factionum, ac deinde omnium malarum artium, paucis antè annis Romae ortus est, otio atque abundantia earum rerum, quae prima mortales ducunt.* Concludit verò eam his verbis: *Sed de studiis partium, & omnibus civitatis moribus, si singillatim, aut pro magnitudine parem disserere, tempus, quàm res, maturiùs deseret. quamobrem ad inceptum redeo.*

Eas aliqui in totum damnant. Et sanè, compendiis minimè convenire, liquet: ubi nihil nisi necessarium afferendum: uti à Dionysio Halic. in historicâ suâ synopsi factum esse, Photius scribit tmem. LXXXIV. Sed hoc nihil ad legitimam historiam: ubi aliqua παρεκβατικῶς a dici posse, non solùm ostendit veterum historicorum auctoritas, sed etiam ratione invictâ comprobatur.

a Per digressionē.

Nam non oratori solùm, sed etiam historico, utrumque horum propositum est, ut delectet, & ut doceat. Itaque Dionysius, quem in synopsi digressione diximus abstinere, idem in libris antiquitatum Romanarum utrumque ob finem eas frequentat. Ac de priori quidem fine ita scribit Photius tmemate LXXXIII, quo de Dionysio agit: Κέχρηται b καὶ παρεκβάσεσιν οὐκ ὀλίγαις, τὸν ἀκροατὴν ἀπὸ τοῦ περὶ τὴν ἱστορίαν κόρου διαλαμβάνων ταύτῃ, καὶ ἀναπαύων, καὶ ἀνακτώμενος. Alterum autem finem adfert Dionysius ipse lib. VIII: ubi cùm dixisset, velle se describere ludos Romanos, addit, non eò se facere illud, ut gratiam conciliet operi θεατρικαῖς d προσθήκαις, καὶ λόγοις ἀνθηροτέροις, (*amœna diverticula* Livius e appellat) ἀλλ' ἵνα f τῶν ἀναγκαίων τι πιστώσηται πραγμάτων.

b Digressionibus utitur nō rarò, eoq; historiae fastidium levat, lectoremq; interdum reficit, ac retinet.

Sic igitur statuimus, digressiones tum delectare, atque ornare: tum ea confirmare, quae narrantur: quorum ille finis historici est secundarius; hunc praecipuè sibi proponit: imò absque eo fine digressio culpâ non carebit.

c Prope finem.

Haec caussa est, cur historicorum nonnulli sedulò digressiones refugiant. Uti à Livio factum videmus. cujus ista sunt verba libro nono: *Nihil minùs quaesitum à principio hujus operis videri potest, quàm, ut plùs justo ab rerum ordine declinarem, varietatibusque distinguendo opera, & legentibus velut diverticula amœna, & requiem animo meo quaererem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus saepe tacitis cogitationibus volutavit animum, eas evocat in medium: ut quaerere libeat, quinam eventus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit.* Et tamen ne illa quidem digressio planè extra propositum est. Nam pertinebat

d Theatrica appendice, floridiori sermone.

e Lib. 9.

f Sed ut rei necessaria fidē faciat.

ad virtutem Papirii Curſoris, nôſſe, an par fuerit futurus Alexandro Magno, ſi is cum exercitu in Italiam trajeciſſet.

Multo minùs à propoſito aliena ſunt illa de Maſaniſſæ varia fortuna, quæ legere eſt lib. XXIX. Ad eam digreſſionem hoc pacto accedit: *Cæterùm cùm longè maximus omnium ætatis ſuæ regum hic fuerit; plurimumque rem Romanam juverit: operæpretium videtur excedere paullulùm ad enarrandum, quàm varia fortuna uſus ſit in amittendo recuperandoque paterno regno.* Nec aliena ab hiſtoria Romana, quæ Livius lib. XXXV narrat de Ætolorum conſiliis, hoc agentibus, ut Demetriade, Sparta, & Chalcide potirentur. Quibus expoſitis hæc ſubdit: *Abſtulerunt me velut de ſpatio Græciæ res immiſſæ Romanis: non quia ipſas operæprecium eſſet perſcribere, ſed quia cauſſa fuerunt cum Antiocho belli.*

Cautè etiam hac parte ſe geſſit Thucydides. Non item Theopompus in libris hiſtoriæ Philippicæ, qua egit de rebus geſtis Philippi, Amyntæ filii, Alexandri M. patris. Eam hiſtoriam cùm digreſſionibus Theopompus impléſſet: Philippus, proximus ab ultimo Macedonum rex, Perſei pater, ex libris LVIII (tot enim ſcripſerat Theopompus) fecit libros XVI, nihil de ſuo addens, ſed ſolùm digreſſiones ejus reſecans: quemadmodum ex Photio diſcimus.

Nec ſatis eſt, ut ne digreſſionibus utamur nimis multis: nam etiam in paucis peccari poteſt: ut ſi ſint ἄκαιροι a, nihilque ad præſens inſtitutum pertineant. Qualis eſt philoſophica illa Othonis Friſingenſis, quæ eſt lib. I. de geſtis Friderici cap. V. item theologica illa cap. LIII. Ut de Suevica hiſtoria Martini Cruſii, & aliis aliorum, nihil dicam.

a *Intempeſtiva.*

Imò ſi Sebaſtianum Maccium audimus, hujus criminis rei etiam ſunt Polybius, & Salluſtius. at quanti viri! & tamen, ut Maccio videtur, turpiter ſe hìc dederunt: ut qui inutilibus digreſſionibus hiſtoriam repleverint, atque id non alio fine fecerint, quàm ut ſtulto faſtu ſeſe ſupra cæteros efferrent. Audiamus hominem in florentiſſimos ſcriptores debacchantem. *Polybius, & Salluſtius, ita peccarunt, ut nullam unquam veniam impetrarint. In hoc duntaxat ſe occupant; dum digrediuntur, laudant ſe ipſos, atque oculos ita captare ſtudent, ut ab cæterorum lectione penitus ſummoveant. Hic eſt finis omnium digreſſionum, quas tam Polybius, quàm etiam Salluſtius, faciunt. Hoc verò genus ſcriptionis eſt maximè vituperabile, & naſo adunco omnino ſuſpendendum. Et eſt minùs tolerabile, quando, quæ fuerit hiſtorici conditio, non ignoratur.*

Sallustii vita qualis fuerit, notum lippis & tonsoribus. De Polybio quid dicam? Fuit oriundus Megalopoli in Arcadia ex abjectissimis, atque ignobilissimis parentibus, datus pædagogus Scipioni. Sed cùm nullam præ se ferret gentis nobilitatem, voluit dicendo famam virtutis sibi comparare: propterea se, suumque studium, tantopere jactavit: atque, ad id nobis inculcandum, dicit, se interfuisse, præfuisse, administrâsse. Sed quid vanius? quid ambitiosius? Vitium profectò hoc est vel maximum; sed quod totum in hominis conditionem convertitur. Tam enim Sallustius, quàm etiam Polybius, cùm plebeii essent, atque ignobiles, sine ulla parentum suorum imagine nobilitatem sibi, de se prædicando, comparare voluerunt. Quæ verba viri neutiquam vel ingenii, vel eruditionis aspernandæ, propè, nequid dissimulem, cerebrum mihi findunt. Nam quale est illud, quòd ait, Polybium, & Sallustium, natos fuisse *abjectissimis atque ignobilissimis parentibus*? O spissam inscitiam! quis nescit, Polybium, ut de hoc primùm dicam, fuisse filium Lycortæ *a*? At is non tantùm Achæorum *a Polyb. in* ad Romanos, sed etiam ad *b* Ptolomæum, Ægypti regem, legatus *Excerptis* fuit. Imò gentis *c* Achæorum fuit στρατηγὸς, quem Latini prætorem, *Legat.* vel imperatorem, vocant. Eâque in dignitate, & prudentissimis *tmem. 37.* consiliis, & rebus fortiter gestis, tanto se honori parem ostendit. b *Ibid.* Quæ ex Polybianis legationum excerptis certissima sunt: &, si ista c *Ibid. tmem. 55.* nondum viderat Maccius, saltem pleraque horum ex Livio, quem unum cum Thucydide prædicat, scire debuit. Siquidem Livius lib. XXXV narrat, prælio, quod inter Philopœmenem, & Nabidem, commissum fuit, Lycortam hunc Megalopolitanum equitibus præfuisse. Idem Livius lib. XXXVIII. sic de eo scribit: *Vtrimque legatio missa Romam est. exules quoque Lacedæmoniorum suorum caussam legationemq; Achais injunxerunt. Diophanes & Lycortas, Megapolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt.* Et libro proximo: *In Peloponneso adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire jussi erant, exspectabatur, adversus quos, ut præparata consilia haberent, Lycortas prætor consilium indixit.* Ubi & mox Lycortæ hujus ad Appium orationem subjungit. Et quale est, quòd Polybium fuisse Scipionis duntaxat pædagogum calumniatur? Quasi in eam spem, ut pueros doceret, educatus fuerit à patre, principe Achæorum, quorum Resp. inter Græcos tum plurimùm poterat, unde & (verba Livii *d* d *Lib. 38.* sunt) *magnæ auctoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat.* Imò quòd Cicero, & alii, Achaiam κατ᾽ συνεκδοχὴν pro universâ usurpant Græciâ, id non aliunde est, quàm quia, cùm Romani Græciam subigerent, Achæi in ea principatum obtinerent: quemadmodum in

Oratoriis Institutionibus *a* etiam diximus. Ab nobili eâ gente Polybius cum patre Lycorta, & Arato, Arati filio, legatus missus fuit ad Ptolomæum Epiphanem. Et hic honos cùm ei in patria haberetur, necdum attigerat ætatem legitimam capessendæ Reip. ut ipse indicat. Etiam postea Achæorum *b* ad consules Romanos in Thessaliam legatus fuit: ac mox in patriam reversus consilio suo effecit, ut Achæi liberarentur multâ, quæ exsuperaret CXX talenta. Præfectus quoque *c* equitum fuit. Postquam verò in Romanorum venit potestatem, *Scipio, elegans liberalium studiorum, omnisque doctrinæ & auctor, & admirator, domi militiaque secum habuit*: ut Velleius Paterculus *d* inquit. Nec solùm Scipioni huic Africano, quamquam unus is multorum instar esse posset; sed regibus etiam, variarumque gentium principibus, summâ amicitiâ conjunctissimus vixit. Multùm etiam Locriorum civitati utilis fuit *e*, quæ uni huic acceptam tulit immunitatem durissimorum onerum, cui adstricta erat legibus pacis initæ cum Romanis. Nec si Polybius de se ista tacuisset, alii ea ignorare nos sivissent. Nam Pausanias in Arcadicis testis est statuarum ei in Græcia positarum: quæ res satis arguit, quàm gratus fuerit suis. Jam scriptis quid laudatius? Josephus *f* eum vocat ἀγαθὸν ἄνδρα *g*, Strabo *h* ἄνδρα φιλόσοφον *i*, Ælianus *k* ἄνδρα πολυμαθῆ *l*, Velleius præcellentem ingenio virum, Livius *m* hautquaquam spernendum auctorem. quod fortasse κατὰ λιτότητα dictum de eo, quem Cicero *n* ipse appellat auctorem imprimis bonum. Nempe quomodo Achilles Homero *o* vocatur οὐκ ἀφαυρότατος Ἀχαιῶν *p*, qui Achivos omnes fortitudine superabat: quomodo item Pythagoras Horatio dicitur *non sordidus auctor Naturæ, verique*. De quo loquendi genere multa Casaubonus ad Polybium *q*, & nos in Oratoriis nostris *r*. Huic viro, & genere, & rebus gestis, & scriptis nobilissimo, ita insultat Maccius, ut hominem pædagogum appellet, genere aiat ortum vili abjectoque, animo etiam adeò stolido inflatoque fuisse dicat, ut digressiones affectârit, non aliâ de caussâ, quàm ut eorum instar, quibus mali obtigere vicini, suarum fieret laudum curio ac buccinator. Quod nunquam dicet, qui satis attenderit, cujusmodi sint digressiones Polybii. Nam passim quidem digreditur, sed vel ut locum aliquem describat, sine cujus notitia res non possit intelligi: vel ut caussa rei ac modus, quo quid gestum est, meliùs intelligatur: vel ut alienam refellat opinionem, quæ officeret narrationi suæ. Ita lib. II caussas aperit, quibus feliciter adeò creverat Achæorum Resp. Lib. IV tractat de caussis, ex quibus Cynethensium infelicitas pro-

a Lib. 4. cap. 8.
b Polyb. in Excerpt. Legat. numer. 78.
c Ibid. num. 73.
d Lib. 2.
e Polyb. lib. 12.
f Lib. 12. Antiq. Iuda. cap. 13.
g Virum bonum.
h Lib. 1.
i Hominē philosophum.
k Lib. de acie instr. cap. 1.
l Virum multiscium.
m lib. 30.
n Lib. 3. de Offic.
o Iliad. O.
p Non infirmissimus Achaorum.
q Pag. 1034.
r Lib. 4. Orat. Instit. cap. 10.

provenerat. Liber vi integer digressio est, quâ, cur Romani post clades à Pœnis acceptas è misero adeò statu emerserint, atq; ad tantam magnitudinem pervenerint, caussam esse docet, non fortunam, quam amentes eventuum caussam facere solent: sed prudentiam Romanorum, hoc est, tum Reip. formam, tum scientiam militarem. Quæ summi viri dissertatio auro magis aurea est. Lib. ix disserit de institutione præclari imperatoris, & scientiis, quibus ei opus. Lib. x agit de ratione dandi signa per faces: nec veterum morem docere contentus, etiam inventis suis artem eam adauget. Item lib. xvii caussas adfert, cur Romani vincere potuerint phalangem Macedonicam, quæ invicta priùs erat, ac ejus erat naturæ, ut vinci haut posse, neque id temere, persuasum esset. Multis etiam locis de historiæ natura, atque historici officio disserit. Quodsi quis contendat, talia potiùs ad philosophum, quàm historicum, pertinere; equidem non refragabor: tantùm dicam, historicum illum omne, meo judicio, punctum ferre, qui, admirabili cinno, non philosophi minùs, quàm historici munus, expleverit. Atque id facilè mihi concessuros arbitror, qui persuasum habeant, historiam, & philosophiam παντελῶς fine convenire; neque aliud historiam esse, quam philosophiam exemplis institutam: ut superiùs etiam dicebamus.

Nec propterea necesse puto, ut hac semper parte Polybium potiùs imitemur, quàm cæteros, qui in digrediendo & parciores sunt, & breviores. Est enim non unum historiæ genus: neque idem historicis omnibus propositum est. Polybius non contentus prodere sui temporis historiam, simul πρᾶξιν tradere instituit civilis doctrinæ, tum ejus quæ in administranda Rep. versatur, tum quæ ad militarem disciplinam pertinet: quibus duabus partibus politice absolvitur. Idem si nobis propositum sit, locum itidem habebunt digressiones etiam longæ, & philosophicæ. Sed non omnia sic tractari opus est: imò nec omnia debent, nec ab omnibus possunt.

A Polybio ad Sallustium venio: quem temere ait Maccius generis nobilitate Livio cedere. Nam quo veteri auctore id adstruet? Nec dicere possit dignitate inferiorem fuisse: nam & quæstor, & tribunus plebis, & senator Romanus fuit. Imò & Julii Cæsaris favore hoc consecutus est, ut Africæ esset prætor: unde eas est opes consecutus, ut, qui priùs paternam domum vendere fuerat coactus, is postea emerit amænissimos hortos sub Quirinali extra pomœrium ad portam Collinam, qui hodieq; dicuntur *horti Sallustiani*. Hæc satis certa sunt: partim ex oratione eâ in Sallustium, quæ vulgò

Ciceroni tribuitur; quam antiquam admodum esse, vel inde liquet, quòd eam, tanquam ipsius Ciceronis, Quinctilianus a citet: partim ex schidis antiquis, quarum indicio istæc in Sallustii vita legimus, cùm eâ, quam in sua Sallustii editione ante seculum & ampliùs posuit Pomponius Lætus, tum illa, quam scripsit Petrus Crinitus. Interim fatemur, vitam historici defendi non posse: uti nec illud, quòd, qui ipse vitiis erat coopertus, usque adeò in illa invehatur, quasi alienis vitiis invideret. Sed de isto quæstio non est: verùm, fueritne genere vili, dignitate nullâ, ac propterea animo stultè adeò superbo, ut crebrò digredi soleat, atque id semper, quò, vituperantibus cunctis, sese ipse laudaret. Quæ pura puta calumnia est. Nam sive digrediatur, ut locum exponat, res sine eo intelligi non potuit: sive corruptos civitatis mores, similiaque narret, sunt ea inter caussas eorum, quæ deinde contigerunt. Sanè quanto aliter sapiens vetustas de historia Sallustii, quàm Maccius, judicavit? Nam, qui proximi illis temporibus fuere, Velleius Paterculus, & M. Seneca Rhetor, alter b eum *perfectissimum in forma operis* sui vocat: alter c ipsi Thucydidi præferre non dubitat: nec Quinctilianus d idem facere veretur: imò, à doctissimis quibusque Romanorum, principem in historicis locum ei tributum esse, vel ex Martialis e de eo epigrammate notum est. Sanctorum patrum quoque si poscatur judicium, B. Hieronymus, epistolâ ad Paullinum, quæ est de institutione monachi, quatuor hos esse dicit, quos historicus imitando proponere sibi debeat, Thucydidem, Sallustium, Herodotum, Livium. Istoc enim ordine recenset illos.

a *Lib.* 4. *cap.* 1.
b *Velleius lib.* 1.
c *Sen. lib.* 9 *declam.* 1. *& controvers.* 25. *lib.* 5.
d *Lib.* 10. *cap.* 1.
e *Lib.* 14.

CAPUT XXIII.

DE DISPOSITIONE, *sive ordine. Quàm is historico etiam necessarius sit. Procemio etsi primus locus debeatur, postremò tamen scribi posse: atque id à Thucydide etiam, ac Dionysio, factum videri. Duplex proœmii munus. Quandoque tamen & tertium iis accedere, ut benevolentiam paret: quod ita esse, Livii autoritate contra Lucianum comprobatur. Proœmii virtus, ut quasi è visceribus historiæ trahatur: ac Sallustium à Fabio reprehendi, quòd istoc neglexerit. Damnantur exordia frigida,*

gida, magnifica nimis, & longa. Reprehensi item, qui procemium penitus omittunt; atque in eo se Xenophontem imitari dicunt, vel Cæsarem. Philosophorum, & veterum oratorum mos, invocare numen initio operis. Cur historici non æquè id agant, ac poëtæ. Unde poëtæ dicantur sacri vates, Deorum ministri, ac interpretes.

ALteram seu corporis, seu exædificationis historicæ partem feceramus ordinem, sive, ut Græci vocant, τὸν κατὰ τὴν οἰκονομίαν χειρισμόν *a*. Hujus quàm studiosus esse debeat historiæ scriptor, ostendit Dionysius Halicarn. *b* qui inter quinque illa, quorum habenda est ratio, ordinem quoque ponit. item Diodorus Siculus initio lib. v. ubi & Ephorum laudat, quòd non solùm curârit illa κατὰ τὴν λέξιν *c*, sed etiam κατὰ τὴν οἰκονομίαν *d*.

Primum verò ordine in historia locum tenet procemium: quod tamen non impedit, quo minùs postremo loco scribatur. Fecit hoc Thucydides, ut verba illa in ingressu operis ostendunt: Θουκυδίδης *e* Ἀθηναῖος ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων, ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους· ἀρξάμενος εὐθὺς καθισταμένου. Non ξυγγράψω *f* dicit, sed ξυνέγραψα *g*, non ἀρξόμενος *h*, sed ἀρξάμενος *i*. Idem factum à Dionysio Halicarnasseo, qui similiter in præfatione sua ait: Τότε ἐπεχείρησα τῇ γραφῇ *k*. Ait ἐπεχείρησα *l*, non ἐπιχειρήσω *m*. Propterea Lucianus quoque de exordio demum tractat, postquam universa penè tradiderat historiæ scribendæ præcepta. Eam partem sic orditur, Πάντων *n* δὲ ἤδη παρεσκευασμένων καὶ ἀπροοιμίαστον μέν ποτε ποιήσεται τὴν ἀρχὴν &c. Licet verò necesse non sit, ut procemium primò scribatur: tamen, ubi scriptum est, initio poni debere, vel ex voce ipsa satis est evidens.

Officium procemii minimùm duplex est. Prius est, ut significetur, qua de re historia instituatur. Alterum, ut lector attentus reddatur. Quibus tertium quandoque accedit, ut benevolentia captetur. Sed Lucianus solùm priora duo agnoscit. Sic enim scribit *o*: Ὁπόταν *p* δὲ καὶ φροιμιάζηται, ἀπὸ δυοῖν μόνοιν ἄρξεται, οὐχ, ὥσπερ οἱ ῥήτορες, ἀπὸ τριῶν, ἀλλὰ τὸ τῆς εὐνοίας παρείς, προσοχὴν καὶ εὐμάθειαν εὐπορήσει τοῖς ἀκούουσι. Etiam cur necesse non habeat historicus benevolen-

tiam

a Diod. Sicul. initio lib. 5.

b Epist. ad Cn. Pompeium.

c Verborũ elegantiã.

d Ordinẽ.

e Thucydides Atheniensis bellũ Peloponnensium, Atheniensiumque, quod inter se gesserunt, cõscripsit, exorsus statim ab eo motu.

f Scribam.

g Scripsi.

h Orsurus.

i Orsus.

k Tum demũ hanc historiam sum aggressus.

l Aggressus sum.

m Aggrediar.

n Porrò jã adornatis omnibus, aliquando etiam absque procemio auspicabitur.

o Lib. de scribenda historia.

p Quando verò procemio utetur, à duobus tantùm ordietur, non, ut rhetores, à tribus: sed benevolentia loco prætermisso, attentionem & docilitatem pariet auditoribus.

a *Advertent enim ipsi animum, si ostenderit, quā de magnis, aut necessariis, aut ad ipsos pertinentibus, aut utilibus denique rebus, sit dicturus.*

tiam parare, rationem continuò adjungit: Προσέξουσι α μὲν τὸ αὐτοῦ, ἢν δείξῃ, ὡς περὶ μεγάλων, ἢ ἀναγκαίων, ἢ οἰκείων, ἢ χρησίμων ἐρεῖ. Sed Livius securè hoc præceptum negligit. Tria enim facit in præfatione suâ. Ac primùm argumentum operis indicat, cùm inquit: *Facturusne operæ pretium sim, si à primordio urbis res populi Romani perscripserim.* Attentum verò lectorem reddit, cùm mox vocat *res gestas principis terrarum populi.* Item cùm ait: *Cæterùm aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam resp. nec major, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam serò avaritia luxuriaq; immigraverint: nec ubi tantus, ac tam diu paupertati, ac parsimoniæ honos fuerit: adeò quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat.* Quæ operis instituti dignitatem commendant. Benevolentiam denique parit his verbis: *Etsi in tanta scriptorum turbâ, mea fama in obscuro sit: nobilitate ac magnitudine eorum, qui nomini officient meo, me consoler.* Item cùm ait: *Ego contrà hoc quoque laboris præmium petam, ut me à conspectu malorum, quæ nostra tot per annos vidit ætas, tantisper certè, dum prisca illa totâ mente repeto, avertam, omnis expers curæ, quæ scribentis animum, etsi non flectere à vero, sollicitum tamen efficere possit.* Suntque similia istis in eodem prologo.

Præterea videndum, quæ procemii virtutes sint, quæ item vitia. Optima sunt illa, quæ ex narrationis visceribus trahuntur. Qualia sunt Herodoti, Thucydidis, Dionysii, Livii, Taciti, aliorum multorum. At non item probari solent, quæ vel omni commentationi, vel saltem cuivis historiæ, aut propè omni conveniant. Si tamen Fabio *b* credimus, *Crispus Sallustius, in bello Iugurthino & Catilinario, nihil ad historiam pertinentibus principiis usus est.*

b *Lib. 3. cap 10. juxta edit. Rob. St. Alii verò id cap. 8.*

Vitiosa etiam sunt procemia frigida: quali usus Callimorphus medicus, Parthicæ historiæ auctor. in cujus procemio colligebat, medici esse historiam scribere, quia Æsculapius foret Apollinis filius, Apollo verò sit dux Musarum, atque omnis eruditionis princeps. Auctor Lucianus *c*, qui & similia refert exordia, & quidem frigida ὑπὲρ *d* τὴν Κασπικὴν χιόνα, καὶ τὸ κρύσταλλον Κελτικὸν, ut ipse loquitur. Hujusmodi quæ sunt, absterrent à lectione historiæ, priusquam cœperis. Nec enim facilè ab eo præclari aliquid exspectes, qui in portu ipso impingit.

c *Lib. de scribenda histor.*
d *Magis quàm Caspiæ nives, & glacies Gallica.*

Nec frigida solùm exordia damnantur, sed etiam nimis magnifica. Qualia si præponantur historiæ vulgari stylo scriptæ, non minùs ridiculum esse dicit Lucianus, quàm cùm Cupido inducitur, Herculis, aut Titani alicujus personam sustinens. Unde & iis,

iis, qui exordio ejusmodi utuntur, acclamari statim solet *a*,

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

Hoc ne usu veniat nobis, jubet Lucianus, ut omnia sint similia, & ejusdem coloris, atque ut reliquum corpus capiti respondeat: ne galea quidem aurea sit, thorax verò ex pannis vetustis, aut pellibus putridis; clypeus item salignus, tibialia conchis obsita, aut ex corio suillo facta.

Nec debent ea esse nimis longa. quod tantumdem esset, ac siquis Rhodii illius colossi caput pumilioni imponeret.

In contrarium verò peccant, qui proœmium planè omittunt. Quod idem Lucianus simile esse dicit, ac siquis hominem produceret sine capite. Solent verò tales defendere se, cùm aliorum, tum Xenophontis exemplo, qui expeditionem Cyri minoris sic orditur: Δαρείου καὶ Παρυσάτιδος παῖδες γίγνονται δύο *b*. Sed respondet Lucianus, nescire istos, ὡς ἐν δυνάμει τινὰ προοίμιά ἐστι λεληθότα τοὺς πολλούς *c*. quod alibi fusiùs declarat. Tamen Cæsar quoque proœmio abstinet. Sed commentarios ille, non justam historiam, scripsit: ut non semel dictum.

Illud extremo loco in considerationem venit, num in proœmio etiam invocare debeat historicus. Sanè Xenophon in Oeconomico jubet σὺν τοῖς θεοῖς ἄρχεσθαι παντὸς ἔργου *d*. Philosophis quidem id in more fuisse, indicat Jamblichus in vita Pythagoræ *e*. Ac antiquos quoque oratores id facere consuêsse, testis est Servius in illud XI Æn.

Præfatus Divos solio rex infit ab alto.

Ubi & Ciceronis illud tangit ex Divinatione: *Tu horum nihil metuis, nihil cogitas, & siquid ex vetere aliqua oratione,* JOVEM EGO OPTIMUM MAXIMUM, *aut aliquid ejusmodi, discere potueris, præclarè te paratum in judicium venturum arbitraris.* De poëtis verò satius puto tacere. Nam nemo adeò est à Musis alienus, ut initio operis illas ab iis invocari ignoret. Sed de historicis id dici non potest: quippe qui invocationem soleant omittere. Unde Livius præfationem suam ita claudit: *Sed querelæ ne tum quidem gratæ futuræ, cùm forsitan & necessariæ erunt: ab initio certè tantæ ordiendæ rei absint. Cum bonis potiùs ominibus, votisque ac precationibus deorum dearumque, si, ut poëtis, nobis quoque mos esset, libentiùs inciperemus, ut orsis tantum operis successus prosperos darent.* Etiam Lucianus *f*, de ineptis quibusdã historicis agens, inter alia inquit: Εἷς γοῦν μέν τις αὐτῶν ἀπὸ Μουσῶν εὐθὺς ἤρξατο, παρακαλῶν τὰς θεὰς συνεφάψασθαι τοῦ συγγράμματος *g*. Deinde more suo salsè hunc

Q ridet:

a *Horat.*

b *Darii & Parysatidis filii fuere duo.*

c *Esse proœmia quædam vi ac potestate, quæ fugiant multos.*

d *Actionẽ omnem à Diis auspicari.*

e *Initio operis.*

f *Lib. de hist. scrib.*

g *Ac unus quidem ipsorum statim à Musis exordiebatur, invocando deas, ut ipsæ opus hoc scribenti adesse vellent.*

ridet: Ὁρᾷς *a* ὡς ἐμμελὴς ἡ ἀρχὴ, καὶ πρὸς πόδα ἡ ἱστορία, καὶ τῷ παντὶ εἴδει τῶν λόγων πρέπουσα; Nec obscura est ratio, cur historicos à poëtis hac etiam parte differre putarint. Nam ita statuebant, in iis, qui ingenio ad historiam scribendam idoneo sint, & illis instructi disciplinis, quarum notitiâ historico opus est, nihil ulteriùs, præter fidem & industriam, requiri: in poëtis verò exigi spiritum *b* ἔνθεον καὶ κάτοχον ἐκ Μουσῶν *c*. unde illud Sulmonensis poëtæ *d*:

Est Deus in nobis, sunt & commertia cæli:
Sedibus æthereis spiritus ille venit.

Atque, ut idem alibi *e* ait,

Hinc *sacri vates, & Divûm cura vocantur.* Imò Plato ipse eos Deorum ἑρμηνέας καὶ ὑπηρέτας *f* appellat in Ione: nempe quia cælitus veniat furor iste, quo correpti ea canunt, per quæ Dii volunt hominibus mentem suam aperire.

a *Vides, quã concinnum principiũ, quàm in promptu historia, quàm tali orationis forma conveniens?*
b *Lucian. de hist. scrib.*
c *Divinũ à Musis afflatum.*
d *Lib. 3 de Arte.*
e *Lib. 3 Amor. el. 8.*
f *Interpretes ac ministros.*

CAP. XXIV.

Acceditur ad ordinem, qui in narratione servari debet: is duplex; unus, quo temporis ratio habetur; alter, qui generum sequitur distributionem: & quando, vel hoc, vel isto, uti oporteat. Temporis ordinem à fama peti non debere. Quis ordo servandus sit in sex istis; quis egerit, quid, cur, quomodo, ubi, & quando. Quanto plus fructus capiatur ex historia, quæ partes connectit; quàm illis, quæ de partibus seorsim agunt: & quis ordo historiæ adeò luculentæ. Riccobonus refellitur. Non semper temporis ordinem servari in historia, quæ de totâ, vel pluribus etiam nationibus, tractat. Transeundi in eâ ratio. Thucydidem, dum accuratè nimis tempus observat, subinde fieri obscurum: contrà verò Tacitum, & alios, perspicuitatis caussâ, res diversi temporis simul complecti. Ὕστερον πρότερον *etiam in historia à Theone agnosci. De ordine, qui in Vitis observatur. Iudicium de ordine, quem historiæ Augustæ scriptores sequuntur.*

SAtis dictum de procemio. Quæ pars historiæ prima est, si loci ordinem spectes. Sed dignitate longè est princeps ipsa narratio, quæ constituit τὸ σῶμα τῆς ἱστορίας *a*, ut Lucianus vocat. Debet verò mollis ac placida esse ad narrationem transitio, ut idem ait. Εὐαφὴς ἔστω, inquit, καὶ ἀνάγωγος ἔστω ἡ ἐπὶ τὴν διήγησιν μετάβασις.

a Historiæ corpus.

In narratione imprimis ordo exigitur. Unde Plinius epist. 1 lib. 1: *Collegi epistolas non servato temporis ordine: neque enim historiam componebam.*

Atque heic duplex servatur ordo. Siquidem historici in eâ vel τοῖς χρόνοις ἀκολουθοῦσι *b*, vel ταῖς περιοχαῖς τῶν πραγμάτων *c*, ut ait Halicarnassensis; qui & prius illud à Thucydide, posterius ab Herodoto factum ait.

b Tẽpora sequũtur.
c Rerum cõplexiones.

Videamus, quando vel hoc, vel illo ordine sit utendum. Plurimùm autem illud pendet à rei natura, de qua agendum. Res ea vel est corporis integri, vel unius hominis. De corpore toto vel refertur res simplex, vel res plures. In re simplici eo omnia ordine prosequemur, quo gesta sunt. Sed ordinem hunc à rumore neutiquam discere oportet. Nam *summam rerum nuntiat fama, non ordinem*: ut Plinius ait epistolâ ad Minutianum *d*. Ubi verò ordinis satis gnari sumus; haut ullo artificio opus est, nisi quatenus & aliqua ejus ratio habetur in commemorandis sex istis, quæ in omni narratione spectari solent, personâ, re, caussâ, modo, loco, ac tempore. Quam rem commodè satis exposuit Franciscus Patricius. Nec enim, si agendum esset de Rhodiorum obsidione, rectè ordiremur à militum numero, hinc arma describeremus, tum caussam suscepti belli exponeremus, postea indicaretur locus, postremò belli successus, & quo tempore hæc contigissent. Nam ista ordinis perturbatio multùm turbaret lectorem. Ut ergò distinctè omnia narrentur, ita potiùs digeremus. Primùm exponemus auctorem, hinc occasionem, tum apparatum & instrumenta, postea locum, & agendi modum, postremò actionem ipsam, atque successum. Suum autem attributis singulis tempus addetur. Est enim quasi communis quædam omnium vestis: eoque, si in singula dividatur, nulli partium deerit, quo contegatur. Hic ordo plurimùm est servandus, cùm naturæ maximè sit consentaneus. Interdum tamen negligitur, quia casus alium ordinem offerat. Atque hæc quidem satis perspicua sunt.

d Lib. 4. epist. 11.

At operosior multo est οἰκονομία historiæ ejus, quæ res multas

comprehendit. Quin tanto hîc magis habenda est ordinis ratio, quanto amplius fructus ex ejusmodi historia hauritur. *Nam* (ut optimè Polybius a monet) *universam illorum, quæ ad summam rerum conferunt, administrationem in iis, quæ acciderunt, quando, & à quibus principiis quæque sunt profecta, quove modo hunc tandem finem res sint nactæ: hæc ex iis, qui particulatim res gestas scripsere, non cognoscas: nisi fortè aliquis, ubi nobilissimas urbes singillatim adierit, aut etiam mehercule pictas in tabula fuerit contemplatus: statim putaturus sit, totius quoque orbis figuram, universumq; adeò illius situm atque ordinem, probè se didicisse: quod penitus à ratione sit alienum. Omnino, meo quidem judicio, similes sunt, qui persuadent, è particulari historiâ summæ rei notitiam satis commodè parari posse, iis, qui disjecta membra corporis antè animati ac pulchri tuentes, abunde satis spectatum sibi crediderint animalis ipsius vim, actiones, ac pulchritudinem. nam si quis illa membra repentè in unum composuerit, & denuo integrato animali suam formam, & animæ decus reddiderit, atque ita rursus iisdem illud ipsum ostenderit: omnes, credo, statim fateantur, longè se antea à rei veritate abfuisse: non multo secus, atque eos, qui somnia vident. quippe ex parte quidem de toto subire animum cogitatio; cæterùm scientia, & cognitio vera haberi nequaquam potest. Quamobrem ita existimare debemus: parum omnino singularum partium historiam ad rerum universarum conferre notitiam, & fidem: quam ex solâ cunctarum inter se partium connexione & comparatione, item similitudine ac differentia, aliquis consequatur: eoque modo in penetralia admissus historiæ, & utilitatem, & voluptatem ex eâ poterit capere.* Hactenus Polybius: quem quia locus esset longior, Latinè solùm loquentem induximus.

a *Lib. 1. pag. 4. edit. Casaub.*

Ex his satis liquet, quantum referat, ex particularibus historiis contexi universalem. Quod verò ad ordinem atque *οἰκονομίαν* ejus, ante omnia dispicere oportet, num res gestæ continuâ serie sint connexæ, uti quæ ab uno geruntur imperio: qualia fere sunt, quæ Livius narrat de Romanis, antequam cum classe trajicerent in Siciliam: an à diversis gentibus fiant, sed unum in finem referantur: uti illa apud Polybium, qui variarum gentium historiam tractat, sed ita ut ad imperium Romanum respiciat *προηγουμένως* b, ad gentes alias *κατὰ* c *δεύτερον καὶ περιστατικὸν λόγον*, ut Stoici loquuntur: an denique ita à diversis nationibus gesta sint, ut minimè cohæreant: qualia sunt, quæ Diodorus Siculus narrat: item Trogus, sive Justinus.

In postremo hoc genere dubium non est, quin unaquæque res integrè sit narranda, priusquam ad alteram transeatur. Nempe, ut quoque Diodorus Siculus d hac ipsa de re scribit, Οὕτω e μάλιστα διαλαμ-

b *Primariò.*
c *Secundariò, & per occasionem.*
d *Initio lib. 16.*
e *Sic putamus historiã memoria facile comprehendi, & perspicuã reddi legentibus.*

ἀναλαμβάνομεν, τὴν ἱστορίαν εὐμνημόνευτον, καὶ σαφῆ γενέσθαι τοῖς ἀναγινώσκουσιν. Sanè Herodotus id plurimùm obſervat. Idemque faciunt Paterculus, ac Juſtinus: quos immeritò ſugillat Riccobonus, quaſi ſeriem temporis malè neglexerint. Nimirum non vidit, quando res nec ex eodem principio naſcuntur, nec eundem in finem tendunt, tunc minimè requiri, ut ob ſolam temporis cognationem intercidamus narrationem. Quin id non modò opus non eſt, ſed in hiſtoria legitima, hoc eſt, eâ, quam Græci *διεξοδικὴν καὶ πραγματικὴν* appellant, (nam *χρονολογίας* diſpar ratio eſt) ne fieri quidem debet: quia ea res intelligentiam moratur. Unde Velleius Paterculus: *Faciliùs cujuſque rei in unum contracta ſpecies, quàm diviſa temporibus, oculis animiſque inhæret.* Satis hoc etiam perſpexit Suetonius. qui cùm de genere egiſſet Cæſaris Auguſti, omnemque ejus vitam (vixit verò annis prope LXXVI.) diſtribuiſſet in annos illos duodeviginti, & menſes ſex, qui mortem Julii Cæſaris præceſſerunt: XII que proximos, quibus paullùm primò optimatium partibus hæſit, mox cùm M. Antonio, & M. Lepido, deinde tantũ cum Antonio Remp. tenuit: denique annos illos XLIV, quibus eum tenuit ſolus: ſubjungit exinde de ordine quo vitam Auguſti ſcripturus eſſet, hæc verba: *Propoſita vita ejus velut ſumma, partes ſigillatim, neque per tempora, ſed per ſpecies exſequar, quo diſtinctiùs demonſtrari cognoſcique poſſint.* Profectò ut Pentheum, aut Apſyrtum diſcerptum, difficulter agnoviſſes: ita nec facilè intelligas narrationem, quæ rebus aliis crebrò interſecatur. Nec eo tempus ignorabitur, quia illud initio, aut fine cujuſque narrationis, poterit indicari.

At diſpar ratio eſt primi ſecundique generis, ubi vel unius imperii res commemorantur, vel diverſarum gentium, ſed ita ut ad unum referantur. Nam in hujuſmodi hiſtoriâ ſequimur rationem temporis, contrà quàm poëtæ facere ſolent. Quâ de re ita Macrobius lib. V Saturn. cap 11. *Homerus, vitans in poëmate hiſtoricorum ſimilitudinem, quibus lex eſt incipere ab initio rerum, & continuam narrationem ad finem uſque perducere, ipſe poëticâ diſciplinâ à rerum medio cœpit, & ad initium poſt reverſus eſt.* Plinius, lib. 1, epiſt. 1: *Collegi epiſtolas, non ſervato temporis ordine: neque enim hiſtoriam componebam.* Similiter Lucianus a jubet *ὁμοχρονεῖν*, & ea conjungere inter ſe, quæ temporibus congruunt. Sic enim ſcribit, *πρὸς b πάντα σπευδέτω, καὶ ὡς δυνατὸν ὁμοχρονείτω. καὶ μεταπετέσθω ἀπ' Ἀρμενίας μὲν εἰς Μηδίαν· ἐκεῖθεν δὲ ῥοιζήματι ἑνὶ εἰς Ἰβηρίαν· εἶτα εἰς Ἰταλίαν· ὡς μηδενὸς καιροῦ ἀπολείποιτο.* Hoc à ſe factum ait Diodorus Siculus in rebus Philippi & Alexan-

a *Lib. de hiſt. ſcrib.*
b *Ad omnia feſtinet, &, quatenus fieri poteſt, qua temporibus conveniunt, conjũgat: tranſvoletque ex Armeniâ quidem in Mediã, hinc autẽ curriculo uno in Iberiam, inde in Italiam: ita ut nullã occaſionem prætermittat.*

dri.

dri. Ac caussam hanc initio libri XVII adfert: Οὕτω γὰρ μάλιστα ὑπολαμβάνομεν τάς τε πράξεις εὐμνημονεύτους ἔσεσθαι, κεφαλαιωδῶς τεθείσας, καὶ συνεχὲς ἐχούσας ταῖς ἀρχαῖς τὸ τέλος.

a Ita enim existimamus res facilius memoria retineri, cũ res in certa capita digesta finem habent capiti cohærentẽ.

Interim ne in hoc quidem genere perpetuò temporis ordo servatur. Quod indicat Lucianus ipse, cùm addit, *ὡς δυνατὸν* b. Sanè esse, cùm necessitas cogat, nos de ordine esse securos: satis ostendit Diodorus Siculus lib. XX. his verbis: Τούτων c δ' οὕτως ἐχόντων, ταύτῃ ἄν τις καὶ τὴν ἱστορίαν καταμέμψαιτο, θεωρῶν ἐπὶ μὲν τοῦ βίου πολλὰς καὶ διαφόρους πράξεις συντελουμένας κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν, τοῖς δ' ἀναγράφουσιν ἀναγκαῖον ὑπάρχον τὸ μεσολαβεῖν τὴν διήγησιν, καὶ τοῖς ἅμα συντελουμένοις μερίζειν τοὺς χρόνους παρὰ φύσιν· ὥστε τὴν μὲν ἀλήθειαν τῶν πεπραγμένων τὸ πάθος ἔχειν, τὴν δ' ἀναγραφὴν, ἐστερημένην τῆς ὁμοίας ἐξουσίας, μιμεῖσθαι μὲν τὰ γεγενημένα, πολὺ δὲ λείπεσθαι τῆς ἀληθοῦς διαθέσεως. *Hac cùm ita se habeant, hoc quispiam loco historiam reprehendat, videns multas, generisque diversi res in vitâ eodem tempore geri: scriptores verò ad interrumpendam narrationem, & ad res, quæ uno geruntur tempore, dividendas, necessitate contra naturam adigi: Vnde sequatur, ut veritas quidem gestorum affectionem suam habeat: descriptio verò, cui facultas hac negatur, quamquam res quidem imitetur, longo tamen intervallo post veram illarum affectionem relinquatur.* Hac de necessitate illustris etiam est Polybii locus in Legationum Ecloga LXXX. Latinè sic sonat. *Quos sermones apud Senatum isti legati habuerint, quæ à patribus responsa tulerint, & quomodo, omne genus humanitatis & comitatis experti, redierint: in expositione rerum Italicarum jam diximus. Est verò lector sape hujus nobis admonendus, sicut etiam studiosè facimus: quòd non rarò orationes habitas à legatis, & data illis responsa, cogimur priùs exponere, quàm de ipsorum legatione decretâ, & de missione, verba fecerimus. Quoniam enim, per annos singulos res gestas, quæ temporibus inter se congruunt, scribentes, quæ apud quamque gentem sunt facta, summatim uno tempore conamur referre: perspicuum est, id scriptioni nostræ necessariò evenire.*

b Quantũ fieri potest.

c pag. 755. edit. H. St.

Multum verò lucis historiæ adfert, si aperta sit transitio: quod præstant istiusmodi verba initio apposita, *Interim*, *Per id tempus*, *Dum hac geruntur*, & similia. Ita Livius lib. XXI, cùm egisset de descensu Annibalis ex Alpibus, & prodito ei Clastidio, verbis istis ad alia transit: *Cùm ad Trebiam terrestre constitisset bellum, interim circa Siciliam, insulasque Italiæ, mille armatis ad depopulandum oram Italiæ à Carthaginensibus missis, novem Liparas, octo insulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum avertit æstus maris.* Persequitur deinde navalem pugnam inter Pœnos, & Romanos. Post multa dicturus de Cn. Scipionis in Hispa-

Hispaniam profectione, ita incipit, *Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Scipio in Hispaniam cum classe & exercitu missus;* & quæ sequuntur. Sed, ut dixi, non transeundum ad partem aliam, nisi de priori, quod satis sit, dixerimus: nec ad priorem redeundum, nisi isti etiam parti sit satisfactum. Quæ omnia ratio ac prudentia moderari debet: ut à Livio fieri videmus. Thucydides verò, dum studiosè nimis temporis ordinem sectatur, obscuritatem effugere non potuit. Nam, ut Dionysius Halicarnassensis a etiam observat, *cùm multa eâdem æstate & hieme in diversis, ut fit, locis gererentur, imperfectas primas res gestas relinquens, alias attingit, quæ eâdem æstate & hieme contigerunt. Erramus igitur, & summâ cum difficultate res expositas mente jam turbatâ assequimur.* Itaque ait idem Dionysius, eum πολλὰ ποιῆσαι μέρη τὸ ἓν σῶμα b: contrà quàm ab Herodoto factum, quem ait, τὰς δὲ πολλὰς καὶ οὐδὲν ἐοικυίας ὑποθέσεις προελόμενον, σύμφωνον ἓν σῶμα πεποιηκέναι. Quàre prudentis est historici, recedere paulisper à serie temporis, quando ea res perspicuam magis reddit narrationem. Atque hoc in caussa est, cur Curtius, etsi bellum inter Archelaum Macedoniæ præfectum, & Agidem regem Spartanum, antecesserit prælium Alexandri ad Arbela, non tamen prælium id antè narret: ac ne quidem eo prælio ad Arbelam exposito referat: sed eo in librum sextum dilato persequatur, quæ post prælium ad Arbelam evenere, usque ad mortem Darii. Hinc ipse initio libri V: *Quæ interim ductu imperioque Alexandri, vel in Græcia, vel Illyriis, ac Thracia, gesta sibi sunt, si suis quæque temporibus reddere voluero, interrumpendæ sunt res Asiæ, quas utique ad fugam mortemque Darii universas in conspectum dari, & sicut inter se cohærent, ita opere ipso conjungi, haut paullo aptius videri potest. Igitur quæ prælio apud Arbela conjuncta sunt, ordiar dicere.* Idem Taciti consilium fuit: qui lib. XII Annalium, cur res diversorum annorum in unum tempus interdum conjiciantur, hanc adfert caussam, *ne divisa haut perinde ad memoriam sui valeant.* Et ante eos scripserat Polybius lib. V d: *Etsi non fugit nos, bellum istud nondum finitum tempore illo fuisse, in quo desinunt res Græcanicæ superiùs enarratæ: judicio tamen fecimus, quòd hoc ordine, & partitione istâ, in contexendâ historiâ nostrâ utimur. Nam, ut lectores in exacta notitia temporis, quo res quæque per partes sunt actæ, non fallerentur; satis abunde illos instruximus, cùm in explicandis Olympiadis hujus annis, & rebus Græcorum tunc gestis, principia & fines eorum, quæ in Asia fiebant, diligenter ubique annotavimus, & in memoriam lectori subinde revocavimus. Ad lucem namque, & facilem narrationis intelligentiam, faciendum omnino duximus in hac Olympiade, ut res in illâ gestas ne misce-*

a *Epist ad Cn. Pomp.*

b *Unum corpus in partes multas divellere.*

c *Multis & dissimilibus argumentis assumtis, unum corpus consentiens fecisse.*

d *Pag. 378*

ne misceremus, donec ad sequentes Olympiades fuerit ventum: quarum res gestas, ut quaque illarum variis locis acta ratione temporis inter se congruent, in annos singulos digeremus. Nam qui non aliquam partem separatim, verùm omnia simul, quæ ubique locorum fuere gesta, perscribere instituerimus, & quod jam alicubi antea dicebamus, majus historiæ opus, quàm ferè hactenus quisquam suscipere sit ausus, ipsi susceperimus; præcipua videlicet adhibenda nobis cura fuerit, quo sic omnia ordinentur, atque inter se connectantur, ut & universa scriptio operis nostri, & singulæ illius partes, perspicuam explicationem habeant.

Hæc satis ostendunt, in historia πραγματικῇ, διὰ τὸ εὐπαρακολούθητον, hoc est, ut perspicuè res explicentur, non rarò committi ὕστερον πρότερον, & exitus rei ante initia referri. Quod etiam Theon agnoscit in progymnasmatis. ubi nobilis ille rhetor sic scribit: Τὴν δὲ ἀναστροφὴν τῆς τάξεως πολλαχῶς ποιησόμεθα· καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν μέσων ἐστὶν ἀρξάμενον ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀναδραμεῖν, εἶτα ἐπὶ τὰ τελευταῖα καταντῆσαι. Transtulit Camerarius: *Mutari autem ordo soles multifariam: nam & à medio orsus poterit ad initium recurrere, atque ita extrema persequi.* Ac ne id tantùm de poëtis aut oratoribus dictum putes, subjicit Theon exemplum ex Thucydide. Ait enim: Καὶ Θουκυδίδης δὲ ἀπὸ τῶν περὶ Ἐπίδαμνον ἀρξάμενος, ἀνέδραμεν ἐπὶ τὴν πεντηκονταετίαν, ἔπειτα κατῆλθεν ἐπὶ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον. *Thucydides quoque de Epidamno orsus recurrit ad res annorum quinquaginta, unde ad bellum Peloponnesiacum pervenit.* Inde verò subjungit Theon: Ἔξεστι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν τελευταίων ἀρξάμενον, ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ μέσα, καὶ οὕτως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν καταντῆσαι. ὥσπερ Ἡρόδοτος ἐπὶ τῆς τρίτης ἡμᾶς διδάσκει, λέγων οὕτω· πέμψας Καμβύσης εἰς Αἴγυπτον κήρυκα, αἴτει Ἄμασιν θυγατέρα. αἴτει δὲ ἐκ συμβουλῆς ἀνδρὸς Αἰγυπτίου, ὃς μεμφόμενος Ἄμασιν, ἔπραξε ταῦτα, ὅτι μιν ἀποσπάσας γυναικός τε καὶ τέκνων, ἔκδοτον ἐποίησεν εἰς Πέρσας. Εἶτα καὶ τὰ αἴτια διηγεῖται· ὅτι ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς ᾔτησε παρὰ τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως ἰατρὸν ὀφθαλμῶν, ὃς εἴη ἄριστος. ἡ γὰρ κατὰ φύσιν ἦν τάξις τῆς διηγήσεως, πρῶτον μὲν τὴν ὀφθαλμίαν εἰπεῖν τοῦ Περσῶν βασιλέως, καὶ ὡς πέμψας εἰς Αἴγυπτον ᾔτησε παρὰ τοῦ βασιλεύοντος ἐκεῖ ἰατρὸν ὀφθαλμῶν. ὁ δὲ τοῦτον ἀναπέμπει. ἔπειτα ὅτι χαλεπῶς φέρων ὁ ἰατρὸς γυναικός τε καὶ παίδων ἀπολειφθεὶς, ἐμύνατο τὸν ἐκδόντα, συμβουλεύσας τῷ Περσῶν βασιλεῖ, αἰτῆσαι θυγατέρα παρὰ τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέος, ἵνα ἢ δοὺς ἀνιῷτο, ἢ μὴ δοὺς ἀπέχθοιτο. Apponam quoque interpretationem Joach. Camerarii: *Licebit & ab ultimis incipere, & pergere ad media, atque ita ad prima devenire. Id quòd docuit nos Herodotus in tertio libro his verbis:* Misso præcone in Ægyptum, petiit Cambyses filiam Amasidos. Petiit autem de suasione Ægyptii

cujus-

cujusdam, qui hoc ageret odio Amasidos, à quo traditus fuisset Persis, abstractus à liberis & uxore. *Addit caussam: ab Ægypti rege Cambysen petiisse medicum oculorum omnium præstantissimum. Nam naturalis ordo narrationis hic erat: primum, ut diceretur, ex oculis laboràsse regem Persarum, & misisse in Ægyptum illum, petiisseq́; à rege Ægypti medicum oculorum, eumq́; transmisisse hunc. Deinde graviter ferentem medicum, deferendam sibi fuisse conjugem & liberos, ultum esse traditorem suum, & suasisse regi Persarum, ut peteret filiam Ægyptii: ut aut doleret, si dedisset: aut, si non dedisset, haberet inimicum Persam.* His denique subjicit Theon: Ἔστι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν μέσων ἀρξάμενον, ἐπὶ τὴν τελευτὴν ἐλθεῖν, εἶτα ἐν τούτοις λῆξαι. καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν τελευταίων ἀρξάμενον, ἀναδραμεῖν ἐπὶ τὴν ἀρχήν· καὶ λῆξαι εἰς τὰ μέσα. καὶ ἔτι ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρξάμενον μεταβῆναι ἐπὶ τὰ τελευταῖα, καὶ ἐν τοῖς μέσοις παύσασθαι. *Licebit & à mediis ordiri, & in fine consistere: rursumq́; ordiri à fine, & recurrere ad initium, & in medio finire narrationem: atque ordiri à primis, transire ad ultima, & in media desinere.* Quare ita concludimus, χειρισμὸν καὶ οἰκονομίαν ἱστορίας διεξοδικῆς interdum ob perspicuitatem, καὶ τὸ πρέπον, requirere, ut à temporis ordine paullùm recedamus: quâ de re nec aspernanda planè sunt, quæ Patricius scripsit extremo dialogo x.

Nunc quia de ordine in rebus à toto corpore gestis satis dictum: aliquid etiam addendum de serie, quam sequi convenit in vitis describendis. Ac superiùs quidem diximus, vel temporis ordinem servari: vel narrationem omnem in capita quædam dispesci: ut si priùs agas de rebus publicis; deinde de illis, quas quis privatim gessit. Sed est & mixtus ordo. ut si initio quidem temporis ordinem retineamus: ubi verò ad grandiorem pervenimus ætatem, omnia ad capita certa revocemus.

Ex Græcis vitarum scriptoribus etiam in οἰκονομίᾳ exemplò esse possunt Plutarchus, Philostratus, Laërtius, Eunapius: è Latinis, cùm Cornelius Nepos, tum Tranquillus, quo nemo eorum, qui vitas Cæsarum scripsere, ordinis est magis studiosus. Quamquam nec est, quòd reprehendi possit Flavius Vopiscus. Paullùm peccat Trebellius Pollio. At negligentiores Spartianus, Lampridius, & Vulcatius Gallicanus. Omnium verò maximè incuriam suam prodidit Julius Capitolinus: cui congerendi tantum, non digerendi voluntas fuisse videtur.

CAPUT XXV.

Vtrùm historia in libros sit dividenda. An divisio librorum Livii in decadas sit ab auctore. Sebastianus Maccius, & Cœlius Rhodiginus refelluntur. Vbi librum quemque claudere conveniat.

HActenus de Dispositione. Ubi quia duo spectantur, in quas partes historia dividatur, & quo illæ ordine collocentur: eò visum est, superiori doctrinæ adnectere quæstionem vicinam, ut quæ & ipsa ad divisionem pertineat; utrùm historiæ corpus continuum esse debeat, an rectiùs in libros dividatur. De quo ita nobis videtur, si res una narretur. & simplex; neque ea materie ampla sit; uno commodè libro comprehendi: . ut à Sallustio factum in Catilinaria, & Jugurthina: sin materiem tractemus varietate & copiâ suâ diffusam; rectiùs in libros dividi; uti fecit idem Sallustius in deperditis historiarum libris. Nam ut longissima via jucundiùs conficitur, si distinguatur spatiis quibusdam, ubi interquiescas: ita & minori fastidio historia cùm scribitur, tum legitur, si non amplum illud camporum æquor continuò percurratur, sed spatiis distinctis: hoc est, si libro quoque ad finem perducto, animus fatigatus respiret, ac paullùm se colligat, priusquam ad reliquam historiam se conferat: quæ res, & scribentem suscitat, novasque lasso vires suppeditat, ad reliqua eodem genio pertexenda; & legenti novam affert alacritatem, ad cætera quoque non somniculosè legenda. Itaque non unum, & alterum, sed universos historicos hanc iniisse rationem videmus. Uti Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Polybium, Dionysium, Diodorum, Cæsarem, Trogum, Curtium, atque alios: qui omnes, si amplior materies obtigisset, eam in certos libros secuere. Imò Livius historiam universam in decadas, has verò in libros divisit: ut Sebastianus Maccius *a* scripsit, & ante eum defendit Cælius Rhodiginus *b*: idque hoc argumento, quòd Livius decadibus præfationes præponat. Sed non tanti hoc est, ut movere quemquam debeat. Nam verum quidem est, lib. XXI & XXXI præmitti quiddam proœmii non omnino dissimile. Sed unde ibunt probatum, idem fecisse cum libro XI, XLI, qui ἀκέφαλος, item LI, & cæteris, qui decada incipiebant? Præterea istiusmodi præfa-

a *Lib. 1. de hist. cap. 32.*
b *Lib. 25. Antiquarum Lectionũ cap. 3.*

præfatiuncula etiam præponitur, ubi decadis initium non est: uti libro sexto. Quare omnino assentire malo Petrarchæ *a*, Crinito *b*, Politiano *c*, Sigonio *d*, atque aliis, qui divisionem eam, non à scriptore, sed librariis esse, putant. Movet verò me illud, quòd etiam istos movit: nempe quòd Censorinus, Diomedes, ac veterum alii, nunquam decadum, sed semper librorum meminere. Nec aliter Florus in epitome omnium librorum Livii. Ex qua etiam discimus, scripsisse libros non solùm CXL, sed CXLII. quod ipsum divisioni isti in decadas adversatur.

a Epist. ad Io. Boccacium.
b Lib. 7. de honesta disciplin. cap. 12.
c Ibid. apud Crinitum.
d Initio scholiorū in Liviū.

Sed non tam prosit scire, historiam ampliorem in libros dispesci oportere; quod nemo unquam neglexit, nemo impugnavit: quàm illud nôsse, ubi aliorum quemque claudere conveniat. Hoc verò perspici potest è rei tum qualitate, tum quantitate. Ut si de rebus Romanis fusiùs agere velis, Livii exemplo libro primo commodè comprehendes ea, quæ ad originem Romanorum, & imperium septem regum pertinent. Siquidem, seu magnitudinem spectes, est ea εὐσύνοπτος *e*: seu exitum videas, pulcrè finis regii imperii finiet eum librum; alterque incipiet ab initio potestatis consularis. Atque eadem in aliis ratio est. Nempe tum finem libro faciemus, cùm aliquid erit, quod pulcrè & convenienter terminet; & multa adeò complexi sumus, ut, si ultra librum procudamus, legentibus ea res fastidium possit adferre.

e Pulcra, ac conspicua.

Cap. XXVI.

De Elocutione Historica *universè: ac speciatim, an pars ea necessariò in hac arte tradatur. Ludovicus Carbo refellitur. Historici dictionem ab oratoriâ differre, sive eam Grammaticorum more spectes, sive compositionem oratoriam, & verborum sententiarumque lumina consideres. Parthenii liber de vocabulis historicorum.*

Vidimus, quas res historia tractet, & quo ordine eas persequatur. Superest doceamus, cujusmodi dictione utatur. Quæ historicæ artis pars Elocutio vocatur. Sed ejus cura prope supervacua est, si omnis elocutionis laus in eo consistit, ut intelligamur, ac satis nobis est, ut narratores simus: quâ in sententiâ, ut auctor est

a lib. 2 de Orat. Tullius *a*, fuere ex Græcis, Pherecydes, Hellanicus, Acusilaus: ex Latinis item, Cato, Pictor, Piso. Sin non narratores solùm, sed etiam exornatores esse volumus: potiùs nobis exemplo esse debent, è Græcis, Herodotus, Thucydides, Xenophon: è Latinis, Sallustius, Livius, Curtius, Tacitus. Nam priorum scripta, qui ornatum neglexerant, ætatem ferre minimè potuerunt: at accurata eorum diligentia, qui non veritatis solùm, sed voluptatis etiam rationem habuerunt, verè omne punctum tulit: eruntque eorum literæ ac monumenta in gloria atque admiratione, quamdiu homines erunt. Propterea non illis tantùm, quibus oratorium, vel poëticum studium placet; sed etiam, qui ad historiam scribendam appellere animum volunt; multùm se in dicendo priùs exercere debent. Quod satis perspexit, egregius Rhetor, Theon: qui in progymnasmatis suis, cùm de paraphrasi excolendâ egisset, ista subjungit: Ὅτι πάνυ ἐστὶν ἀναγκαῖον ἡ τῶν γυμνασμάτων ἄσκησις, οὐ μόνον τοῖς μέλλουσι ῥητορεύειν, ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἢ ποιητῶν, ἢ λογοποιῶν, ἢ ἄλλων τινῶν λόγων δύναμιν ἐθέλει μεταχειρίζεσθαι. *Omnino esse necessariam hujusmodi exercitiorum usurpationem, non modò iis, qui oratores fieri cupiunt; sed etiam illis, qui vel poëticam, vel historiam, vel aliam eloquendi facultatem, aggredi velint.*

Sed multi, ut hoc fatentur, ita negant, aliis hanc ad rem præceptis opus esse, quàm rhetorum: quippe ex quorum monumentis discere sit, quibus rebus sermo omnis fiat ornatior. Verùm vel amictu, quod dicitur, eorum telum evitabimus. Nam si non paullo alia sit dictio historici, quàm vel oratoris, vel poëtæ; nec eadem tamen est, quæ vulgaris: omnino, ut in oratoriâ, ac poëticâ, ita in historicâ etiam, de elocutione agi debet. Quare spissus est error, non vulgi modò, sed etiam viri multijugæ lectionis, Ludovici

b Cap. 1. posit. 4. Carbonis, qui, lib. primo de Elocutione oratoria *b*, scribere veritus non est, duas solùm artes selectâ & à vulgari remotâ dicendi formâ uti. Loquitur autem de Oratoriâ, & Poëticâ. Quanto meliùs hac de re nobilis Grammaticus, Augustinus Saturnius, Mercurii Majoris lib. x. cap. i x. ubi ait: *Cùm tria sint autorum genera, poëtæ, historici, oratores: horum quisque suas quasdam dicendi leges sibi vindicant. Ut quod, exempli gratiâ, historici*, sum velox pedibus: *oratores*, velocibus pedibus: *poëta ipsi suo quodam jure*, velox pedes, *multo licentiùs enunciarint: non quòd his cancellis usque sese contineant; sed quòd non temere aliter fari consueverint.* Et sanè, si minutiis istis insistere lubido sit, multa possint adferri, quæ ostendant, historici dictionem, etiam Grammaticorum more si consideretur, mediam esse inter oratoriâ, & poë-

& poëticam. Nam ut multa à poëtis audaciùs dicuntur, quàm ut historicus ea ausit usurpare: tamen neque desunt, quæ historicus cum poëta communia habeat. Ut cum tantopere gaudet infinitum pro finito ponere: qualia sunt, *tendere* pro tendebat, *negare* pro negabat. Nisi hæc dicta malis κατ' ἔλλειψιν verbi *cœpit*, vel similis. Servium audiamus * in 11 Æneid. *Infinitus modus pro indicativo: & est figura propria historiographorum: ut Sallustius; Equitare, jaculari, cursu cum æqualibus certare.* Aut cùm idem, Græcorum more, adjectivis jungit accusativum, qui partem, aut patriam, aut habitum significet. Ut Curtius lib x: *Itaque revocatus vestem fratris, eam ipsam, quæ in sella erat, induitur.* Aut cum aliqua κατὰ σύνθεσιν, sive generis ἐναλλαγὴν profert. quale hoc est ejusdem Curtii in quarto: *Duo millia, in quibus occidendi defecerat rabies, crucibus adfixi.* Aut cùm adjectivis substantivè acceptis partium casum addit. ut, *incerta fortunæ*, apud Livium. &, apud Justinum lib. xlı: *Ut non immensa tantùm ac profunda camporum, verùm etiam prærupta collium, montiumque ardua, occupaverint.* Quomodo non temere loquetur orator: sed Tacito nihil penè est frequentius. Ut in primo Annalium: *Truci sonore subjecta vallium ac resultanteis saltus complerent.* Et secundo, *prominentia montium.* Et mox, *prima silvarum.* Item, *avia saltuum.* Item, *inania famæ.* Ac lib. 111, *longinqua imperii.* Item, *incerta maris, & tempestatum.* Et lib. 1v, *asperis maris.* Et eodem, *Jussa principis magis, quàm incerta belli metuens.* Et lib. x11, *Ripas, & colles, ac montium edita, in modum theatri* &c. Et lib. 111 Hist. *Sed prima rerum quieti speculabantur.* Et eodem: *Offensarum operta metuebantur.* Et eodem: *Ad Sallustianos hortos per angusta, & lubrica viarum flexerant.* Et 1v. Hist. *Ardua Alpium præsidiis claudere.* Et eodem lib. *Statos æstivis flatibus dies* (Lips. Etesiarum dies) *& certa maris operiebantur.* Et vita Agricolæ: *Ludos, & inania honoris.*

* pag. 250

Nec in historica dictione sufficit ad ea attendamus, quæ & Grammaticorum filii observare solent. Uti fortasse fecit Parthenius ὁ τοῦ Διονυσίου a, cujus libros περὶ τῶν παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς λέξεων b Athenæus citat in undecimo. Ulteriùs attollendus animus: ad dignitatem nempe, totamque compositionem: hoc est, verborum sententiarumque lumina, quæ τρόπους καὶ σχήματα appellant: adhæc ad juncturam, ordinem, periodos, ac numerum. Hæc enim sunt ea, quæ Cicero præcipuè respexit, cùm in Bruto suo ita loquitur: *Demochares, qui fuit Demosthenis oratoris filius, earum rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, non tam historico, quàm oratorio genere, perscripsit.* Quæ

a *Dionysii filius.*

b *De vocabulis apud historicos.*

 non

non obscurè ostendunt, etsi historicus ornatus cum oratorio conveniat in multis, tamen esse, ubi differat ab eodem. Quare etsi multa in Partitionibus, plura in sex Oratoriarum institutionum libris, de Elocutione dixerimus: tamen hoc iterum loco de ea agendum nobis. Ac primùm videbimus de virtutibus iis, quæ κατ' ἀναλογίαν quandam communes sunt oratori, historico, ac poëtæ. Deinde explicabimus, in quibus historica dictio ab oratoria, ac poëtica differat, & quòd dicendi genus (χαρακτὴρ Græcis vocatur) maximè historico conveniat.

CAP. XXVII.

De duabus historiæ virtutibus primis, sermonis puritate, ac perspicuâ brevitate. Herodotus Ionismi, Thucydides Atticismi exemplar. Catonis dictum de Albino, qui, oratione Græcâ scripturus res Romanas, imperitiæ veniam poposcerat. Thucydides, & Philistus, obscuriores facti, dum laborant esse breves. Parùm perspexisse Iulium Scaligerum, in quo Sallustiana brevitas consistat. Alienas, seu orationes, seu epistolas, non debere ad verbum inseri: ac Ioannis Cilicis hac in parte peccatum. Thucydidem obscuriorem reddi ob hyperbata crebra. Falli interim, qui affectâsse eum obscuritatem arbitrantur.

QUæ virtutes sint historicæ dictionis, rectè perspexit Lucianus, cùm de eo judicium facit ex istis, quæ de narratione Rhetores tradunt. Cùm enim locutus esset de transitione ab exordio ad narrationem, ista subjungit: Ἅπαν γὰρ ἀτεχνῶς τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς ἱστορίας, διήγησις μακρά ἐστιν, ὥστε ταῖς τῆς διηγήσεως ἀρεταῖς κατακεκοσμήσθω. Virtutes eas pluribus enumerat Dionysius Halicarn. epist. ad Cn. Pompeium. Possunt verò revocari ad quatuor istas, quas Crassus etiam apud Ciceronem in oratione requirit: puritatem, perspicuitatem, ornatum, & decorum.

De puritate sic scribit Dionysius: Πρώτη [b] τῶν ἀρετῶν γένοιτ' ἄν, ἧς χωρὶς οὐδὲν τῶν ἄλλων τῶν περὶ τοὺς λόγους ὄφελος. τίς; ἡ καθαρεύουσα τοῖς ὀνόμασι, καὶ τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα σώζουσα διάλεκτος. Mox de Herodoto ac Thucydide [c] adjungit: Ἡρόδοτός τε γὰρ [d] τῆς Ἰάδος ἄριστος κανὼν Θουκυδί-

a Omnino omne reliquum historiæ corpus longa est narratio. Quare & narrationis virtutibus exornetur.

b Virtus omnium prima est, sine qua nulla alia est orationis utilitas. Quæ illa est? Sermo purus & proprietatem linguæ Græcæ retinens.

c Hanc ambo studiosè conservant.

d Herodotus enim Ionicæ linguæ optima regula est, Thucydides verò Atticæ.

Θȣκυδίδης δὲ τῇ Ἀτθίδι. Seriò verò cogitandum illud, quod Halicarnassensem dicere videmus, absque puritate, & elegantiâ, inutilem esse sermonem. Propterea A. Albinus, qui cum L. Lucullo consul fuit, excusatione sibi opus esse putavit, cùm res à Romanis gestas Græcè composuisset. Nam historiæ suæ initio hunc in modum disserebat: *Neminem succensere sibi convenire, siquid in his libris parùm compositè, aut minùs eleganter, scriptum foret. Nam sum*, inquit, *homo Romanus, natus in Latio: Græca oratio à nobis alienissima est.* Ea cùm legisset Cato, *Ne tu*, inquit, *Aule, nimiùm nugator es, cùm maluisti culpam deprecari, quàm culpâ vacare. Nam petere veniam solemus, aut cùm imprudentes erravimus, aut cùm compulsi peccavimus. Te*, inquit, *oro te, quis perpulit, ut id committeres, quod, priusquam faceres, peteres ut ignosceretur?* Hæc Gellius ex Cornelii Nepotis libro de Illustribus Viris. De reliquo, extra omnem controversiam poni debet, satiùs plurimùm esse, historiam scribere linguâ Latinâ, quàm Gallicâ, Italicâ, Germanicâ, Hispanicâ, vel aliâ. Nam hæ suis ferme continentur finibus: Latina per omnes gentes diffunditur.

Præterea, ut dixi, requirit Dionysius τὴν ἐνάργειαν, sive perspicuitatem. Eam imprimis commendat in brevitate, quam συντομίαν appellat. Sanè, ut idem ait, μετὰ μὲν σαφȣ̃ς ἐξεταζόμενον, ἡδὺ φαίνεται τὸ βραχύ· εἰ δ' ἀπολείποιτο τȣ́τȣ, πικρόν. *brevitas cum perspicuitate conjuncta, videtur jucunda: sin ea desiat, acerba austeraq́ue.* Iccirco Cicero in Bruto suo: *Nihil*, inquit, *est in historia, purâ, & illustri brevitate dulcius.* Nempe quia non sufficit brevitas, cùm ea sæpe obscuritatem afferat, eò addit *illustris*, hoc est, clara apertaque. Estque hæc res eo majoris momenti, quia Thucydides ipse, ac Philistus, dum concisis studeṇt sententiis, nimio acumine obscuriores sunt facti: quod etiam Cicero fatetur.

Multi verò ne quidem intelligunt, quid brevitatis nomine censeri mereatur. Sanè illorum si judicio rem metiamur, ne Sallustius quidem fuerit brevis: cujus divinam brevitatem Fabius prædicat, & omnis antiquitas. Nam dicent, longè paucioribus tum Catilinarium, tum Jugurthinum bellum, potuisse comprehendi. Quod concessero non invitus: sed quòd usque adeò multa complectatur verbis paucis, id admiratione imprimis dignum est: inque eò Sallustii brevitas consistit. Scio aliter judicare Julium Scaligerum, qui lib. IV de re Poëtica cap. XXIV, *censet brevitatem Sallustii propterea vulgò jactatam, quia tribus vocibus integras explet sententias; non circumducit, asyndetis utitur, omittit verba.* Verùm longè gravior caussa subest;

est; nempe ea, quam dixi. *At,inquit* summus ille vir, *qui conciones inserat, quas nullus habuerit imperator, easq; prælongas non raro: qui apud Aras fratrum, quasi in amæno diverticulo, spatietur: qui, præter historiæ argumentum, Catonis Cæsarisq; collatione plurimos versus occupet: qui ad Catilinæ bellum narrandum principia urbis Romæ arcessat: non video, quo consilio brevem potiùs,quàm vel prolixum,vel etiam nimium, supervacuumq;, existimemus.* Sed hæc quidem minimè movent. Nam etiam in concionibus istis,& diverticulis,& exordiis longè arcessitis,verbis non multis res multas comprehendit: adeò ut non in his minus,quàm cæteris, otiosum atque attentum lectorem requirat. Siquidem sic usu venire solet,ut, dictio si sit pressa & concisa, facilè res quædam animum transvolent legentis. Vide omnino collationem illam, quam inter Sallustium Liviumque, hac ipsa in re, instituit Jovianus Pontanus in Actio suo *a*.

*a Fol.*141. *&* 142. *edit.Ald.*

Brevitati & perspicuitati obsunt, qui, ut fidem magis concilient historiæ, ad verbum inserunt scripta aliena. Quomodo Joannes Cilix in Ecclesiastica sua historia retulit epistolas ab Episcopis ultro citroque missas: quæ cùm volumen immane quantum augerent, tamen haut multum rei historicæ continebant, ac copia invisa oberant perspicuitati: ut Photius in bibliotheca sua censet,*tmem.* XLII.

Sunt & alia multa,quæ perspicuitati adversentur: imprimis verò verba obscura; cujusmodi quæ sint, in Oratoriis satis diximus. Nec propterea vulgaribus, ac sordidis utendum: sed consilium sequemur Luciani. Ejus hæc verba: Ὡς τῇ γνώμῃ τοῦ συγγραφέως σκοποὺς ἀπεθέμεθα παῤῥησίαν, καὶ ἀλήθειαν· οὕτω δὲ καὶ τῇ φωνῇ αὐτοῦ εἷς σκοπὸς ὁ πρῶτος, σαφῶς δηλῶσαι, καὶ φανότατα ἐμφανίσαι τὸ πρᾶγμα, μήτε ἀποῤῥήτοις, καὶ ἔξω πάτου ὀνόμασι, μήτε τοῖς ἀγοραίοις τούτοις, καὶ καπηλικοῖς, ἀλλ᾽ ὡς μὲν τοὺς πολλοὺς συνιέναι, τοὺς δὲ πεπαιδευμένους ἐπαινέσαι. *Vt menti scriptoris hosce scopos proposuimus, dicendi libertatem, & veritatem: ita & voci ejus unus hic esto scopus, ut rem planè aperiat, & quàm lucidissimè declaret, verbis neque obscuris, neque ab usu remotis; neque etiam vulgaribus hisce, & tabernariis; sed quæ vulgus intelligat, & eruditi laudent.*

b In vita Thucydidis.

c Quod ad sententiã, obscurus, quia verborũ trajectione delectetur.

Præterea perspicuitati repugnat ordo verborum perturbatus. Sanè Thucydides quoque Marcellino *b* dicitur esse ἀσαφὴς *c* τὴν διάνοιαν διὰ τὸ ὑπερβάτοις χαίρειν. Nec tamen accedere iis possum, qui studio eum putant obscuriorem esse voluisse. Sed Tullio potiùs assentio, qui ira locutos tum ait viros in Rep. celebres, ac facundiâ nobiles: atque ipsum Thucydidem fuisse maturiorem & mitiorem

Futu-

futurum, si postea vixisset. Hæc de brevitate. De qua & aliqua ex antiquis videre potes apud Cælium Rhodiginum lib. xxv. Antiqu. Lect. cap. iii.

Caput XXVIII.

De tertiâ, quartâque historicæ elocutionis virtute: ornatu nempe, & decoro. Herodotum τὸ ἠθικὸν, Thucydidem τὸ παθητικὸν magis observâsse: atque ut in aliis etiam alter alteri antistet. Compositionem nec numerosam admodum, nec tamen asperam esse debere. Quomodo Thucydidem Marcellinus defendat in eo, quòd in concionibus lenocinia orationis neglexerit.

Venio ad tertiam virtutem, hoc est, ad ornatum. quò refertur à Dionysio τῶν ἠθῶν καὶ παθῶν μίμησις a: atq; ait idem, Herodotum meliùs τὰ ἤθη b, Thucydidem rectiùs τὰ πάθη c exprimere. Eodem quoque pertinent τὸ μέγα d καὶ θαυμαστὸν ἐκφαίνουσαι τῆς κατασκευῆς ἀρεταί. Quibus Herodotum, & Thucydidem, pares esse dicit. Item αἱ e τὴν ἰσχὺν, καὶ τὸν τόνον, καὶ τὰς ὁμοιοτρόπους δυνάμεις τῆς φράσεως ἀρεταὶ περιέχουσαι. Quibus Thucydidem vincere ait. Item ἡδονὴ f, καὶ πειθώ, καὶ τέρψις, καὶ αἱ ὁμοιογενεῖς ἀρεταί. Quibus Herodotum longè præstantiorem esse dicit.

Nec Dionysius solùm, sed etiam Lucianus, virtutem hanc in historico requirit. Cùm verò ornatus propriè in tribus consistat, elegantiâ, compositione, dignitate, quemadmodum in Oratoriis diximus: ad elegantiam quidem pertinet, quòd abstinere jubet ἔξω g πάντως ὀνόμασι, καὶ τοῖς ἀγοραίοις, καὶ καπηλικοῖς: ac contrà usurpare ea, quæ intelligant omnes, ac laudent periti.

Ad compositionem pertinet, quòd requirit, ut narratio sit λείως τε καὶ h ὁμαλῶς προϊοῦσα, καὶ αὐτὴ ὁμοίως, ὥστε μὴ προὔχειν, μήτε κοιλαίνεσθαι. Alibi quoque eopse opere de eâ sic scribit: Συνθήκῃ i τῶν ὀνομάτων εὐκράτῳ, καὶ μέσῃ χρηστέον, οὔτε ἄγαν ἀφιστάντα, καὶ ἀπαρτῶντα, τραχὺ γὰρ, οὔτε ῥυθμῷ, παρ' ὀλίγον ὡς οἱ πολλοὶ, συνάπτοντα. Τὸ μὲν γὰρ ἐπαίτιον· τὸ δ' ἀηδὲς τοῖς ἀκούουσι.

Denique de dignitate, hoc est, de verborum sententiarumque lumini-

a *Morum affectuumque imitatio.* b *Mores.* c *affectus.* d *Virtutes illæ, per quas magnum & admirandum quid in apparatu orationis relucet.* e *Quæ orationis vim & vehementiam, & similes facultates, complectantur.* f *Suavitas, persuasio, delectatio, & aliæ virtutes cognatæ.* g *Ab usu remotis nominibus, ac vulgaribus, & tabernariis.* h *Leniter, & æqualiter procedens, sibi similis, ita ut neque exstet, neque hiatus habeat.* i *Temperata mediaque compositione vocabulorum est utendum, ut neque nimiùm distrahas illa & dissocies: id enim foret asperum: neque, quod plerique student, numerosè connectas. alterum enim vitiosum est, alterum auditoribus injucundum.*

minibus, ſi cpaullo antè idem ſcripſerat: Καὶ a σχήμασι κεκοσμῆσθαι ἀνεπαχθέσι, ϰ τὸ ἀνεπιτήδευτον μάλιϛα ἔχουσιν· ἐπεὶ τοῖς κατηρτυμένοις τῶν ζωμῶν ἐοικότας ἀποφαίνει τοὺς λόγους.

Supereſt, ut de Decoro dicamus: quæ quarta Ciceroni *b* eſt orationis virtus. Eam in hiſtorico vel imprimis requirit Halicarnaſſenſis *c*. Ἀρετῶν *d*, inquit, ἡ κυριωτάτη τὸ πρέπον. Lucianus ſimiliter Ἢν δέ ποτε *e* καὶ λόγους ἐροῦντά τινα δεήσῃ εἰσάγειν, μάλιϛα μὲν ἐοικότα τῷ προσώπῳ, καὶ τῷ πράγματι οἰκεῖα λεγέσθω. Quare vel maximè hiſtoricus curare hoc debet, ut ſermo cujuſque accommodatus ſit perſonæ, κατὰ ἔθνη *f*, γένη, ἡλικίας, προαιρέσεις, τύχας, ἐπιτηδεύσεις. Exemplum hujus rei capiemus ex Herodoto, qui barbarum Candaulem hoc pacto loquentem inducit, Ὦτα γὰρ τυγχάνει ἀνθρώποισι ἀπιϛότερα τῶν ὀφθαλμῶν *g*. Quæ verba accuratè expendit Dionyſius Halicarnaſſ. Et ſanè quis non videt, quàm rudis ac horridus ſit ſermo, cùm, quod hoc loco fit, partes corporis, quibus ſenſus inſunt, (Græci αἰσθητήρια, barbari noſtri *ſenſoria* appellant) pro ipſis uſurpantur ſenſibus? Quamquam verò hac virtute ab Herodoto vincitur Thucydides, ut idem Halicarnaſſeus ait: non propterea tamen hic eam neglexiſſe exiſtimari debet. Sanè, quòd omiſerit illas ſententiarum figuras, quibus tantopere triumphat Demoſthenis oratio, id Marcellinus quoque, in hiſtorici ejus vita, iccirco factum putat, non quia neſciret iis uti, ſed quia parùm illæ convenirent perſonis, de quibus tractat. Quid enim? inquit; an decuiſſet, Periclem, Archidamum, Niciam, Braſidam, aliosque, excelſo adeò animo viros, ironiis, & ſcitamentis aliis ludere? quaſi non liceret iis apertè reprehendere, ac palàm conqueri, & dicere quod vellent. Proptereа ſimplici oratione, ac minimè figuratâ, eos loquentes ſemper inducit. Nempe, ut ejuſdem Marcellini verbis hoc caput claudam, Τεχνίτου *h* ἀνδρὸς, φυλάξαι τοῖς προσώποις τὴν ἐπιβάλλουσαν δόξαν, ϰ τοῖς πράγμασι τὸν ἀκόλουθον κόσμον. Præter *δίζυγα εὐεπίην*, hoc eſt, oratoriam eloquentiam ac poëticam, eſt & tertia, hiſtorica. Audiamus quæ Junius Tiberianus dicat apud Flavium Vopiſcum *i*, *Scribe ut libet; ſecurus, quod velis, dicas, habiturus mendaciorum comites, quos* HISTORICÆ ELOQUENTIÆ *miramur autores.*

a Figuris ornetur non moleſtis, & nõ affectatis. ſiquidem illud orationẽ condimentu ſimilem reddit.

b *Lib. 3. de Orat.*

c *Epiſt. ad Cn. Pompeium.*

d *Virtutũ princeps, decorum.*

e *Quod ſiquando & dicentẽ aliquem introducere opus erit: vel maximè curandũ eſt, perſonæ decora, & rei convenientia, ac propria dicat.*

f *Ratione gentis, generis, ætatis, conſilii, fortunæ, ſtudii.*

g *Aures ſunt hominibus infideliores incertioreſque oculis.* h *Eſt ejus, qui artis ſuæ intelligens ſit, ſervare perſonæ cujuſque dignitatem, ac rebus omnibus convenientem tribuere ornatum.* i *In Aureliani vita.*

CAP. XXIX.

CAP. XXIX.

Acceditur ad alteram Elocutionis partem, quæ specialia persequitur. Adversus Doletum, Camerarium, alios, ostensum, in historia potiùs ad Herodotum, Thucydidem, Livium, quàm Demosthenem, vel Ciceronem, respici debere. Historicus non adeò numeris, & compositioni studet, quàm orator. Theopompi in eo peccatum. Periodi historicæ, oratoriæ, ac dialogicæ, discrimen. Figuras, quibus ornatur oratio, minùs historiæ convenire: ac Theophylactus Simocatta reprehensus, quòd nimis iis studuerit. Polybium verborum esse negligentiorem, rerum curiosissimum. Nimium eloquentiæ studium non convenire historico: uti nec concitatum, foroque aptum dicendi genus. Callisthenem tamen rhetorico more historiam scripsisse. Cæcinæ locus apud Ciceronem aliter expositus, quàm à Sebastiano Corrado factum fuit.

VIdimus de quatuor virtutibus, quæ historico cum oratore, ac poëta, sunt communes. Nunc, quomodo ab utroque differat, videamus. Multi enim putarunt, eundem esse historici stylum, ac oratoris. Imò nec defuere, qui historicum à poëta solo existimarent metro differre. Cùm verò multùm inter oratoris & poëtæ dictionem intersit: vel utrosque, vel alterutros saltem, aberrâsse, satis liquet. Priùs eorum expendemus sententiam, qui, in historia scribenda, arbitrantur, ad Ciceronem potiùs, quàm ad Sallustium, vel Livium, respici oportere. Negat quidem id Floridus Sabinus in Subsicivis suis *a*. Sed asserit Stephanus Doletus, & is, cujus jure major aliquanto, quàm Doleti, auctoritas esse debet, Joachimus Camerarius *b*. Nec alia mens fuisse videtur Petro Bembo. Dictio quidem ejus planè oratoria, ac Tullianum fontem sapiens. Et quibus hæc scribendi ratio placet, hi se patrocinio tuentur optimi omnium patroni, ut Veronensis poëta eum verissimè vocabat. Sciunt omnes, me dicere Marcum Ciceronem, qui primo de Oratore scribit, *historiam esse munus oratoris*: & primo de Legibus, *historiam opus esse maximè oratorium*. Verùm non ulteriùs profectò hæc

a Lib. 1. cap. 2.

b Comment. in Tusc. Quæst.

verba trahi debent, quàm, quòd orator qui ſit, non multum laboraturus ſit in dictione hiſtorica: ut quæ ab oratoria propiùs abſit. Neutiquam verò eandem eſſe utriuſque dictionem, clarè docet Strabo lib. I. ubi adverſus Eratoſthenem diſputat, atque inter alia ſic ait: Ἀλλ' ἑτέρα φράσις ἡ ποιητική· καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ποιητικῇ, ἡ τραγικὴ καὶ ἡ κωμική, καὶ ἐν τῇ πεζῇ ἡ ἱστορικὴ, καὶ ἡ δικανική. *Alia eſt poëtæ dictio: in qua poëtica dictione alia eſt tragica, quàm comica: uti in pedeſtri alia eſt hiſtorica, quàm juridicialis.* Et ſanè hoc ita eſſe, multa oſtendunt. Primùm illud diſcrimen ſe offert, quòd hiſtoricus non uſq; adeò periodis ac numeris ſtudeat, quàm orator facit. Nam iccirco eſt, quòd Dionyſius Halicarnaſſenſis in Theopompo, qui Iſocrati ſimilis erat, accuratam nimis verborum compoſitionem reprehendit. Verba ejus adpono: Εἰ δὲ ὑπερεῖδεν ἐν τούτοις, ἐφ' οἷς μάλιστα ἂν ἐσπούδακε, τῆς τε συμπλοκῆς τῶν φωνηέντων γραμμάτων, καὶ τῆς κυκλικῆς εὐρυθμίας τῶν περιόδων, καὶ τῆς ὁμοειδείας τῶν σχηματισμῶν· πολὺ ἀμείνων ἂν ἦν αὐτὸς ἑαυτοῦ κατὰ τὴν φράσιν. Id eſt, *Quodſi neglexiſſet in iis, in quibus maximè elaboravit, concurſum vocalium, & numeroſam periodorum concinnitatem, ac ſimilem figurarum conformationem: ſe ipſo longè melior in elocutione evaſiſſet.* Idem cognoſcimus ex Demetrio lib. περὶ ἑρμηνείας, ubi triplicem ſtatuit periodum, hiſtoricam, oratoriam, ac dialogicam. Eas ita diſtinguit: Ἱστορικὴ μὲν ἡ μήτε περιηγμένη, μήτ' ἀνειμένη σφόδρα, ἀλλὰ μεταξὺ ἀμφοῖν· ὡς μήτε ῥητορικὴ δόξῃ, καὶ ἀπίθανος, διὰ τὴν περιαγωγὴν, τὸ σεμνόν τε ἔχουσα, καὶ ἱστορικὸν ἐκ τῆς ἁπλότητος. Τῆς δὲ ῥητορικῆς περιόδου συνεστραμμένον τὸ εἶδος, καὶ κυκλικὸν, καὶ δεόμενον στρογγύλου στόματος, καὶ χειρὸς ἐμπεριαγομένης τῷ ῥυθμῷ. Διαλογικὴ δέ ἐστιν ἡ περίοδος, ἡ ἔτι ἀνειμένη, καὶ ἁπλουστέρα τῆς ἱστορικῆς, καὶ μόλις ἐμφαίνουσα ὅτι περίοδός ἐστιν. *Hiſtorica eſt, quæ neque circumacta eſt, neque remiſſa vehementer, ſed in medio poſita ambarum: ut non poſſit oratoria videri, & aliena à perſuadendo, propter circumactionem: gravitatem interim fidemque hiſtoricam ex ſimplicitate habens. Oratoria autem periodi forma eſt contorta, & circularis, & quæ egeat rotundo ore, & manu, quæ unà cùm numero circumagitur. Dialogica autem periodus eſt, quæ etiam remiſſior ſimpliciorque eſt hiſtoricâ, & vix præ ſe ferens, quòd periodus ſit.* Quæ ibidem etiam exemplis Demetrius illuſtrat.

Nec ſolùm juncturæ, periodis, numeriſque, minùs hiſtoricus ſtudet, quàm orator: ſed etiam verborum ſententiarumque lumina, quæ ornatum orationi afferre ſolent, minùs conſectatur, quàm Iſocratici magiſtri ſolent. Hoc non ſatis attendit Theophylactus Simocatta; qui dum ſcitamenta illa avidè adeò arripit, ac ſententias etiam intem-

intempestivè admiscet, εἰς a ψυχρολογίαν τινα ϗ νεανικὴν ἀπειροκαλίαν ἀποτελευτᾷ, ut de eo Photius scribit. a Oratio ejus frigida sit, ac in juvenilem desinit ineptiam.

Interim cavendum, ne vitii hujus fugâ incidamus in verba nimis vulgaria, aut rebus parùm idonea, periodos prælongas, compositionem asperam atque hiulcam: qualis sermo à Demetrio ἄχαρις b vocatur. Quin plus etiam ornatus probârim, quàm Polybius adhibet. Sanè jam olim in eo Dionysius Halicarnass. reprehendit dictionis incuriam, & quòd utatur comprehensione verborum minùs accuratâ. Polybio interim ignosci debet, quia fieri vix potest, ut qui tantopere, ac ab eo factum, de rebus sollicitus sit, is de verbis adeò laboret, quàm fortasse rerum dignitas merebatur. Imò ea est humani animi imbecillitas, ut ingentem illam verborum curam rerum incuria plurimùm consequatur. Ita observatum est à viris doctis, Dionem multùm rhetoricari in præliorum descriptione; sed eorum, quæ ad rem militarẽ requiruntur, exiguam ostendere peritiam, prope dixerim nullam; Polybium contrà ληκύθους pigmentaque illa oratoria aspernari; sed tantam in eo militaris disciplinæ scientiam elucere, ut Tacticos ipsos possit provocare. Quare non de nihilo est, quòd Diodorus Siculus in historico damnat nimium eloquentiæ studium. Neque eo hæc à me dicuntur, quòd Polybii dictionem horridiusculam, & Martiam, commendem præ illa Herodoti, aut Xenophontis: sed ita dictionis censeo habendam esse rationem, ut imprimis rerum habeamus curam: &, si in alterutro peccandum, Polybium potiùs sequemur, quàm Theopompum, Simocattam, & similes. Optimum verò fuerit, si modum teneamus, exemplo Herodoti, Livii, & aliorum, qui ad hos proximè accesserunt. Nam neq; in iis est ornatus, quantus est Isocratis, & similium logodædalorum, quem historia planè refugit, ut diximus: sed neq; adeò exiguus est, ac in caussis forensibus, quę ne historię quidem nitorem requirunt. Estque hæc quoque sententia Fabii Quinctiliani lib. x. cap. I. ubi de discrimine dictionis historicæ, & ejus, quâ in judiciis utuntur oratores, scribit in hunc modum: *Historia quoque alere orationem quodam molli jucundoq; succo potest. Verùm & ipsa sic est legenda, ut sciamus, plerasq; ejus virtutes oratori esse vitandas. Est enim proxima poëtis, & quodammodo carmen solutum: & scribitur ad narrandum, non ad probandũ: totumq; opus non ad actum rei, pugnamq; præsentem, sed ad memoriam posteritatis, & ingenii famam componitur. Ideoq; & verbis liberioribus, & remotioribus figuris, narrandi tædium evitat. Itaque, ut dixi, neque illa Sallustiana brevitas, quâ nihil apud vacuas aures, atque eruditas, potest esse perfectius, apud occu-*

b Invenustus.

 patum

patum variis cogitationibus judicem, & sapius ineruditum, captanda nobis est: neque illa Livii lactea ubertas satis docebit eum, qui non speciem expositionis, sed fidem quærit. *Adde quòd M. Tullius ne Thucydidem quidem, aut Xenophontem, utiles Oratori putat: quamquam, illum bellicũ canere, hujus ore Musas esse locutas, existimet. Licet tamen nobis in digressionibus uti vel historico nonnunquam nitore, dum in iis, de quibus erit quæstio, meminerimus, non athletarum toros, sed militum lacertos esse.* Huc quoque pertinet, quod idem lib. IX cap. IV ait, *historia currere debet, ac fieri*: unde ibidem colligit, minùs ei, quàm oratori, convenire *intersistentes clausulas, & debitam actionis respirationem, & claudendi incohoandique sententias rationem.* Hæc profectò satis ostendunt, non solùm alium esse ornatum historicum, alium oratorium: sed neque convenire historiæ vehemens illud ac concitatum dicendi genus, quod oratores amant in foro. Et aliter si esset, non hoc notasset in Callisthene Cicero, quòd vehementior esset, quàm historiæ conveniret. Ita enim intelligi ejus verba debere, ἀντίθεσις ostendit inter Xenophontis & Callisthenis stylum. Locus est libro secundo de Oratore: *Denique etiam à philosophiâ profectus princeps Xenophon Socraticus ille; post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam: & hic quidem Rhetorico penè more: ille autem superior, leniore quodam sono est usus, & qui illum impetum oratoris non habeat; vehemens fortasse minùs, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior.* Quod sicui hoc Tullii loco aqua hæret, eumque credat de oratorio solùm ornatu, non verò de vehementi & acri dicendi genere, accipi oportere: at scrupulum omnem animo eximent hæc ejusdem Ciceronis: *Verborum ratio & genus orationis fusum atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis, prosequendum.* Idem de oratore perfecto: *Sed in his tracta quædam & fluens expetitur, non hæc contorta & acris oratio.* Ubi tractus sermo, est, quem Aristoteles in Rhetoricorum tertio appellat εἰρομένην λέξιν: contortus verò, qui eidem λέξις κατεστραμμένη. Quam rem pleniùs declaramus in Institutionibus oratoriis lib. IV. cap. III. Idem cognoscimus ex illis Plinii verbis lib. V. epist. VIII. quæ ad Tacitum, vel Capitonem: *Habet oratio, & historia, multa communia, sed plura diversa in his ipsis, quæ communia videntur. Narrat sanè illa, narrat hæc, sed aliter. huic pleraque humilia, & sordida, & ex medio petita: illi omnia recondita, splendida, excelsa conveniunt. hanc sæpius ossa, musculi, nervi: illam tori quidam, & quasi jubæ decent. hæc vel maximè vi, amaritudine, instantiâ: illa tractu & suavitate, atque etiam dulcedine placet.*

postremò alia verba, alius sonus, alia constructio. Nam plurimùm refert, ut Thucydides a *ait,* κτῆμα b *sit, an* ἀγώνισμα c*: quorum alterum oratio, al-* a *In præfat operu.*
terum historia est. Idem confirmat ejusdem Plinii locus de Pompeio Saturnino. Nam cùm eum laudâsset à facundiâ in caussis agendis, b *Monumentum.*
subjicit hæc de eodem d: *Idem tamen in historia magis satisfaciet, vel* c *Certamen.*
brevitate, vel luce, vel suavitate, vel splendore etiam, & sublimitate narrandi. Nam in concionibus eadem, quæ in orationibus, vis est; pressior tamen, & circumscriptior, & adductior. d *Lib. 1. epist. 16.*
Ubi per orationes intelligit *forense concertatorium judiciale genus,* ut Cicero vocat in Bruto: ubi ait, Thucydidem, apud quem conciones multæ; hoc tamen forense concertatorium judiciale genus non attigisse. Illustris quoque est locus ille Luciani, Ὁ συγγραφεὺς ἡκέτω μοι, τὴν τῆς ἑρμηνείας ἰσχύν, τὴν μὲν σφοδρὰν ἐκείνην, καὶ κάρχαρον, καὶ συνεχῆ ταῖς περιόδοις, καὶ ἀγκύλην ταῖς ἐπιχειρήσεσι, καὶ τὴν ἄλλην τῆς ῥητορείας δεινότητα, μὴ κομιδῇ τεθηγμένος ἀρχέσθω τῆς γραφῆς· ἀλλ' εἰρηνικώτερον διακείμενος. *Veniat ad me historiam scripturus, expositionis vim, illam quidem vehementem & asperam, ac periodis continuam, & argumentationibus rotundam, præterea reliquam oratoriam facultatem, non afferens; ne admodum acuminatus scribendi initium faciat: sed sedatiorem se præbeat.* E junioribus quoque hoc historicæ, & oratoriæ dictionis, discrimen satis perspexit Angelus Politianus in Panepistemone suo. *Stylus*, inquit, *in historia fusus, & continuus; non periodicus, nisi cùm prosopopœias adsciscit in concionibus.* Idem, præfatione in Suetonii expositionem, historicam orationem ait *forensi carere asperitate, fuso atque æquabili suo quodam tractu deferri, crebrioribus uti & sensibus, & aculeis, & ad poëticam sublimitatem quàm proximè accedere.* Plures, puto, adducere nihil est opus. Nam ex iis, quos jam advocavimus, satis liquet, historiam non requirere vim, & contentionem illam fori, ac judiciorum: sed leniter, placidi instar fluminis, procurrere: ita tamen, ut pro vario argumento, & tractandi modo, varios servemus gradus.

Spissè igitur errat doctissimus vir, Sebastianus Corradus: qui, commentario suo in Brutum Ciceronis, de historico stylo interpretatur verba illa Cæcinæ ad Ciceronem e; *Genus hoc scripturæ non modò liberum, sed incitatum atque elatum esse debere, quis ignorat?* Nec enim historiæ, sed forensibus caussis, atque invectivis, stylus convenit incitatus, atque elatus. Eoque se usum Cæcina dicit, non in historia, sed libro eo, quo Cæsari maledixerat: ut verba ista indicant, *Meus error exilio multatur, cujus summa criminis est, quòd armatus adversario maledixi.* Nempe Cæcina bello Pompeiano, non gladium e *Apud Cic. ad famil. lib. 6. epist. 7.*

dium modò, sed calamum etiam adversus Cæsarem strinxerat: atq; hæc caussa est, cur Dictator ille, etsi aliis ignosceret, erga Cæcinam tamen adeò se durum præberet, ut eum exilio multaret. Atque hæc de quæstione eâ, an historia scribi debeat dictione oratoriâ.

CAP. XXX.

De elocutionis historicæ ac poëticæ convenientia, & discrimine. Fabii, Agathiæ, Luciani, de eo testimonia, item Ioviani Pontani. Cur poëtis major, quàm historicis, sit verborum libertas, duplex ratio affertur. Candidi Isauri dictio ποιητικωτέρα, quàm historiæ conveniret.

QUemadmodum verò errant, qui eandem oratoris, ac historici, esse dictionem arbitrantur: ita etiam falsi sunt, qui putarunt, historicum, & poëtam, solo metro differre. Tuentur se auctoritate Joviani Pontani, qui in Actio suo scribit, *rectè putâsse majores, historiam esse quandam quasi solutam poëticam.* Ubi per majores imprimis signat Fabium Quintilianum *a*, qui disertim dicit, *historiam esse proximam poëtis, & quodammodo carmen solutum.* Imò Agathias quoq;, nobilis historicus, (cui eo major fides debetur, quia prorsâ vorsâq; pollebat facundiâ) scribit lib. 1, οὐ πόῤῥω *b* πεπύχθαι ποιητικῆς, ἀλλὰ ἄμφω ταῦτα εἶναι ἀδελφὰ, καὶ ὁμόφυλα, καὶ μόνῳ ἴσως τῷ μέτρῳ ἐστὶν ἀποκεκριμένα. Sed cautè Agathias addit ἴσως *c*, ut Fabius *quodammodo*, Pontanus *quasi*. Etsi enim Thucydides, Dionysius Halic., Livius, alii, poëticis gaudeant vocabulis, ac loquendi formis: non tamen quævis ex iis, nec ubivis usurpant, sed magno hac parte delectu utuntur. Sanè longè plurima sunt, quæ solis conveniant poëtis: qualia intellexit Lucianus *d*, cùm damnat τοὺς *e* ποιητικοῖς ὀνόμασιν ἐν ἱστορίᾳ χρωμένους. Cujusmodi esse dicit, ἐλέλιξε *f* μὲν ἡ μηχανή: &, τὸ *g* τεῖχος ᾗ πεσὸν ἐδούπησε. & similia, quæ apud eum legi possunt. Sed imprimis memorabilis est ejusdem Luciani locus, quo clarè docet, ubi imprimis assurgere debeat historici oratio, & quomodo tũ quoque ita eam moderari oporteat, ut infra grandiloquentiam poëtarum subsidat. En verba: Καὶ ἡ μὲν γνώμη κοινωνείτω, καὶ προσαπτέσθω τι καὶ ποιητικῆς, παρ' ὅσον μεγαλήγορος, καὶ διηρμένη καὶ ἐκείνη. καὶ μάλισθ' ὁπόταν παρατάξεσι, καὶ μάχαις, καὶ ναυμαχίαις, συμπλέκηται. Δεήσει γὰρ τότε ποιητικοῦ τινος ἀνέμου ἐπουριάσοντος τὰ ἀκάτια, καὶ συνδιοίσοντος ὑψηλὴν,

a Lib. 10. cap. 1.
b Historiã non multùm differre à poëtica: sed hæc duo esse gemina affiniaq;, & solo penerythmo inter se discrepare.
c Fortasse, pene.
d de scrib. hist.
e Eos qui in historia poëticis utuntur vocibus.
f Stridorẽ dedit machina.
g Murus cadens vehemẽtem dedit fragorem.

ὑψηλὴν, καὶ ἐπ' ἄκρων τῶν κυμάτων, τὴν ναῦν. ἡ λέξις δὲ ὅμως ἐπὶ γῆς βεβηκέτω, τῷ μὲν κάλλει, καὶ τῷ μεγέθει τῶν λεγομένων συνεπαιρομένη, καὶ ὡς ἔνι μάλιστα ὁμοιουμένη· μὴ ξενίζουσα δὲ, μηδ' ὑπὲρ τὸν καιρὸν ἐνθουσιῶσα· κίνδυνος γὰρ αὐτῇ τό, τε μέγιστον παρακινῆσαι, καὶ κατενεχθῆναι ἐς τὸν τῆς ποιητικῆς κορύβαντα· ὥστε μάλιστα πειστέον τηνικαῦτα τῷ χαλινῷ, καὶ σωφρονητέον, εἰδότας ὡς ἱπποτυφία τις, καὶ ἐν λόγοις πάθος οὐ μικρὸν γίγνεται. Ἄμεινον οὖν ἐφ' ἵππου ὀχουμένῃ τότε τῇ γνώμῃ τὴν ἑρμηνείαν πεζῇ συμπαραθεῖν, ἐχομένην τοῦ ἐφιππίου, ὡς μὴ ἀπολείποιτο τῆς φορᾶς. *Ac sententia sit particeps, & affinis etiam poëtices, quatenus grandiloqua est illa, & in sublime elata: idque imprimis, quoties aciebus & pugnis, navalibusque preliis concurrit. Opus enim tunc erit poëtico quopiam vento, qui secundo flatu vela impleat, ac sublimem, perque summos fluctus sublatam navem provehat. At dictio tamen humi incedat, cum pulchritudine quidem, ac magnitudine eorum, quæ dicuntur, sublata, & iis quàm maximè assimilata: sed nihil peregrini præ se ferat; nec intempestivè exultans, quasi quodam furore concitetur. Periculum enim est, ne, quod maximum est, de statu mentis dimoveatur, & in illum Corybantem poëtices impingat. Quare maximè tunc freno credemus, & ratione utemur, illud scientes, quòd & in verbis non mediocre malum est, inani gloriâ esse inflatum turgidumque. Proinde satius fuerit, sententiâ super equo incedente, dictionem humi currere ephippio adhærentem, ne à vehementia cursus superetur.* Committere non potui, quin egregium hunc Luciani locum adscriberem, qui satis ostendit, etsi historicus sæpe sublimi stylo utatur, & qui à poëtico non longè adeò abscedat: tamen nec tam exiguum esse inter eos discrimen, ut termini distingui non possint. Eadem mens Joviani Pontani, qui in Actio suo clarè docet, in quibus Historia ac Poëtica conveniant, in quibus item differant, seu res, seu ordinem, seu dictionem spectes. Quamquam verò scriptor ille veteribus annumerari minimè possit: tamen quia luculentus planè est locus, & ea est magnitudo viri, ut cum veterum nonnullis certare possit; non defugiam laborem exscribendi περικοπὴν ejus bene longam. En verba: *Romani, quòd per annos singulos quæ gesta essent, mandare literis consuessent, Annales initio vocavere: post, accepto Græco nomine, & ab illis quoque historia dicta est, prisco & Latino nomine penè obliterato. Eam majores nostri quandam quasi solutam Poëticam putavere, rectéq; ipsi quidem: pleraq; enim habent inter se cõmunia; ut rerum vetustarũ, ac remotarum repetitiones; ut locorum, populorum, nationum, gentiũ, descriptiones, ut etiã illorum situs, mores, leges, consuetudines; ut vitiorum insectationes, virtutum, ac benefactorum laudes: utraque enim demonstrativo versatur in genere: nec minùs etiam in deliberativo, quod ipsum*

conciones indicant, ac consilia, quibus tum Poëtica, tum Historia, maximè orflatur, gloriaturq́, ex iis locupletiorem sese bonis ab auctoribus redditam. Ad hæc repentini casus, successusque ipsi varii atque incerti, consilia item diversa, quæque præter hominum ipsorum opinionem plurima contingunt in vita ac rebus gerendis. Nec verò, si Poëtica ipsa multa est in explicandis deorum tum consiliis, tum rebus, quæ ab illis administrantur, non historia etiam Deorum iras explicat, refert prodigia, placatq́, illas votis, supplicationibus, ludis, consulitque eorum oracula. Vtraque etiam gaudet amplificationibus, digressionibus item, ac varietate, studetq́, movendis affectibus, sequiturq́, decorum quæque in re ac materia suum. Itaque neutrius magis, quàm alterius, aut propositum est, aut studium, ut doceat, delectet, moveat, ut etiam prosit, rem apparet, eamq́, ante oculos ponat, ac nunc extollat aliud, nunc aliud elevet. Sed nec in deligendis tum rebus, tum verbis, iisdemq́, propriè ac decenter disponendis, collocandisque, altera cedit alteri. Historia tamen est castior, illa verò lascivior. Nec item in ornatu, & cultu, non eadem quoque utriusque sedulitas est, & cura: tametsi historia cultu tantùm contenta esse potest suo, eoq́, qui sit matronâ dignus, idoneusque continentiæ, à fucoque abstineat, ac purpurisso: quem quidem in alterâ illâ theatra persæpe probant, idque, ut in puella, nequaquam aliquando reprehenditur, dum tamen ipsa intellegat, quid ingenuam inter, & vulgarem intersit. In verbis item, ac sententiis, altera castigatior; altera, ut etiam in numeris, sic in verbis, nunc liberalior est, nunc etiam affectatior. Nam parùm contenta priscis, atque usitatis vocibus, exultat persæpe novandis illis, aut peregre afferendis. Proposito verò omnino penè, aut maximè profectò differunt: cùm altera veritati tantùm explicandæ, quamvis & exornandæ quoque, intenta esse debeat. Poëtica verò satis non habeat, neque decorum suum servaverit; nisi multa etiam aliunde comportaverit; nunc ex parte aut vera, aut probabilia; nunc omnino ficta, neque veri ullo modo similia; quò admirabiliora, quæ à se dicuntur, appareant. Hoc tamen ipso mirificè conveniunt, quòd utriusque propositum est, quod susceperit dicendum, illustrare, & quoad possit, sempiternum id efficere. Numeros quoque utraque suos habet, itemque dicendi figuras, diversâ tamen ratione. Ordine quoque enarrandarum rerum differunt inter se; cùm historia, rerum gestarum ordinem sequatur, ac seriem: at illa altera persæpe è mediis, nonnunquam etiam penè ab ultimis narrandi principium capiat; assumens etiam extrinsecus personas pro rei ipsius natura; ut deorum, nympharum, numinumque aliorum: ut vatum, furentiumque. Quid quòd vocem quoque dat & orationem rebus mutis, divinitatem tribuit insomniis, Deos etiam ipsos mortalibus instruit affectionibus? quæ quidem omnia apud Græcos Homerus, apud nostros Virgilius passim ostendunt. Vnâ verò re potissimùm

sibi ipsæ conciliantur, quòd utraque naturam sequitur, quâ magistrâ, & duce, ambæ quoque varietati student, cùm ea ipsa natura cumprimis varietate lætetur, & decorum illud, quod ab eâdem rei est cuique attributum, cum venustate sequatur, ac dignitate etiam summa. Hactenus Jovianus. Ex quibus, præter ea, quæ hujus loci non sunt, cognoscimus illud, quod proximè dicebamus, non parùm interesse inter historici & poëtæ dictionem: ac majorem omnino verborum libertatem, & figurarum licentiam, poëtis esse concessam. Nam, ut Fabius *a* ait, *eos metri necessitas excusat*: atque, ut idem *b* ait, *versuum propria conditio est*. Nempe poëtæ, quia alligati sunt metro, eò ad quædam eloquendi diverticula confugere necesse habent. Imò præter necessitatem altera etiam ratio est, quia generosior poëtæ spiritus longiùs etiam se tollere humo conatur. Quò pertinet illud Petronii: *Effugiendum est poëtæ ab omni verborum, ut ita dicam, vilitate, & sumendæ voces à plebe remotæ: ut fiat, Odi profanum vulgus, & arceo.* Hæc non attendunt, qui, quòd historiæ sciant stylum convenire sublimem, eò puerili affectatione phrasin poëtarum sine delectu usurpant: uti olim in historâ suâ Candidum Isaurum fecisse, Photius scribit cap. LXXIX.

a Lib. 1. cap. 10.
b Lib. 9. cap. 4.

CAP. XXXI.

Historicus ubi sublimi charactere potiùs utatur; ubi item mediocri, vel tenui. Stylus Cæsaris, Nepotis, C. Fannii, Trebellii Pollionis, Damidis Assyrii, Memnonis, & Olympiodori. Defensus Olympiodorus adversus Photium. Sebastianus Maccius refellitur. Thucydidæ, Herodoti, & Xenophontis stylus. Quomodo restringi oporteat, quod à Luciano, & aliis, dicitur, historias grandi esse stylo scribendas.

SEd quod dixi de sublimi historici charactere, id de justâ ac legitimâ historiâ intelligi debet. Nam in commentariis, ac vitis, dispar ratio est: quod ex commentariis Julii Cæsaris, & Cornelii Nepotis vitis, satis est evidens. Nec grandi stylo suos de Neronis sceleribus libros scripserat C. Fannius. de quo ita Plinius lib. v. epist. ad Maximum: *Quamvis agendis caussis distringeretur, scribebat tamen exitus occisorum, aut relegatorum à Nerone: & jam tres libros absolverat,*

verat, subtiles, & diligentes, & Latinos, atque inter sermonem, historiamq́ue, medios. Quid hinc apertius, quàm in commentariis istis usum esse stylo, qui medius foret inter sermonem familiarem, & eum, quo justa historia scribi solet? Nec Trebellius Pollio tenuem stylum refugit. Sic enim orditur ea, quæ de XXX tyrannis edidit: *Scriptis jam pluribus libris, non historico, nec diserto, sed pedestri eloquio.* Ubi pedestrem historiam non pro solutâ usurpat, quomodo pedestres historias dixit Horatius *a*: sed pro humili, & vix altiùs se efferente, quàm sermo familiaris solet. Ac ne disparem esse apud Græcos rationem putes: Philostratus apertè ostendit, τὸ λογοειδὲς, hoc est, accuratiorem sermonem, non exigi in commentariis. Nam lib. primo cap. XIII. ita scribit de Damide Assyrio: Τὸ γὰρ λογοειδὲς οὐκ εἶχεν, ἅτε παιδευθεὶς ἐν βαρβάροις· διατριβὴν δ' ἀναγράψαι, καὶ συνουσίαν, καὶ ὅ, τι ἤκουσεν, ἢ εἶδεν, ἀνατυπῶσαι, καὶ ὑπόμνημα τῶν τοιούτων ξυνθεῖναι, σφόδρα ἱκανὸς ἦν, καὶ ἐπετήδευε τοῦτο ἄριστα ἀνθρώπων. *Accuratum, & elegantem sermonem, minimè habuit, utpote inter barbaros institutus. Sed quæ quotidie agerentur, & familiarium dicta factaq́ue, quæcunque audisset, aut vidisset, exprimere, atque in commentarios suos referre, apprimè idoneus erat, atque in hoc se exercuerat supra cæteros mortales.* Etiam Photius *b* auctor est, Memnonem, scriptorem sanè prudentem, in sexdecim libris de rebus Heracleæ Ponticæ, secutum esse ἰσχνὸν χαρακτῆρα *c*, usúmque verbis usitatis. Eos libros solùm commentarios fuisse planè censeo. Sed de eo utcunque est, idem Photius *d* auctor est, Olympiodorum, qui Theodosii minoris temporibus vixit, historiam suam scripsisse humili stylo, ac plebeio, ac cùm hoc sciret, eam ὕλην, sive *sylvam*, inscripsisse, quasi qui aliis materiam solùm scribendi præbere vellet: cujusmodi libros Latini *commentarios* appellant. Reprehendit autem in eo Photius, quod cùm illa, quæ scripsisset, *sylvam* appellaret, tamen in libros eam distingueret, & præfationibus ornare niteretur. Sed non video, quid naturæ commentariorum obstet, quod in libros dividantur. Sanè nec Cæsar in commentariis suis hoc refugit. Neque magis adversatur titulo, quòd præfationes adjecit: dummodo & illæ, uti ab Olympiodoro factum puto, humili stylo scriptæ fuerint. Atque hæc satis ostendunt, commentarios & vitas humili stylo scribi solere.

a *Lib. 2. od. 12.*

b *tmemati 224. cap. 62.*

c *Tenue dicendi genus.*

d *tmemate sive cod. 80.*

Sed de justa & legitima historia multo aliter statui debet: ut cui grandis character maximè conveniat, quemadmodum suprà diximus. Quod tamen non ita accipi debet, quasi stylum mediocrem vix admittat, tenuem verò planè refugiat. Scio hoc putare Sebastianum

num Maccium. cujus verba ista lib. 11 de historia cap. xv: *Stylo mediocri, & infimo, veritas exponi, præsertim rei gestæ, dedignatur, ne vilescat. non enim doctrinis ostenditur, sed verbis, iisque aliquâ fide, & auctoritate dignis, quò gravior, & augustior mentibus hominum appareat. Stylo etiam mediocri, aut infimo, nemo unquam scripsit historiam.* Quæ vellem erudito viro nunquam excidissent. Poteram eum meis refellere verbis: sed malo pugnare autoritate Marcellini, historici ac rhetoris antiqui, ex cujus historiâ Græcâ nunc sola superest Thucydidæ vita. In ea cùm dixisset, Thucydidem grandi uti charactere, hæc subjicit: ἵνα δὲ [a] μηδὲ τοὺς ἄλλους ἀγνοῇς χαρακτῆρας, ἴσθι ὅτι μέσῳ μὲν Ἡρόδοτος ἐχρήσατο· (ὃς οὔτε ὑψηλός ἐστιν, οὔτε ἰσχνός.) ἰσχνῷ δὲ ὁ Ξενοφῶν. Ac confirmantur hæc iis, quæ de eorundem stylo scribit Hermogenes in secundo de formis orationis. Alios quoque historicorum adferre possum, qui grandi stylo usi non sint: sed nihil attinet fusiùs de eo agere hoc loco, cùm satis id sit manifestum ex libro nostro de Historicis antiquis. Contentus igitur ero adjicere calculum docti Hispani, Sebastiani Foxii, Morzilli Hispalensis: cujus hæc oratio lib. de Imitatione, sive ratione styli [b]: *Tragici, & heroici carminis scriptores, sublimes, & concitati fere sunt omnes. Epigrammatum, epistolarum, lyricorum, elegorum, mixti generis, hoc est, partim graves, partim moderati, ac demissi, pro rei, quæ tractatur, natura. His aliquantum accedunt historici: quorum est gravis moderataq; oratio; ni quando, aut res ardua, & sublimes, aut concio aliqua ducis ad milites sublimem exigat orationem.* Videmus, ut historiæ censeat convenire non tam humilem characterem, quàm mediocrem: sed sic ut subinde etiam exigat sublimem. Quare cùm multi veterum historiam grandi stylo scribere jubent, id non ita capere oportet, quasi aliter componi non possit: sed quia, quæ talis sit, ea imprimis, non voluptati modò esse soleat, sed etiam admirationi.

a Sed ut reliquas quoque dicendi formas cognitas habeas, scito, Herodotum quidem mediâ esse usum (neque enim sublimis est, neque tenuis) Xenophõtem verò tenui.

b fol. 31.b.

CAP. XXXII.

Corollarium eorum, quæ hactenus dicta sunt: quo muneris difficultas ostenditur; &, quàm multis ei opus sit, qui historici boni nomen possidere velit. Item, quinam apud Babylonios, Persas, Græcos, ac Romanos, difficilem adeò historiæ scribendæ provinciam soleant suscipere.

QUæ hactenus diximus de præceptis historicis, satis ostendunt, rem arduam esse, historiam scribere, & ad quam multa magnaque requirantur. De difficultate muneris historici, quod tamen parvo soleat præmio rependi, minori sanè, quàm ejus qui solùm excipit acta, conqueritur huncin modum Juvenalis Sat. VII:

Vester porrò labor fecundior, historiarum
Scriptores: petit hic plus temporis, atque olei plus:
Namque oblita modi millesima pagina surgit
Omnibus, & crescit multâ damnosa papyro.
Sic ingens rerum numerus jubet, atque operum lex.
Quæ tamen inde seges? terræ quis fructus apertæ?
Quis dabit historico, quantum daret acta legenti?

Verissime autem de difficultate scribendæ historiæ hoc dicere ex historicorum confessione videmus. Diodorus enim Siculus ait, se annos XXX impendisse historiæ suæ. Dion Cocceius refert, se annis X fuisse distentum colligendæ historiæ, XII scribendæ. Et, ut juniores quoque nominem, Gobelinus Cosmodormio suo annos dedit XLII: Paulus Æmilius historiæ Gallicæ annos XXX: Paulus Jovius historiæ suæ annos XXXVII. Nam primùm quidem opus est, ut quis sit *τῇ φύσει συνετὸς* a, ut est apud Lucianum. Præterea, ut idem monet, debet esse *ἄριστα* b *πρὸς λόγους ἠσκημένος*. Quæ duo idem postea conjungit, cum talem discipulum exigit, qui sit *συνεῖναί τε, καὶ εἰπεῖν, οὐκ ἀδύνατος* c. Nec satis est, ut naturæ præsidiis sit ornatus, & eloquentiâ instructus: sed necesse etiam est, ut civilium; & bellicarum, omniumque rerum magnarum, scientiam sibi parârit. Unde Lucianus postulat *γνώμην* d *στρατιωτικήν, ἀλλὰ μετὰ τῆς πολιτικῆς, καὶ ἐμπειρίαν στρατηγικήν*. Imò optandum, ut etiam publicis cœtibus, quibus de pace, bello, fœderibus, aliis rebus maximis, differitur, interfuerit, atque adeò etiam ad interiora principum consilia adhibitus sit, bello præfuerit, legationes obierit, &, quæ hujusmodi alia sunt, gesserit. Quod hæc Luciani verba ostendunt: Καὶ, νὴ Δία, καὶ ἐν στρατοπέδῳ γεγονώς ποτε, καὶ γυμναζομένους, ἢ ταττομένους στρατιώτας ἑωρακώς, καὶ ὅπλα εἰδώς, καὶ μηχανήματα ἔνια, καὶ τί ἐπὶ κέρως, καὶ τί ἐπὶ μετώπου, πῶς οἱ λόχοι, πῶς οἱ ἱππεῖς, καὶ πόθεν, καὶ τί ἐξελαύνειν, ἢ περιελαύνειν. *Denique, per Iovem, etiam in castris sit versatus, & milites ipsos, seu cùm ad prælia exercentur, seu cùm in aciem educuntur, viderit, & arma, & machinas aliquas nôrit, & quid sit diductis cornibus, quid exporrectâ fronte aciem instruere: quomodo cohortes, & turmæ ordinentur; & unde, & quid equum emittere,*

a *Naturâ prudens.*
b *In dicendo optimè exercitatum.*
c *Neque ad intelligendum, neque ad dicendũ, ignavum.*
d *Militarem animum, sed cum prudentia civili, atque experientiam imperatoriã.*

emittere, quid obequitare. Neque enim dubium est, quin tales rerum maximarum, quas historia prodit, intelligentiores sint iis, qui de singulis alios rogare coguntur. Unde continuò subdit Lucianus: *Καὶ ὅλως* a, *οὐ τῶν κατοικιδίων τις, ἀλλ' οἷος πιστεύειν μόνον τοῖς ἀπαγγέλλουσι.* a *Deniq; non sit ex iis, qui domi desident, neq; solùm iis credat, qui renuntiant.* Iccirco Sidonius Apollinaris *b* rogatus ab Leone, Euarigis Gothorum regis consiliario, ut epistolarum loco historiam scribere vellet, Leonem ipsum huic muneri dicit magis idoneum fore, quia eorum esset intelligentissimus, de quibus historiæ tractarent: *Quotidie,* inquit, *per potentissimi consilia regis totius sollicitus orbis, pariter ejus negotia, & jura, fœdera, & bella, loca, spatia, merita, cognoscis. Vnde quis justiùs sese ad ista succinxerit, quàm ille, quem constat gentium motus, legationum varietates, facta ducum, pacta regnantium, tota denique publicarum rerum secreta didicisse?* b *Lib. 4. epist. 22.*

Interea ne alios quidem ab hoc munere excludimus, dum ingenio, & facundiâ, valeant, ac civilium, & bellicarum, & maximarum quarumque rerum scientiam, eorum consuetudine sint consecuti, qui publica tractarint, atque ista gesserint, quæ Lucianus enumerat. Vide omnino, quæ pro hac sententia scribit Ubertus Folieta lib. de ratione scribendæ historiæ ad Octavianum Pasquam.

Præter ista verò opus, ut libero sit animo, neque vel spe, vel metu, transversum se rapi patiatur. Tacitus in primo Annalium: *Tiberii, Caiique, Claudii, ac Neronis res, florentibus ipsis,* OB METUM *falsæ: postquam occiderant, recentibus* ODIIS *compositæ sunt. Inde consilium mihi pauca de Augusto, & extrema tradere: mox Tiberii principatum, & cætera,* SINE IRA ET STUDIO; *quorum caussas procul habeo.* Atque huc pertinent ista Luciani: *μάλιστα δὲ καὶ πρὸ τῶν πάντων ἐλεύθερος ἔστω τὴν γνώμην καὶ μήτε φοβείσθω μηδένα, μηδ' ἐλπιζέτω μηδέν, ἐπεὶ ὅμοιος ἔσται τοῖς φαύλοις δικασταῖς πρὸς χάριν, ἢ πρὸς ἀπέχθειαν ἐπὶ μισθῷ δικάζουσιν. Imprimis verò, & ante omnia, libero sit animo, ac neque quemquam metuat, neq; quicquam speret: quoniam similis esset malis judicibus, qui vel ad gratiam, vel ad odium, acceptâ mercede, sententiam ferunt.* Et post pauca: *Καὶ ὅλως, πῆχυς εἷς, καὶ μέτρον ἀκριβὲς, ἀποβλέπειν μὴ εἰς τοὺς νῦν ἀκούοντας, ἀλλ' εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα συνεσομένους τοῖς συγγράμμασιν. Vna denique ulna, certaq; mensura est, ut non præsentes auditores adspicias, sed eos, qui in posterum in legendis scriptis hisce versabuntur.* Qua de re fusiùs suprà ex eodem diximus.

Sed difficile omnino est, ut quis non respiciat præsentes, nisi in tanto honoris fastigio fuerit constitutus, ut longissimè emineat supra eos, quos offendere posset. Talis erat ille Leo, de quo antè dixi-

diximus: unde hoc quoque argumento persuadere ei conatur Sidonius a, valde ad historiam scribendam idoneum fore. *Præstanti*, inquit, *positus in culmine non necesse habet, vel supprimere verum, vel concinnare mendacium*. Sed quos gloria non extulit ad tantum decus, hi sæpe potentiorum metu sua premere coguntur, quamdiu superstites sunt. Ammianus Marcellinus initio lib. XXVI: *Hæc quidam veterum formidantes, cognitiones actuum variorum stylis uberibus explicatas non edidere superstites; ut in quadam ad Cornelium Nepotem epistolâ Tullius quoque, testis reverendus, adfirmat.*

Nec sufficit, ut præsentium amore, vel odio ne peccemus: sed neque virtus, vel improbitas eorum, qui prodesse, vel obesse ampliùs non possunt, ita amori nobis, vel odio esse debent, ut non semper nobis obverseter, quod idem Lucianus ait, μόνῃ b θυτέον τῇ ἀληθείᾳ, τῶν δ' ἄλλων ἀμελητέον. Quare siquis narret, ut Philippum Aster Amphipolitanus altero oculo orbârit: vel ut Alexander Clitum in convivio interemerit: vel ut Cleon in concionibus dominetur, & quæ hujus generis innumera sunt: non idcirco gaudebit, excruciabit se, terrebitur; sed suis coloribus depinget unumquodque, uti gestum est, ita ut coràm cernere videaris.

Denique opus etiam, ut quis curâ, & negotio vacet: unde & Tullius ipse primo de Legibus ait, eò se alia potiùs tractare, quàm historiam scribere, quia *Historia nec institui potest, nisi præparato otio, nec exiguo tempore absolvi*. Hujus verò rei caussa inter alia est, quòd in multis adeò, etiam iis, qui judicio plurimùm valent, difficile est vera à falsis discernere. Nam si antiqua spectemus, οἱ c ἄνθρωποι τὰς ἀκοὰς τῶν προγεγενημένων, καὶ ἢν ἐπιχώρια σφίσιν ᾖ, ὁμοίως ἀβασανίστως παρ' ἀλλήλων δέχονται, ut ait Thucydides d. Sin ea quoque consideremus, quæ nostris temporibus contigerunt: diversè adeò ea narrari solent, ut planè arduum sit videre, quibus potissimùm habere fidem debeamus. Quod idem Thucydides e testatur. Nam cùm dixisset, se non alia velle narrare, quàm quibus interfuisset, aut quæ ex aliis, sedulò in omnia singulaque inquirens, cognovisset, addit hæc verba, Ἐπιπόνως δὲ f ηὑρίσκετο, διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἑκάστοις οὐ ταὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἑκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης ἔχοι.

Quare cùm tam multa, tam magna, tam varia, in historiæ scriptore exigantur: nihil sanè mirandum, si annalium ac diariorum scriptores apud Hebræos המושלים *hammoschelim* vocati sint: ut ex Num. XXI, 27, colligit doctissimus Masius præfatione in Josuam:

a Lib. 4. epist. 22.

b Soli immolandū veritati, cætera verò omnia postponenda.

c Homines famâ verū ante ipsos gestarū, etsi domestica sint, nullo prorsus examine eorū inito, planè admittunt.

d Præfat. operu.

e Ibidem.

f Difficulter verò res erui potuit, eo quòd, qui rebus gerendis singulis adfuerant, non eadē de iisdem dicebant: sed prout quis, aut in alterutrum propensior erat, aut reminiscebatur.

nempe

nempe quasi ſcitos atque elegantis ingenii ſcriptores dicas. à מָשָׁל, *maſchal*: quo ſignificatur urbanum, atque ingenioſum & elegans ſcribendi genus: ut *moſchelim* fuerint, qui proſa aut vorſa facundia in populo Dei eminerent, eoque magis idonei eſſent ad res memorabiles ſcripto conſignandas. Etiam apud gentes hiſtoriæ ſcribendæ munus committi ſolet non quibuſvis, ſed viris, cùm gravibus, & ſapientibus, tum qui ſtudio iſti vacare poſſent. Quales apud Babylonios erant Chaldæi, *antiquiſſimum è doctiſ genus*: ut Cicero appellat lib. I de Divinat. Apud Perſas verò idem magi fecere: apud Ægyptios ſimiliter gentis ejus ſacerdotes. Perſica quidem Chronica auctoritate publica ſcribi ſolere in diphtheris, (quæ & *κεφαλίδες* appellantur à Græcis) vel indicat Diodorus Siculus, cùm ait, hauſiſſe eum ſua *ἐκ τῶν βασιλικῶν διφθερῶν, ἐν αἷς οἱ Πέρσαι τὰς παλαιὰς πράξεις κατά τινα νόμον εἶχον συντεταγμένας*. Ecce clarè ait, *κατά τινα νόμον*. Atque hujuſmodi libri in regia adſervabantur. Vide Eſdr. VI. 2. Eſter. II. 22. VI. I. X. 2. Etiam I. Eſdræ IV nominant, qui Judæos accuſarent epiſtola ſua ad Artaxerxem, librum geſtorum ejus. Ctesias ſe regios hos commentarios ſecutum aiebat. Ac Flavius quoque Joſephus meminit commentariorũ regum Perſicorum, & bibliothecæ Suſianę. Apud Græcos non fuit hoc negotium certi ordinis: ſed, ut Cicero *a* ait, *eloquentiſſimi homines, cùm ad cæteras res illuſtres, tum ſcribendam hiſtoriam, maximè ſe applicaverunt*. Apud Romanos autem primitus quidem pontificum maximorum cura fuit annales ſcribere, Tullio *b*, & Macrobio *c* teſtibus: poſtea verò alii quoque, cùm annales, tum hiſtorias ſcribere ſunt aggreſſi; ſed ſi Salluſtium, Livium, Curtium, & Tacitum exceperis, ex iis quidem, quos habemus, quem Græcis æquiparare poſſis, invenias neminem. Nam Velleii, elegantiſſimi ſcriptoris, pauca admodum ſuperſunt: atque eorum honorem fœdâ adulatione in ſui ævi rebus non leviter offuſcavit. Cæſar verò commentarios; Nepos & Tranquillus, vitas; non legitimam hiſtoriam, ſcripſere. Quâ de re pleniùs agimus in eo, cujus & antè meminimus, opere, quod *De hiſtoricis antiquis* fecimus. Rerum veterum Bataviæ non alios habemus ſcriptores antiquos, quàm Eccleſiæ Ultraiectinæ canonicos & Egmondenſis monaſterii monachos. Apud Anglos, quis ante ſecula aliquot mos obtinuerit, oſtendit his verbis auctor Scoti chronici lib. XVI. cap. XXX. X: *Statutum convenienter in Anglia, quod unumquodque monaſterium, à Regibus fundatum, haberet de ipſo loco ſuum certum ſcribam, vel ſcriptorem, quo omnia notabilia tempore Regis, ſaltem in regno, vel è vicinis contingentia, ſe-*

a Lib. 2. de Orat.
b Lib. 2. de Orat. & I. de Leg.
c Lib. 3. Saturnal. cap. 2.

cundùm quod veritas facti se haberet cùm data, annotarentur : ad proximum generale Concilium, post obitum regis, omnes illi Chronographi convenirent, & sua verè dicta sive scripta, in medium producerent, & delectis à concilio sagacioribus, & in talibus peritis, & expertis, scripta examinarent, & diligenti habitâ collatione, de congestis summarium extraherent, & Chronicam compingerent, ac in Cœnobicis archivis librariorum, pro authenticis chronicis, quibus fides daretur, scripta reponerent, ne temporum labilitate memoria gestorum in regno deperirent. In Ecclesia etiam Romana obtinuit consuetudo, ut diaconi signarent res gestas, ac passiones martyrum. Unde de Clemente legimus in Pontificum vitis Damaso olim tributis: *Hic fecit septem regiones dividi notariis fidelibus Ecclesiæ, qui gesta martyrum sollicitè & curiosè, unusquisque per regionem suam, perquirerent.* Et de Fabiano : *Hic regiones divisit diaconibus, & fecit septem subdiacones, qui septem notariis imminerent, qui gesta martyrum in inregrum colligerent.*

ATQUE hæc præcipuè sunt, quæ de historica arte observabam. Nec operam mihi videor lusisse, qui primus eam institerim viam, ut non modò ordine justo nobilissimæ artis σύςημα a consignarem: sed singula etiam adstruerem veterum autoritate. Nempe dives ille antiquitatis penus, quod imperiti vitio mihi vertent, ego autem gloriæ duco, non mediocriter ditavit hunc libellum meum. Cæterùm cùm aliqui b putarint, nullam historiæ scribendæ artem veteribus fuisse notam : ex commentatione hac satis liquebit, tam multa, quæ ad eam artem pertineant, apud hos inveniri, ut judicio mihi non exiguo in delectu opus fuerit. Præsertim quia primò, non de singulis aliquid carpere, neque omnem relinere seriam; sed duntaxat præbere artis gustum animus erat. Sed dum oculum non incuriosum per Saliares illas antiquorum epulas circumfero ; & nunc hinc, nunc inde, aliquid delibo: tam multa ecce salivam movere protenus cœperunt, ut cessandum non putârim, priusquam tantum depromsissem, quantum videretur sufficere, non modò ad sportulam dandam, sed etiam ad cœnam rectam. Nec propterea laureolam ullam ex hoc mustaceo quæro : abunde erit, si, dum istæc palato hominum paro elegantiorum, Momi ipse dentem effugero. Quod ne ipsum quidem si consequi licebit, consolabor me hujusce ævi moribus, quo fortasse duobus, vel nemini, quod dici solet, præterquam, quod ipse agit, rectè aliquid factum videtur.

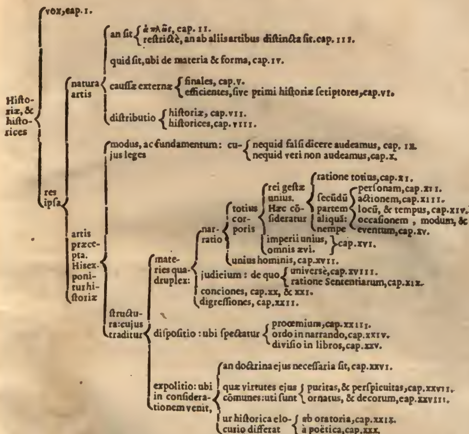
a *Compagem.*

b *Zabarell.*

FINIS.

SYNO-

SYNOPSIS
hujus Libri.

Corollarium, de virtutibus in historico requisitis, cap. xxxi.

